LAISVĖ

1995 BALANDIS NR. 120 (157)

UŽPRENUMERUOKIME *Į LAISVĘ* LIETUVAI

Nuo praėjusių metų lapkričio mėn. numerio *Į laisvę* yra gana dideliu tiražu perspausdinama Kaune, Morkūno ir Ko. spaustuvėje, iš Čikagoje paruošto ir suredaguoto numerio negatyvų. Amerikos ir Kanados lietuviai gali žurnalą užsakyti Lietuvos skaitytojams, mokykloms, bibliotekoms tik už 5 dolerius metams. Tikslius adresus ir čekius prašome siųsti *Į laisvę* administratoriui žemiau išspausdintu adresu. Jūsų penki doleriai įgalins Lietuvos skaitytoją gauti *Į laisvę* žurnalą.

Į LAISVĘ leidžia Lietuviškų Studijų Centras (Center for Lithuanian Studies, Inc.) Čikagoje tris kartus per metus.

Redaktorius: Juozas Baužys

Redakcijos talkininkai: dr. Kazys Ambrozaitis, Paulius Jurkus ir Vidmantas Valiušaitis.

Redakcijos adresas: J. Baužys, 9240 Cliffside Ln., Orland Park, IL 60462-7790, USA.

Administratorius: Jonas Prakapas.

Administracijos adresas: J. Prakapas, 14 Thelma Dr., Bakersfield, CA 93305, USA.

Administratorius Lietuvoje:
Ignas Misiūnas, tel. 734058, Kaunas

SL617. "Į LAISVĘ" Fondo Lietuvos filialas.
Spausdino "Spaustuvė MORKŪNAS ir K°"

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) — a journal dealing with issues pertaining to the cultural and social development of Lithuania and Lithuanians throughout the world. Į LAISVĘ is published three times a year by the Center for Lithuanian Studies, Inc., Chicago, IL.

Į LAISVĘ

NR. 120 (157)
1995 BALANDIS

REZISTENCINĖS MINTIES IR KULTŪROS ŽURNALAS

TURINYS

Vedamieji 2
j.b., Iš apatijos į šviesią viltį 2
Vytautas Kubilius, Ar ilgai tvers mūsų nepriklausomybė?
Skaitytojų žodis 5
Laiškai iš Lietuvos apie Lietuvą 6
Vytautas Volertas, Nepriklausomybės atkūrimo penkmečiui 9
Česlovas Stankevičius, Demokratija Lietuvoje: keliai ir klystkeliai 18
Bernardas Brazdžionis, Iš ,,Vaidilos Valiūno'' posmų 30
Juozas Girnius, Brazaitis kaip literatūros mokslininkas 32
Henrikas Kudreikis, Partizaniško likimo tragika 38
Vincas Seliokas, Nepavykęs politinis debiutas 43
Paulius Jurkus, Sedos kautynes prisimenant 52
Vladas Telksnys, Rezistencijos pradžia, privedusi prie ,,Į laisvę'' leidimo 59
Antanas Sabalis, Didžiųjų pasaulio galybių žlugimas 62
Juozo Lukšos-Daumanto Fondas 66
Juozas Kojelis, 27-tosios politinės studijos Los Angeles 68
Kazys Ambrozaitis, Studentiškas idealizmas atnešė nepriklausomybę (Pilypo Naručio ,,Tautos sukilimas 1941'' vertinimas) 72
Atsiųsta paminėti 75

Viršelyje: brolis ir sesuo partizanai — Albertas ir Albina Norkai, kilę iš Batakių, kovoję ,,Vytenio'' būryje. 1946 m. nuotrauka. Brolis žuvo, sesuo gyvena Kaune.

Autoriaus pavarde ar slapyvardžiu pasirašyti straipsniai nebūtinai atstovauja leidėjų ar redakcijos nuomonei ir yra atviri diskusijoms • Nepakeičiant autoriaus minties, straipsniai gali būti taisomi ir tvarkomi redakcijos nuožiūra • Redakcijai siunčiami laiškai ir atsiliepimai pasirašomi tikrosiomis pavardėmis.

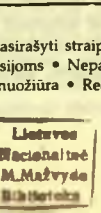

VEDAMIEJI

IŠ APATIJOS Į ŠVIESĄ VILTĮ

Atšventėme šių metų Vasario Šešioliktąją ir Kovo Vienuoliktąją — lietuvių tautos laisvės ir valstybinės nepriklausomybės šventes. Tai šventės, kurios kiekvienam doram lietuviui, kur jis begyventų, simbolizuoja dvi didžiausias tautos ir valstybės gyvenime vertybes — laisvę ir nepriklausomybę — iškovotas tautos pasiryžėlių krauju, aukomis ir vienybe.

Kiekviena šventė žmogaus gyvenime atneša džiaugsmo, vilties ir naujo ryžto. O mūsų tautos gyvenime — ar šis ryžtas, prasiveržęs 1918, 1941 ir pagaliau 1990 metais, neturėtų ir dabar atnešti vis naujo džiaugsmo, naujos vilties ir nenuilstančio ryžto ateičiai? Bet ar taip yra? Ar Lietuvos žmogus tą džiaugsmą, viltį ir ryžtą jaučia? Bent iš toliau stebint, atrodo, kad tautoje vyrauja kažkokia nepaprastai didelė apatija, kuri žmogaus gyvenimą daro dar sunkesniu, kuri užgesina net ir mažiausios vilties kibirkštėlę. Ir tai yra blogiausia, nes šia žmonių apatija naudojasi buvusieji komunistinės santvarkos ir sistemos darbuotojai, dabartiniai Lietuvos gyvenimo vairuotojai.

Jiems gera būti valdžioje, jiems patinka tautos apatija, jie net ragina savo piliečius nedalyvauti demokratiniuose procesuose, jie sulygina gėrį ir blogį kaip lygias vertybes, o patys nuolaidžiauja buvusiai Blogio imperijai. Jie net tyčiojasi iš Sausio 13-tosios aukų ir siūlo švęsti dar vieną ,,tautinę šventę''. Štai kaip rašo Lietuvos seimo narys Bronislovas Jagminas: ,,...reikėtų gerbti ne tik keliolika žuvusiųjų (sausio 13 naktį, -j.b.), kurie padėjo galvas už kažkam svarbesnius idealus, o gal tik interesus... Tai gal bent gegužės 9 dieną nors kukliai su dar gyvais Antrojo pasaulio karo veteranais paminėkime Pergalės 50-metį''. (,,Lietuvos rytas'', 1995.1.20).

Tokia tad, ir gal dar tamsesnė, yra padėtis. Tačiau ir vėl keliu klausimą — ar Vasario 16-tosios ir Kovo 11-tosios dvasia negali sunaikinti tautoje apatiją ir suteikti jai naujos vilties ir ryžto? Juk ,,yra ir gėrio Lietuvoje'' — taip rašoma viename laiške iš Lietuvos šiame numeryje. Ir turbūt jo, to gėrio, yra daug. Neseniai teko girdėti kalbant tris iš Lietuvos Amerikoje besilankančias ,,Caritas'' organizacijos moteris, kurios išsakė tokį nepaprastai didelį optimizmą ir šviesias viltis dėl jaunosios dvasiškai atgimstančios Lietuvos kartos. Jų idealizmas, entuziazmas ir pasiaukojantis artimui darbas net juodžiausią neviltį gali pakeisti viltimi. O, štai, ir kovo 2 Lietuvos vyskupų, šį kartą jau tvirtai, pasakyti žodžiai ragina žmones ne tik sąmoningai dalyvauti rinkimuose, bet ir rūpintis, kad valstybėje apskritai nebūtų pažeidžiami krikščioniškosios moralės principai. Šalia vilties būtinai reikia tautai ir tvirtumo, kuris yra priešprieša apatijai.

j.b.

AR ILGAI TVERS MŪSŲ NEPRIKLAUSOMYBĖ?

Pirmoji Lietuvos Respublikos nepriklausomybė išsilaikė 22 metus. O kiek išsilaikys antroji?

Šis klausimas nėra retorinis degančio Grozno pašvaistėse. Kas gali garantuoti, kad bombos, pervežtos per Lietuvą ir numestos į Čečėnijos sostinę, rytoj nekris ant mūsų galvų?

Tomas Venclova, Yale universiteto profesorius, optimistiškai įtikinėja, kad ,,joks tikras pavojus iš užsienio mums jau negresia''. Tačiau Brzezinskis, JAV užsienio politikos ekspertas, apsilankęs Rygoje, buvo kur kas skeptiškesnis: Baltijos šalys turėtų išlikti nepriklausomos dar maždaug 10 metų... Kol ,,neužšalančių Baltijos uostų'' ilgesys vėl nevirs šliaužiančiomis tankų kolonomis, kaip ir 1940 m. birželyje...

Grįžau iš protesto mitingo Nepriklausomybės aikštėje: vėl žudoma du kartus tremta čečėnų tauta, išdrįsusi žengti paskui Lietuvą laisvės keliu. Mirtinai išblyškęs Aminot Saijevos veidas — jos gimtieji namai gal jau sudaužyti, o artimieji traukia begalinėse pabėgėlių virtinėse į apsnigtus kalnus... Prieš ketverius metus išvengėme panašaus likimo, o kas mūsų laukia po ketverių ar dešimties metų?

Gedimino gatvėje prie Ponių kavinės — virtinė prašmatnių automobilių. Sumitę ponaičiai ir damos jaukiai gurkšnoja kavą ir aperitiką kaip Paryžiuje, nesidrovėdami ant šaligatvio klūpančių elgetų. Gyvenimas teka įprasta vaga: Vilniaus centre nuvaromas prezidentaitės automobilis; vyriausybė pasineša privatizuoti atominę elektrinę; bankrutuoja dar viena firma, susiglemžusi iš žmonelių 14 mil. litų; vėl sprogimas Panevėžyje; įsiregistruoja dar dvi dešiniosios partijos eiliniams rinkimams (jų steigėjai gaus Gedimino ordinus už nuopelnus skaldant demokratinį Santaros frontą...).

Vilniuje nesigirdėti Čečėnijos aukas bombarduojančių lėktuvų gausmo. Lietuva tebėra ramybės salelė, kur valdžia nuolat skelbia ekonomikos stabilizaciją, kur lietuviški bankai moka bene didžiausias palūkanas visoje Europoje, kol patys nesudega, kur generalinio prokuroro pavaduotojas gauna 2000 lt. mėnesinę pensiją, o profesorius 130 lt.

Ar ilgai tęsis šita ramybė? Europos Tarybos pareigūnas aną savaitę paguodė: dėl Baltijos kraštų mes daug griežčiau protestuotumėm negu dėl Čečėnijos. Rūsčiai pagrasintų pirštu (pažeistos žmogaus teisės!) ir vietoj 6 milijardų dolerių metinės paskolos paskirtų 2 milijardus... JAV atstovų rūmų komitetas pasiskubino išbraukti Baltijos šalis iš kandidatų į NATO sąrašo, kad paskui nebūtų komplikacijų. Ar vėl nesame palikti vieni patys prasižiojusio smako akivaizdoje? Jelcino Rusija peržengė Rubikoną: pradžioj pasišovusi atkurti centralizuotą tautinę rusų valstybę, ji vis dėlto nedrįso dekolonizuotis (kaip Anglija ir Prancūzija po Antrojo pasaulinio karo) ir vėl sugrįžo į tradicinį daugiatautės imperijos kelią, skelbdama, kad Rusijai būtinos periferinės teritorijos, jei ji nori išlikti kontinentinė ir suvereni jėga.

,,Realistinė'' pono P. Gylio užsienio politika (,,esame maži'') virsta patai-

kūniška vasalo politika: tik nesupykdykime siuzereno, skelbdami kokios nors notos (prieš pasirašant geriau suderinti Kremliuje), tik nepažeiskime jo ,,gyvybinių'' interesų (laisvai vežioti savo karinę techniką per mūsų sostinę). Kuo labiau lankstomasi, tuo įžūliau elgiamasi su Lietuva (nedrįskite išsiųsti iš savo šalies nuteistų antivalstybinės veiklos organizatorių), tuo dažniau primenama: pasivaikščiojote po Europą, ir gana, grįžkite atgalios...

,,Pragmatinė'' nuolaidų politika sukuria apgaulingos ramybės įspūdį: mezgame gerus kaimyniškus santykius, iškaulijome sumažinti muitus, atgavome Burokevičių, greitai atgausime Maskvos banke paliktus mūsų žmonių dolerius ir KGB rūsiuose laikomas informatorių bylas... Tačiau iš tiesų neturėtumėm nė valandėlei pamiršti, kad gyvename pavojingoje zonoje, kaip ir Kazio Pakšto laikais. Esame suspausti iš dviejų pusių tarp Kaliningrado ir Gardino, o mūsų nepriklausomybės likimą atidavėme į buvusių ,,Maskvos tarnų'' rankas. Ar kritišką istorijos valandą jie išdrįs pakelti pasipriešinimo kardą, kurį mūsų ,,bajorai'' (buvusioji ir dabartinė nomenklatūra) įteikė prezidentui? Kas tada nulems — priesaika Lietuvai ar pragmatiniai išskaičiavimai (nesugriaukime krašto!) bei ištikimybės ,,didžiajai tėvynei'' refleksai? Kuriuo keliu žengs Lietuva — Gruzijos ar Čečėnijos?

Blogiausia, kad pati visuomenė neruošiama jokioms visuotinio pasipriešinimo formoms. Atvirkščiai, vyksta laipsniška ideologinė resovietizacija: nukaltas ,,riboto valstybingumo'' mitas: Lietuvos kompartija pakelta ant tautinės rezistencijos pjedestalo; Bažnyčia išstumiama kaip aktyvus visuomeninis veiksnys; sovietinė mokykla buvusi pati geriausia, ir mums nereikia jokių reformų...

Pasakiškas buvusios nomenklatūros lobimas ir gyventojų daugumos nuskurdimas (Tarptautinio banko duomenimis, socialiniai kontrastai Lietuvoje yra patys didžiausi iš visų pokomunistinių šalių) ugdo tik neapykantą santvarkai, kur buvę komunistai sukūrė šiurpios socialinės nelygybės režimą, ciniškai išdavę Karolį Marxą (vienas premjeras atsistatydinęs nusiperka ,,Azoto'' gamyklą, o ką nusipirks kitas atsistatydinęs?). Nenuostabu, kad darbininkas, negaudamas 3-4 mėnesius algos iš merdinčios įmonės, ar ūkininkas, suriestas į ožio ragą kainų politikos, klausia savęs: o ką man davė nepriklausomybė?

Tokių desperatiškų atsidūsėjimų, aišku, sąmoningai siekiame ekonominėmis blokadomis, dvigubais muitais, bankų bankrotais, nomenklatūros klestėjimu ir mafijos siautimu. Kai tokių nostalgiškų atsidūsėjimų susikaups pakankamas kiekis, tada jau bus galima steigti ,,nacionalinio gelbėjimo komitetą'', kaip ir Čečėnijoje.

Esame pasmerkti gyventi nuolatiniame pavojuje ir neatslūgstančioje mūsų nepriklausomybės likimo įtampoje. Gal tai tik mūsų psichologinis kompleksas, išugdytas ilgų nelaisvės metų, kurį derėtų išrauti iš savęs ir atsiduoti natūralaus bekonfliktiško gyvenimo tėkmės iliuzijoms, kuriomis LDDP sugundė žmones 1992 m. rinkimuose? Ne, tai šių dienų mūsų situacija, kurią tragiškai išryškino Čečėnija, pasitikusi ,,nuoga krūtine'' atriedančią imperializmo bangą.

1995.II.5 ***Vytautas Kubilius***

SKAITYTOJŲ ŽODIS

Linkėjimai

Gerbiama redakcija, sveikinu visą jūsų kolektyvą su šventomis Kalėdomis ir Naujaisiais Metais. Tegul Naujieji atneša jums daug kūrybinės sėkmės, o jūsų leidžiamam žurnalui linkiu ir toliau likti ne mažiau įdomiam ir laisvam. Su pagarba

Egidijus Klumbys,
Kaunas

Skirtingos nuomonės čia ir ten

Išsamiai perskaičiau jūsų žurnalo paskutinįjį numerį. Tikrai sveikintina, kad šio numerio turinį daugiausia užpildė bendradarbiai ir jūsų bendraminčiai iš tėvynės. Jų dalyvavimas tikrai paspalvina visą žurnalo turinį. Ypatingai turiningas ir žavus yra N. Gaškaitės straipsnis.

Šiame numeryje išryškėja ir kai kurie nuomonių skirtingumai su jūsų bendraminčiais Lietuvoje. Savo vedamajame rašote: ,,Tik plati koalicija vyriausybėje ir plati konsolidacija ateinančiuose rinkimuose gali garantuoti demokratinės valstybės tęstinumą''.

O jūsų bendramintis V. Valentinavičius iš Lietuvos teigia: ,,Didžiosios (partijos) turi apsispręsti, ar pratęsti joms (mažesnėms partijoms) gyvastį, priimant jas į kokią nors koaliciją ar ne'' (psl. 46).

Sunkiai gali būti įgyvendinta plati koalicija ir pozityvių jėgų konsolidacija, jeigu tų ,,mažųjų'' net gyvastį sprendžia didieji. Kyla klausimas, o kuria kaina tie ,,mažieji'' turi nusipirkti teisę dalyvauti toje siūlomoje plačiojoje koalicijoje ir konsolidacijoje.

Tačiau tas skirtingų nuomonių išryškinimas *Į laisvę* puslapiuose daro patį žurnalą įdomesnių ir mums eiliniams skaitytojams patrauklesnių.

Jonas Daugėla
Florida

Lietuvai reikia draugų

Pilnai sutinku su Liūdos Rugienienės teigimu, kad Lietuvos nepriklausomybei tebegraso rusiškasis imperializmas ir kad JAV Lietuvių Bendruomenė turėtų sustiprinti savo politinę veiklą ir akciją Washingtone (žr. *Į laisvę*, nr. 119). Mums ten būtinai reikia draugų. Vienu iš jų galėtų būti naujasis senato užsienio reikalų komisijos pirmininkas Jesse Helms. Amerikos spaudoje skaičiau, kad jis yra už greitesnį Baltijos kraštų priėmimą į NATO. Tai išspręstų Lietuvos saugumo problemą. Senatorius Gramm ir kiti trys senatoriai taip pat dar spalio mėn. kreipėsi į prez. Clinton'a, kad nenutrauktų Baltijos kraštams prižadėtos 5 milijonų dolerių paramos. Prezidentas sutiko. Jei to nebūtų padaręs, tai būtų buvęs signalas Maskvai, kad Washingtonas Baltijos kraštais nebesidomi. Įdomu, kad sen. Helms yra iš North Carolinos, Gramm — iš Texas. Taigi, draugų galima rasti ir valstijose, kuriose lietuvių gyvena labai mažai.

Zenonas Prūsas,
Chillicothe, OH

Dėl ,,liberalių'' istorikų

Dažnai norėčiau atsiliepti į vieną kitą straipsnį ar temą *Į laisvę* žurnale, tik vis to laiko pritrūksta. Tačiau šį kartą sunku iškentėti nepasakius gero žodžio apie paskutinįjį numerį (119) ir jo vedamuosius: ,,Skaldyk ir valdyk'' ir ,,Damok-

LAIŠKAI IŠ LIETUVOS — APIE LIETUVĄ

Dangaus kerštо besišaukiantis kraujas

...Labai džiaugiuosi jūsų žurnalo 119-tuoju numeriu ir jo viršeliu. Kaip reikia, kad kuo daugiau šitokių nuotraukų puoštų jūsų ir mūsų spaudą! Tai gyva, nors ir skaudi, mūsų istorija. Kaip reikia, kad ji nenueitų į pražūtį, kad iš jos kuo daugiau semtųsi tvirtybės ateinančios kartos! Bet, kai tik imi galvoti apie tas ateinančias kartas, taip ir sudiegia širdį, nes matai, kad pagrindai joms dedami labai ir labai abejotini. Vienas mano pažįstamas 3-čio kurso istorijos studentas kartą prasitarė, kad iš viso jo kurso vargu ar esą daugiau negu du ar trys kolegos, su kuriais būtų galima pasikalbėti apie dabartinės Lietuvos reikalus. Svarbiausia jiems — kavinės, restoranai ir šiaip įvairiausios pramogos. Jis net galvojąs, kad, ko gero, pasikartosią tai, kas buvo po 1940-tųjų. Tik tada į miškus vėliau išėjo šimtai tūkstančių jaunimo, o dabar teišeisiąs gal tik vienas kitas Krašto apsaugos kareivis.

Puikus sumanymas perspausdinti Lietuvoje jūsų žurnalą. Tik nežinau, kiek jūs, vakariečiai, galėsit lenktyniauti su mūsų partijos išmuštrintais atstovais. Apskritai, matant, kaip Vakarai yra atsukę nugarą panorusiai išsikovoti laisvę čečėnų tautai, lyg ir norėtųsi, nors ir verkiant, kad tas ,,vyresnysis mūsų brolis'' imtųsi žygiuoti ir į Europą, ar net Ameriką. Sakoma, kad neplaktas griekas nepaleidžia. Čečėnų kraujas šaukiasi dangaus kerštо ir, reikia manyti, prisišauks. Ne ne, nė kiek negailėsim nei Europos,

---

lo kardas dar tebekabo''. Tikrai taiklios pastabos! Tik manyčiau, jog būtų buvę galima apsieiti be tokios klasifikacijos kaip ,,mūsų liberalūs istorikai'' (kurie bando 1941 m. sukilimo faktus neigti). Man rodos, kad tikri istorikai nėra ir neturėtų būti nei ,,liberalūs'', nei ,,konservatyvūs''. Jie turi remtis faktais ir rašyti tik tiesą. Kitaip jie yra tik partiniai propagandistai, politrukai, kurie šiek tiek stilių pakreipę, savo darbą varo toliau.

Man taip pat rodos, kad jau atėjo laikas visoms demokratinėms pozityvioms srovėms surasti bendrą kalbą ir artimiausiu laiku išgelbėti Lietuvą nuo demokratijos ir darbininkų vardais besidangstančių komunistų.

Esu redaktoriams dėkingas ir už nekrologus, skirtus mano studijų kolegoms — dr. Juozui Girniui ir Česlovui Grincevičiui — tuo pačiu laiku, tam pačiam fakultete bendrų idėjų ir draugiškumo ryšiais susijusių. Keliaujame į ten...

Cezaris Surdokas,
Baltimore, MD

Prenumeratos Lietuvai

Mielas bičiuli redaktoriau, siunčiame $100 apmokėti 20 *Į laisvę* prenumeratų Lietuvoje. Prenumeratorius parinkite Jūs savo nuožiūra. Linkime Jums ir žurnalui kuo gražiausios sėkmės ir liekame nuoširdžiai Jūsų

Aldona ir Vincas Šmulkščiai,
Chicago, IL

nei Amerikos, kai ją mindys ubagų gaujos. Dar ir patys su gerais maišais keliautume pasiduoneliauti...

J. — Vilnius
1995, vasaris

Be doros nebus Lietuvos

...Aną vakarą klausau radijo laidos apie AIDS ir venerines ligas. Kalba medikai. Apskritai jų balsų, galima sakyti, mažai tegirdime, — turbūt dėl to, kad nelabai yra kam klausyti. Juk pagal senas tradicijas — viskas pas mus gerai, viskas gražu. Juk mes kaskart vis labiau turtėjame, tik neaišku, kur tuos turtus dėsime artimiausioje ateityje. O tuo tarpu ši profesorė venerologė štai ką pasako: ,,Tokio dorinio palaidumo kaip dabar Lietuva niekada nežinojo. Įsidėmėkite, — kreipiasi ji į klausytojus, — su visa atsakomybe pareiškiu, kad be doros nebus ir Lietuvos!''

Per kūną eina šiurpas, kai minėta gydytoja skelbia statistikos duomenis apie mūsų venerines ligas ir apie AIDS. Pasirodo, mes tokie nykštukai, o lenkiame bent kelias išsivysčiusias šalis kartu paėmus! Ir Bažnyčia, ir valstybės vyrai, regis, turėtų skambinti visais varpais, jeigu jiems rūpi tautos ateitis. Tuo tarpu tylu, ramu. Jeigu kas ir prasižioja, tai jis tuoj apšaukiamas priešu, tikrovės juodintoju. Seksas, agresija, lėbavimas, papirkinėjimai, apgaulė ir apdujimas, anot A. Žemaitytės *(Dienovidyje)*, paleisti nuo grandinių. Ji rašo, kad auksu apipiltas vergas yra niekingiausia, ką gali sugalvoti civilizacija ir intelektas.

Trumpai drūtai pasakius, iškyla dilema — būti ar nebūti Lietuvai? Aišku, mes turime patys nuspręsti, bet mūsų taip maža — vos 30% (pagal praėjusio referendumo rezultatus). Taigi mūsų ateitis miglota. Ne paslaptis, kad dažnas, paklaustas ar jam rūpi Lietuva, atsako: ,,Nežinau''. Taip, ko gero, mums ,,nežinant'' Lietuva ir išnyks. Gal tiktai ten, Amžinosiose Dausose, ji išliks kartu su visų laikų mūsų kankiniais ir šviesiosiomis asmenybėmis...

J. S. — Vilnius
1994, gruodis

Yra ir gėrio Lietuvoje!

...Dabar dar kelios mane jaudinančios mintys apie Lietuvą. Joje ūkanotas dangus. Klesti netiesa, visiškas nesirūpinimas žmonėmis, jų gerove. Šalies vadovai rūpinasi tik savo šeimų, giminių ir draugų ateitim. Tėvynės ateitis jiems nerūpi. Pataikauja, nuolaidžiauja kaip įmanydami Maskvai. Klesti blogis. Plinta sparčiai įvairiausių sektų veikla. Žmonės ieško atramos gyvenime. Daugelis, negavę tvirto tikėjimo pagrindo šeimose, ieško jo sektose. Į jų pinkles pakliūva vis daugiau jaunimo... Kelia nerimo neaiškios sutartys su Maskva, ypač tranzitas su Karaliaučiumi. Dažnai norisi savęs paklausti: ar mes dar laisvi?.. O norime būti laisvi! Nenorime tapti antrąja Čečėnija, kur net vaikai kovoja už laisvę, traiškomi tų pačių tankų, kur liejasi Rusijos ir Čečėnijos motinų laisvei pagimdytų vaikų nekaltas kraujas. Tik pa-

Gaurės partizanų būrys. Trečias iš k. — vadas Gavėnia — ,,Drąsutis''.

saulio galingųjų vadovų akmeninės širdys nejaučia mažųjų skausmo, negirdi jų šauksmo. Jie nejaučia atsakomybės...

Bet užteks apie blogį šį kartą. Gėrio yra visur. Yra jo ir Lietuvėlėje. Yra daug gerų pasiaukojusių žmonių, dirbančių garbingus darbus, tvirtų nepalūžusių ąžuolų ir liepų. Tik kartais tas melo ir apgaulės šydas toks storas, kad tikras žmogiškumo ir kilnumo spindulėlis vos begali prasiveržti. Tačiau tai kas dar mumyse yra gero, yra ir labai tvirta. Tai pats tvirtybės gemalėlis, kuris vistiek sulauks savo suklestėjimo pavasario. O pavasario kvapus juk jau jaučiame...

O. B. — Garliava
1995, vasaris

Tikrovė ir viltys

...Vilnius. Spalis. Sekmadienio popietė. Apšiuręs prospektas. Ištaigingos mašinos. Jaunos dažytos ,,palydovės''. Bananų žievės. Ir... šaligatviu eina dvi besidairančios artistės iš provincijos — Dalia ir aš —, ieškodamos, kur pigiau pavalgyti. Sultinine uždaryta. Kitur piniginė per plona. Staiga Dalia išsitraukia gražiai supakuotus šaltus bulvinius blynus, atsivežtus iš Panevėžio, ir ištaria su tokia graudžia intonacija: ,,Valgyk, tegu galvoja, kad čia pica''.

Vakare suvaidinome spektaklį ir grįžome namo... Ne tik su mumis, bet ir su kitais taip atsitinka. Mat vyksta sutarčių sistemos pritaikymas ,,naujoviškai ir demokratiškai''. Tačiau nepergyvenkit — nei mes, nei mano prieteliai, su kuriais bendrauju, nepasiduodame. Tiesa, tapome ramesni, tylesni, bet atsitiesime. Ypač gražus katalikiškasis jaunimas. Visos viltys į jį. Laikysimės!..

G. A. — Panevėžys
1995, sausis

NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO PENKMEČIUI

VYTAUTAS VOLERTAS

Sąmonę atgavus

NEGALIMA IŠ MIRTIES PAKILTI. Bet nemirusieji, tik sunkiai sužalotieji, netekę sąmonės, po sukrėtimų atsigauna. Kai praeina tvirtėjimo metas, jie vėl grįžta į normalią gyvenimo eigą: rūpinasi, varžosi, lenktyniauja ir progresuoja. Tik mirtis nepalieka niekam ir jokių vilčių.

Prieš penkerius metus Lietuvos valstybė atgavo sąmonę. Šiuo laiku, po siaubingo košmaro, ji gydosi. Ateis diena, kai ji šoks į darbą, kai atsidurs Europos demokratijų būry lygi su kitomis. Tiesa, pavojai jai grasina ir šiandien. Blogio imperija, nors aptriušusi, sumišusi ir pakeitusi vardą, iš Lietuvos kaimynystės nepasitraukė. Bet gyvieji visada turėjo budėti. Visada ir visur. Didžiausias pavojus — tautos mirtis. Lietuviai kol kas jos išvengė.

Šiandien aktualiu išlikimo pavyzdžiu yra čečėnai. Neliečiant kokių nors jų savybių ar bruožų, prisimename tik nuostabų gyvastingumą. Savo valstybės niekada neturėję, nuo XVIII a. pabaigos be valstybinės organizacijos kietai priešinosi rusams. Juos 1920 m. galutinai nuveikė bolševikai, o 1944 m. pabaigoje Stalinas visus brutaliai išgabeno į tolimas Rusijos sritis. Grįžo tik dalis. Kiti žuvo. Šiandien, vėl netekę kraujo ir laikinai pralaimėję, visiškai negausūs, yra gyvi ir nesirengia išnykti. Daug vilčių rytdienai kol kas neturi. Bet iš jų ateitis neatimta. Gyvas vargdienis yra galingesnis už mirusį karalių.

Ne visi pavasariai yra patraukliai žali ir užlieti paukščių čiulbesių, bet visi veda prie vasaros derliaus. Tik po Lietuvos atsigavimo 1990 m. kovo mėn. 11 d., nors jau praėjo penkeri metai, pasiilgstame net kuklių žiedų. Įvairiuose tarptautiniuose vertinimuose išsitariama, kad Lietuva, pradėjusi Sovietų Sąjungos byrėjimą, dabar tolokai atsiliko nuo jai skirtų lūkesčių. Tačiau kantrybė yra geriausias ginklas prieš desperaciją: nebūtinai tie lūkesčiai ir šiandieniniai vertinimai yra pagrįsti. Jie neturi mūsų vesti į nusivylimą.

Prieš penkerius metus paskelbtas

nepriklausomybės atstatymas yra reikšmingas daugeliu atvejų. *Pirmų pirmiausia, lietuviai patys sau įrodė, kad jie, išvarginta tauta, yra gyvi.* O ilgos okupacijos metu galėjo tam atsirasti abejonių. Nepaliaujamas ruso didžiavimasis pranašumu prieš visas kitas tautas, visur užkežėjusi rusų kalba, uždraudimas aukštesnio mokslo laipsniams tezių rašymo lietuviškai, kiekvieno mosto pramonėje ir ekonomikoje būtinas atsiklausimas Maskvoje, sportininkų reiškimasis olimpiadose tik po raudona Sovietijos vėliava — tai kur ta lietuviškoji gyvybė? Kai visa aplinka buvo pripildyta rusų melo pripūstais burbulais, apie savo tautinę gyvybę buvo pamiršta galvoti. *Pagaliau, Lietuva padėjo orientuotis ir Europai,* kuri, savo rūpesčiuose paskendusi, pamatė, kad kai kurie jos — gal net tyčiomis — pamiršti nariai vėl grįžta gyventi. Gal ir tolimi kontinentai, tik fizine jėga remiamo materializmo etiką pripažįstantys, iš Lietuvos pasimokys. Ateity jie turėtų atsisakyti vienas diktatūras smerkti, o kitas laiminti. Patys lietuviai, prasivėrę duris, skubiai valosi nuo komunistinės požemių subkultūros purvo. Kovo vienuoliktoji yra ir liks Lietuvos iš letargijos grįžimo ženklas.

Keli vaizdai nepriklausomybės pakely

ATBUDIMAS NEĮVYKO VIENOS ar kelių akimirkų laiku. Jam reikėjo ilgėlesnio tarpo ir ne vieno dramatiško momento. Dvidešimtojo amžiaus pabaigos lietuviškoji revoliucija buvo dramatiška. Bet ji nebuvo tragiška, kaip paprastai su revoliucijomis esti. Ji net įgavo dainuojančios revoliucijos vardą.

Vilniaus lietuviai intelektualai[1] savo susirinkime 1988.06.03 (sunku yra patirti, kas buvo šio pirmo susirinkimo pradininkai ar pradininkas) įkūrė piliečių Sąjūdį, reikalaujantį platesnės politinės, ekonominės ir kultūrinės autonomijos jau sverdėjančioje Sovietų Sąjungoje. Šis mostas lyg atplėšė vėtrai duris. Už trijų savaičių (birželio 24) 50,000 minia savo demonstracija pritarė Sąjūdžiui, o liepos 3 pogrindinė Lietuvos Laisvės Lyga pareikalavo nepriklausomybės atkūrimo. Tik už kelių dienų (liepos 9) jau 100,000 susibėgo į Vingio parką, o rugpjūčio 23 Sąjūdžio organizuota demonstracija (200,000) pasmerkė Molotovo-Ribbentropo paktą, pardavusį Lietuvą Sovietų Sąjungai.

Demonstracijos, pasisakančios prieš okupaciją ir reikalaujančios laisvės, nerimo. Pagaliau 1988.10.07 virš Gedimino pilies, 100,000 miniai stebint, pakilo tautinė vėliava. Pabrėžtinos dviejų asmenybių svarbios datos: Algirdas Brazauskas 1988.10.20 tapo Lietuvos Komunistų Partijos (LKP) galva, o 1988. 10.23 Sąjūdžio kongresas Vilniuje prof. Vytautą Landsbergį išrinko Sąjūdžio pirmininku.

Į įvykius jungėsi krašto gyventojų masės. Štai tų pačių metų lapkričio 24 Sąjūdis įteikė Aukščiausiai Tarybai Maskvoje 1.8 milijono parašų, protestuojančių prieš Sovietų konstitucijos pakeitimus, kuriais buvo

siekiama tolimesnės jėgos koncentracijos Maskvos rankose. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad 1.8 milijono sudaro pusę visų Lietuvos gyventojų. Trumpu laiku atsiradęs toks skaičius parašų rodo, kad gyventojai patys turėjo ieškoti, kur jiems buvo galima pasirašyti.

Reikia paminėti, kad pasitaikydavo ir neigiamų reiškinių. Sunku bus pamiršti žiaurų milicijos elgesį su žmonėmis kai kurių demonstracijų metu. Pikti buvo ,,Jedinstvo'' (daugiausia Lietuvoje gyvenančių rusų organizacijos) protestai prieš lietuvių kalbos paskelbimą oficialia ir prieš Vasario 16 paskelbimą Lietuvos nepriklausomybės švente. Kitas įvykis — 1989.02.21 šiurkštus iš LKP pusės pasmerkimas Sąjūdžiui už visiškos nepriklausomybės siekius, partijos sekretoriaus A. Brazausko grasinimas Sąjūdyje veikiantiems LKP nariams, o taip pat jo pažadas suvaržyti spaudą. Jis uždarė ir Sąjūdžio TV programą. Paminėtinas Sovietijos prezidento Gorbačiovo 1989.07.01 grasinimas Maskvos televizijoje, kad baltiečių tautiniai nepriklausomybės siekiai nebus toleruojami. Tačiau jau po trumpo laiko (1989.07.27) Aukščiausioji Sovietų Taryba sutiko trims Baltijos respublikoms duoti daugiau teisių prekyboje, pramonėje, ekonomijoje.

Įvykiai nesustojo. LKP didele balsų persvara atsiskyrė nuo Maskvos (1989.12.20). Gelbėdamas Sovietų imperiją, 1990.01.11 į Vilnių atvyko pats Sovietų prezidentas Gorbačiovas ir bandė lietuvius įtikinti, kad nereikalautų nepriklausomybės: Sovietija ruošianti naują įstatymą, leisiantį respublikoms iš Sąjungos išstoti. Įtikinimas liko bergždžias.

Ir štai 1990 m. vasario 24 — kovo 4 daugiapartiniuose rinkimuose (pirmą kartą po daugelio metų!) į Lietuvos parlamentą Sąjūdis laimi didžiulę daugumą. Vytautas Landsbergis kovo 11 91 balsu prieš A. Brazausko 38 balsus išrenkamas Parlamento prezidentu. Tą pačią dieną Parlamentas 124 balsais, šešiems susilaikius, skelbia atstatomą Lietuvos nepriklausomybę[2].

Istorikai, žinoma, atras, kaip tuo metu elgėsi LKP atskala, likusi prie Maskvos ir vadovaujama M. Burokevičiaus. Pačioje Maskvoje rūpesčiai taip pat padidėjo: ,,Moldavijoje aidėjo pirmieji moldavų ir rusų šūviai vienas į kitą. Net civilizuotose Baltijos respublikose, tiesa, dar be šūvių, vyko kampanija prieš rusus. Rusų pabėgėliai plūstelėjo iš respublikų į Rusiją, kur jie, suprantama, niekam nebuvo reikalingi''[3].

Namie ir svetur

PERŽVELGIANT ŠĮ NEPILNĄ dvejų metų laikotarpį, gali atrodyti, kad Lietuvos žmonės tada nieko neveikė, tik demonstravo. Krašte vos 3.8 milijonų gyventojų, miestai maži, tačiau įvairiose demonstracijose, kurių priskaičiuojame virš dviejų dešimčių tik sostinėje, susibėgdavo minios iki 200,000! O 1989.08.23 grandinė, jungusi visas tris Baltijos respublikas, sukvietė

apie pilną milijoną baltiečių. Šie įvykiai liudija entuziazmą, pajutus laisvės dvelktelėjimą. Šileris sakė, kad ,,Žmogus yra sukurtas laisvas ir lieka laisvas, nors būtų gimęs grandinėse''. Po penkių dešimtmečių vergijos daug Lietuvos žmonių buvo gimę kaip tik okupacijos grandinėse, jose gal net sočiai augę. Tačiau noras savarankiškai tvarkytis, būti laisviems, viršijo pakenčiamo pragyvenimo ir gerų tarnybų savanaudiškus instinktus. Net ir tampriai prie Maskvos buvusi pirišta LKP pasvyravusi nulinko nepriklausomybės pusėn. O lietuvių laikysena okupanto požiūriu buvo savotiška. Po baisaus genocido, okupanto su A. Sniečkaus KP vykdyto, neapykantos tam okupantui buvo rodyta mažai. Neapykanta yra bausmė sau pačiam. Lietuviai šios bausmės išvengė ir engėją paliko vargti bei kentėti jo pačio kvailumu susikurtuose rūpesčiuose.

Bėgiojimai, šūkavimai, demonstracijos, rinkimai visada ir visuose kraštuose yra lengvai pastebimi reiškiniai. Su darbu yra kitaip. Jis nemėgsta triukšmo ir žioplinėjančių akių, nors darbas yra ne tik materialinio, bet ir rimto politinio gyvenimo pagrindas. Todėl Sąjūdis, eidamas į rinkimus, paruošė pakankamai plačią ir vertą dėmesio programą. Jos autoriai buvo be platesnės demokratinės patirties ir gal net stokojo demokratiją liečiančios literatūros. Programoje jie aptarė vidaus ir užsienio politiką, ekonomiką, kultūrą, socialinius reikalus, valstybinę santvarką ir krašto saugumo problemas. Taigi Lietuva nesiautėjo tik dainuodama, bėgiodama ir demonstruodama. Ji taip pat entuziastingai dirbo. Dainuojančios revoliucijos vardą davė susitvardymas nuo keršto okupantui, nepasimetimas kritiškais momentais, to meto solidarumas ir, žinoma, viena kita daina, baisumoje raminusi minių nervus.

Sąjūdyje noriai ir energingai reiškėsi buvę komunistai ir nepartiniai asmenys. Tai palaiminti politinės idealistinės teorijos laikai. Išėjus į gyvenimo praktiką, santaika baigėsi. Garbės ir jėgos troškimas, pavydas, savanaudiškumas, atsakingų pozicijų grobimas susprogdino idealizmą. Objektyviai neišsilaikė net ir Sibire sveikatą palikusieji. Prieš savus žodžiais kovoti atrodė lengviau kaip prieš ginkluotą darbo stovyklos sargą. Tiesos ir teisybės viešai nepaneigė nei viena grupė, bet ją visos atidėjo rytdienai. O rytdiena vis neateina.

Svetur gyveną lietuviai tais įvykiais džiaugėsi be išimties. Kadangi jie taip pat nebuvo visiškai vienalyčiai, džiaugsmas reiškėsi skirtingai. Lietuvos nepriklausomybės staigumas visus priblokšė, o kai kas net stebėjosi, ar ne per toli Sąjūdis drįso siekti, ar ne per toli pasiekė. Dar tik devintojo dešimtmečio pradžioje kai kas manė, kad satelitinė padėties, panaši į Lenkijos, būtų Lietuvai patenkinama ir daugiau gal nereikėtų norėti. Vėliau tų pačių žmonių kalbėta apie autonomiją su kai kurių valstybinės etikos principų atsisakymu. Išeivijoje buvo ir A.

Sniečkaus kultą kuriančių net nuožmiau už dabar seime esantį A. Albertyną. Buvo ir tautinės valstybės mintį apskritai smerkiančių, istorinius valstybės simbolius pajuokiančių. Pagaliau juk ir šiandien T. Venclova su A. Štromu įrodinėja, esą Lietuva visada yra buvusi internacionalinė ir kad tokia privalo likti, o lietuvių Aktyvistų Frontą melagingai skiria į Holokausto vykdytojų talkininkus[4]. Žinoma, tai yra asmeniškos nuomonės, nors jas stiprokai grindžia asmeniški interesai.

Vasario Šešioliktosios svarba

JEI NETURĖTUME 1918 M. VASARIO 16 nepriklausomybės akto ir po jo sekusių dviejų dešimtmečių, šiandien lietuvių tautos gal jau nerastume. Sutiktume tik kažkokį žmonių mišinį, išsivyščiusį iš caristinio mužiko ir komunistinio niekšo. Miestų ir miestelių gatvės būtų nuklotos saulėgrąžų lukštais. Vasaromis krūmai knibždėtų pusiau viešai besimylinčiais jaunuoliais ir neištikimomis žmonomis, neištikimais vyrais, kaip buvo įprasta Sovietijoje. Autobusuose ir traukiniuose skaromis apsimūturiavusios moterys ir bedančiai seniai šūkautų begėdiškus keiksmus. Po laukus ir tvartus ,,kolchozininkus'' gainiotų sukti, apgaudinėją, vagią, plieninių dantų burnoje prisikaišioję prižiūrėtojai. Rusiškas dumblas būtų paskandinęs lietuviškąjį žmogų.

Virš šimto metų besitęsusi caro okupacija lietuvį labai nuskurdino. Jei ją būtų tuojau pakeitusi komunistinė tvarka, kaip troško Kapsukas, o vėliau ir keli šimtai pogrindinės Lietuvos komunistų partijos narių; jei iš valstiečio jau tada būtų atimta žemė; jei į kraštą būtų plaukę rusai kolonistai, — kaip mūsų žmogus, paliktas be nuosavybės, be tautinio auklėjimo ir be jokios inteligentijos, būtų galėjęs išlikti skirtingesnis nuo jį užtvindžiusios masės. *Vasario 16 visiškai pakeitė tautos likiminį kelią.* Ji mus sutvirtino, išmokslino, išpuošė, o žmonės jos įtakoje toli savo kultūra pralenkė rusus. Ir po 1940 m. okupacijos tėvai slapčia pasakojo savo vaikams apie buvusį nepriklausomybės laikotarpį, ugdė juose tautines nuotaikas. Apie ką jie būtų pasakoję be Vasario 16? Šiomis dienomis ryškiai matome, kad net Lietuvos inteligentai, kurie iš savo auklėtojų apie tą laikotarpį nieko negirdėjo, Lietuvai yra kažkaip svetimi. Po Vasario 16 mus stūmę į sovietijos glėbį ir žinoję, kas ten laukia, turėjo gi būti kažkokie ligoniai.

Vasario Šešioliktoji tautos išlikimui turėjo lemiamos reikšmės.

Po Kovo Vienuoliktosios

DIDELI ĮVYKIAI META DIDELIUS šešėlius, nors jie, tie įvykiai, kartais gali ateiti taip tyliai, kaip ateina naktis ar diena. Vienas tokių šešėlių yra jaučiamas iki šios dienos. Tamsiausiu jo centru laikytini žudymai prie TV bokšto Vilniuje ir Medininkuose.

Sausio tryliktąją (1991), kai Sovietija dar nebuvo spėjusi visiškai

subyrėti, jos imperializmo šakalai ir Burokevičiaus surinktos lietuvių komunistų piktybinės atliekos mėgino tankais ir kulkosvaidžiais užblokuoti istorijai kelią. *Sausio tryliktoji liko tarsi kraujo antspaudas*, tvirtinąs nepriklausomybės atstatymo aktą. Ta naktis ir keturiolikos žuvusiųjų auka buvo ir bus akyse iškyląs įspėjimas, kad ne tik svetimi, bet ir savi, pakliuvę iškrypėliškų ideologijų įtakon, gali žudyti. O gal jau buvo galvojama, kad su stribais ir Sniečkaus budeliais sustojo brolžudystė? Spaudoje kasmet yra daug vaizdų apie šio tragiško įvykio paminėjimus. Kai kurie tų minėjimų gana originalūs. Štai šįmet, jau ketvirtą kartą, apie tūkstantis pasiryžėlių sausio 13 bėgo Gyvybės ir mirties keliu, nuo Antakalnio kapinių iki TV bokšto Vilniuje, apie 9 km, žuvusiems atminti[5]. O estų katalikai Talinne tą pačią dieną aukas pagerbė šv. Mišiomis[6]. Taigi Sausio 13 liko ir liks ir kitų Baltijos kraštų atminty.

Kartais galvojame, kodėl Rusija savo agresiją Vilniuje sulaikė ir atsisakė to kelio, kuriuo griauna Čečėniją. ,,Tai, kad Rusijos operacija Lietuvoje 1991 m. sausio mėnesį buvo nutraukta, didžia dalimi buvo nuopelnas tų dviejų politinių priešininkų — V. Landsbergio ir M. Gorbačiovo — kurie sugebėjo rasti bendrą sprendimą'', — taip mano Edvardas Šiugžda[7].

Ne visi klausimai, Sausio 13 iškelti, yra atsakyti. Tiksliai nežinomi tų žudynių iniciatoriai, vyriausieji vadai ir tikrieji budeliai. Net iki dabar neaišku, kodėl ir kur tuo metu slėpėsi kai kurie šiandieniniai Lietuvos valstybės pareigūnai. Ateitis dalį klausimų atsakys. Laikas net žemelę atveria, tad atvers ir šias paslaptis.

Politinė sistema, iš kurios prieš penkerius metus išsirito Lietuva, daugeliu atžvilgių stebino ir stebina pasaulį. Toji sistema neigė viską, kas buvo laikoma natūraliais visuomenės bruožais, įskaičiuojant ir tautybę. Štai vaizdas, iliustruojąs Sovietijos tvarką:

,,— Bet kas gi liks iš Rusijos? — su siaubu išlemena ištikimasis Bonč-Brujevičius. — Juk tai reiškia, kad Rusija bus visiškai sunaikinta tokiu pavidalu, kokiu ji egzistavo 1000 metų...

Staigiu judesiu Leninas užkiša nykščius už liemenės pažastų, švarkas prasiskleidžia, akių plyšeliai dygiai ir piktai žvelgia į LKT reikalų valdytoją. Likusieji tyli.

— Atsimink, meldžiamasis, — sako Leninas, kreipdamasis į Bonč-Brujevičių, bet taip, kad girdėtų visi, — atsiminkit. Į Rusiją man nusispjaut, nes aš bolševikas. Šis mėgstamas Lenino posakis tapo jo bendradarbių šūkiu''[8].

Šis pokalbis paaiškina ir Sniečkaus išdavikiškus poelgius. Pasirašyti trėmimo įsakymą ir nežmoniškomis priemonėmis deportuoti lietuvių mases jam buvo paprastas reikalas, nes A. Sniečkus — bolševikas. Jam buvo paprastas reikalas ir tardymų kamerose kankinamieji ar be teismo mirčiai pasmerktieji, nes A. Sniečkus — bolševikas.

Lengva suprasti ir visus kitus tuojau po 1940 m. okupacijos žiauriai pasireiškusius lietuvius, Stalino tarnus — jie bolševikai. Komunizmas savo tikslų kelius formavo paprasta formule: atsisakyk tautybės, šeimos, turto, religijos, pačio savęs ir be jokio žvalgymosi paklusk partijai. Save patį mylėti ir visokiomis gėrybėmis džiaugtis leidžiama tik labai aukštoms partijos asmenybėms.

Kelių dešimtmečių despotizmu ir žmogaus prigimčiai prieštaraujančia bolševizmo filosofija ilgainiui pradėta netikėti. Juk Sovietija atsiliko kultūroje, ekonomijoje, visiškai nusmugdė žmogų, o tai, net ir labai stengiantis, paslėpti nesisekė. Todėl po Stalino mirties pamažu keitėsi komunistų galvojimas. Tiesa, ne visus bruožus, iš mažens sieloje įspraustus, galima išlyginti. Tokių neištrinamų ženklų pastebima ir beveik visiškai nuo komunizmo nusisukusiuose žmonėse. Pavyzdžiais gali būti ir minėtieji Štromas su Venclova, bolševikinei sistemai patys pasipriešinę ir į Vakarus pasitraukę. Internacionalizmas tačiau juose liko, o Venclovai net ir 1941 metų sukilimas prieš okupantą yra nusikaltimas.

Panašiai galvojo ir dar vienas kitas svetur gyvenąs lietuvis, permerktas — tegul ir idealistinių — marksizmo rūkų. Marksistinio liberalizmo (ne visi JAV liberalai rišasi su marksizmu) apsupti, jie sunkiai praverdavo lūpas, jei reikėdavo išsitarti prieš komunistinę slėgtį Lietuvoje. Jie tikėjo kompromisais, nors žinojo, kad kompromisai artina pralaimėjimą. Socialdemokratai komunizmo imperializmą smerkė nesuabejoję, tuo tarpu dalis JAV liberalų Blogio imperijai padėjo laikytis.

Palikimai

BOLŠEVIZMAS PALIKO LIETUvai išgarsėjusį *homo sovieticus*. Tai etiką paneigęs ir patį save nuvertinęs žmogus, kietas praeities luitas, į kurį galima išsilaužyti kojas. Lietuvoje neliko batsiuvių, dailidžių, stalių, skardininkų, malkpjovių, siuvėjų, mezgėjų. Leninas skelbė: ,,Didžiausias socializmo priešas yra smulkiaburžuazinė stichija''[9]. Amatininkai jam buvo smulki buržuazija, tad žmogus nustojo savimi rūpintis, kad nebūtų su buržujais sunaikintas. Penkias dešimtis metų auklėtas, pratintas (o nepaklausius, baustas) pasitikėti valdžia ir atsisakyti savarankiškumo, — toks žmogus šiandien negali būti smerkiamas. O ypač tas, kuris toje sistemoje jau gimė ir augo. Homo sovieticus yra dvasios pavargėlis, bet su juo reikia skaitytis, nes jis egzistuoja. *Ideologijas galima keisti, bet ideologijų išauginti žmonės lieka dešimtmečiams.*

Skundžiamasi, kad Lietuvos administraciją į rankas perėmė *buvę komunistai*. Kaip homo sovieticus, taip ir buvę komunistai yra senosios sistemos palikimas. Tačiau ir ,,buvęs'' ir ,,komunistas'' nėra savaime blogybės. Tiesa, nevertintinas tasai žmogus, kuris save ,,buvusiu komunistu'' laiko tik todėl, kad šiandien KP yra neger-

biama. Tačiau nuo partijos narių, kurie jau devintame dešimtmety patylukais šnibždėjo (nes komunizmą buvo pažinę), o vėliau šoko padėti Sąjūdžiui, trauktis negalima. Jie yra dori žmonės. Žinoma, jų tarpe slepiasi pasimetėliškų karjeristų, kurie vyriausia savo ideologija laiko naudą. Yra avantiūristų, visada skubančių garsesnės akcijos pusėn. Gal net vienas kitas slepia ir išdavikiškas mintis. Tačiau didžioji buvusių partiečių dalis Lietuvai siekia gera. Be išimties yra smerktini žudikai, genocido vykdytojai. Smerktini ne kerštо, bet tiesos labui. Ir žiūrėtina, kad išimtinomis teisėmis Lietuvoje nesinaudotų — kaip iki šiol naudojasi — ne vienas piktas KGB asmuo.

Buvę komunistai yra paveldėtas Lietuvos palikimas. Be kaltės įrodymų jie negali būti smerkiami. Tačiau juose išugdyti įpročiai ne visada yra demokratinės sistemos sveikintini.

„Neteisinga ir piktvališka ant dabartinės vyriausybės versti atsakomybę už stalinizmo žudynes, už organizuoto nusikalstamumo išplitimą, už visas ankstesnių Lietuvos vyriausybių darbo nesėkmes", dėsto min. pirm. A. Šleževičius atvirame laiške Lietuvos Katalikų Bažnyčios kunigams [10]. Už stalinizmo žudynes A. Šleževičiaus niekas nekaltina. Kaltinama (ir be abejonių Lietuvos genocidu kalta) yra Sovietų Sąjungai uoliai pataikavusi LKP. Šleževičius ir kiti šiandieniniai krašto vadovai išsivystė partijos lizde, todėl ant jų plunksnų dar pastebima senų spalvų.

Įpročių svoris

MAŽIAUSIAI KĄ NORS GALIMA primesti jau po 1950 metų gimusiems komunistams. Jų inkubatoriaus oras kitėjo, pro sovietinėje sistemoje susidariusius plyšius skverbėsi šviežuma. Be to, jie dar nebuvo spėję pasiekti atsakingų pareigų, kur net prieš savo valią kartais tenka padaryti žalingų ėjimų. Šie žmonės administracijon atėjo be didelių ydų ir tegu sėkmingai dirba. Aišku, jiems nesilankstytina dėl to, kad užima svarbesnes pareigas, bet taip pat netrukdytina, o jų pozityvius darbus reikia vertinti.

Buvusiems vyresniems komunistams trukdo ankstyvesnieji įpročiai. Jie nemėgsta „kulto tarnų" ir netiki, kad dvasiškis nėra visuomenės kenkėjas. Jiems nelengva išvengti biurokratizmo ir „patepimų". Juk lietuviška dešra ir kumpis Maskvos kabinetuose dešimtmečiais reprezentavo aukštą stilių. Kartais gal net nesuvokiama, kad valstybė dabar gali tvarkytis be Maskvos. Ir pati Maskva dar nesiorientuoja: Lietuvai draudžia tremti priešvalstybininkus, reikalauja laisvų kelių, įsakinėja Lietuvos įmonių akcijas perduoti rusų bendrovėms. Sovietija ekonominėmis grandinėmis taip buvo prisirišusi Baltijos kraštus, jog net šiandien sunku kvėpuoti. To paties siekia ir Rusija. Ar Lietuvos administratoriai atsispirs? Ne visada jie yra patvarūs.

Štai Izraelio revizoriai KGB archyvuose ieško žydžaudžių kvapo... Tik stribai, pensijomis prisidengę, valdžios nebijo, ir jų niekas neieško.

Lietuvą valdanti nomenklatūrinė piramidė savo nugarkaulį turi. Bet tasai nugarkaulis yra klasinės neapykantos pakreiptas šonan. O buvęs paklusnumas su pagarba imperijai ir kuprelę užaugino. Su tokiais sužalojimais tiesūs žingsniai nėra lengvi, todėl dažnai ant ko nors netyčiomis atsistojama. A. Šleževičiaus vyriausybė nėra gyventojus burianti jėga. (Prez. A. Brazauskas šioje srityje yra sėkmingesnis.) Daug pamindžiojimų kliūva menkiems piliečiams, kurie bando verstis žemės ūkiu, amatais ar dora prekybėle, nepajėgdami apsukriai privatizuotis didesnių objektų.

Taip gražiai dygstant, kaip iki šiol Lietuvoje dygo, naujoms partijoms ir skilinėjant prieš pusmetį įsisteigusioms, greitos kaitos nesitikima. O į šiandieninę padėtį reikia žiūrėti atviromis akimis, teigiamai vertinant kiekvieną pozityvų žingsnį. Kur daroma kraštui ar jo žmogui žala, ten privalu priešintis. Ypač reikia budėti, kad nebūtų mainikaujama krašto laisve ir jo ekonomine gerove. Nepriklausomos valstybės tariasi ir derasi be pataikavimų.

Jokiame krašte ir jokia vyriausybė neišsivertė be klaidų. Kai akylūs piliečiai greitai pastebi sauvaliavimus, galimi nemalonumai šalinami laiku ir be didelių nuostolių. Tačiau yra nekultūringa ir žalinga dėl mažniekėlių isterikoje skandintis.

Didžiuojamės nepriklausomybe! O kai Lietuvoje trokš apsigyventi kiekvienas doras žmogus, pamiršime ir visas erzinusias smulkmenas.

Išnašos

1. Intelektualo apibrėžimo nepavyksta rasti. Ar kiekvienas, universitetą baigęs, kiekvienas inžinierius, mokytojas, advokatas, pašto tarnautojas yra intelektualas?
2. Žinios apie šiuos įvykius paimtos iš *Lituanus*, tomas 36, 1990 vasara.
3. Igoris Bumičius, PARTIJOS AUKSAS, istorinė kronika; ,,Viltis'', Vilnius, 1994, psl. 215.
4. *Akiračiai*, 1995 m. nr. 1; reportažas iš Santaros-Šviesos suvažiavimo.
5. *Darbininkas*, 1995.01.20.
6. *Kauno laikas*, 1995.01.14.
7. *XXI amžius*, 1995.01.13.
8. Igoris Bumičius, psl. 13.
9. Igoris Bumičius, psl. 11.
10. *Dienovidis*, 1995.01.20.

A.A. dr. Vytauto Vardžio atminimo proga *Į laisvę* žurnalui aukojo: dr. V. Bieliauskas — $250, V. Maželis — $150.

Lietuvos Nacionalinė M.Mažvydo Biblioteka

DEMOKRATIJA LIETUVOJE: keliai ir klystkeliai

ČESLOVAS STANKEVIČIUS

Praeities paveldas

Galvodamas apie prieštaringą ir kupiną negerovių Lietuvos tikrovę, pirmiausia prieinu prie išvados, kad daugelį dabartinių Lietuvos klystkelių sąlygoja sunkus praeities paveldas. Dalis žmonių tebemąsto ir tebeveikia pagal praeities patyrimą. Atgimimo metu į laisvą Lietuvą vieni atėjo savo tiesiu keliu, kiti — tarp jų miniu ir save — iš savo sovietmečio klystkelių. Pastariesiems reikėjo asmeniškai apsispręsti, nusibrėžti kitokio gyvenimo gaires. Reikėjo pripažinti bent moralinę asmeninę atsakomybę už praeities klystkelius, pripažinti atsakomybę, įpareigojančią dabarčiai ir ateičiai.

Perkainoti savo klaidingą gyvenimą turbūt niekam nėra lengva. Lengviau praeities blogį pateisinti tam tikromis to meto sąlygomis bei aplinkybėmis, arba nors ir tuo, kad greta blogų padaryta nemažai ir gerų darbų. Tada susipainioja sąvokos, ir kolaboravimas tampa jau tik tam tikra tyliosios rezistencijos forma.

Turbūt moralinės atsakomybės baimė, baimė prarasti savo buvusį reikšmingumą, politinę bei socialinę padėtį 1989 m. paskatino SSKP vadovybę ir dalį jos narių išsaugoti šią struktūrą, ją išteisinti ir pritaikyti veikti naujomis sąlygomis. Dabar jau akivaizdu, kad tai buvo naujas savanaudiškas kolektyvinis žingsnis, pridaręs naujos žalos Lietuvai. Nepriklausomybės atkūrimas šiam politiniam sambūriui tebuvo tik nepriimtinas asmenų valdžioje pasikeitimas. Jie vadina tai ,,istorine klaida''. Partija, kuri save laikė istorine politine jėga, turėjo šią ,,klaidą'' kuo greičiau ištaisyti.

1992 m. gavusi visą valdžią jau nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje, ši gaji politinė jėga dabar bando daugelį praeities nuostatų įtvirtinti Lietuvos gyvenime, valstybės teisės sistemoje ir valdžios veikloje. Įtvirtinamas administratorių, o ne valstybininkų požiūris, kad Lietuva turinti tapti bestubure ir paklusti tik svetimųjų interesams. Diegiamos nesuderinamos su Kovo 11 Akto žodžiais ir dvasia nuostatos, kad Lietuva nebu-

---

Paskaita, skaityta LFB Politinių studijų savaitgalyje, 1995 m. sausio 29, Los Angeles.

vusi okupuota, o tik aneksuota, kad LSSR irgi buvusi Lietuvos valstybingumo forma, tik kitokia, kad lietuviškų kolaborantų administracija buvo ne okupacinė, o Lietuvos valdžia; kad sovietinės valdžios įvykdyta nacionalizacija buvusi teisėta; kad pokario partizanų kovos prieš okupantus buvę ne kas kita kaip pilietinis karas; kad Lietuva kovojo koalicijoje prieš hitlerinę Vokietiją ir kt. Seime daugumos iniciatyva ir balsais primetami Lietuvą kompromituojantys įstatymai ar nutarimai, pvz., įteisinantys KPSS partinius diplomus. Valdžia išaukiančiai elgiasi su politiniais kaliniais ir tremtiniais, nesiskaito su jų organizacija. Iš Lietuvos Respublikos seimo tribūnos vėl girdime vertinimus, įžeidžiančius partizanus, tremtinius ir rezistentus, niekinančius laivės kovas. Valdančiosios partijos atstovas seime spaudoje teigia[1], kad antroji sovietinė okupacija buvusi ne kas kita kaip Lietuvos išvadavimas, o sovietinė armija buvo Lietuvos išvaduotoja.

Turbūt kai kurių sovietinių nuostatų tęstinumas ir atsakomybės už praeitį neigimas tam tikrai visuomenės daliai yra priimtinas. Tačiau matome, kad tai žeidžia kitos visuomenės dalies teisingumo poreikio jausmą. Todėl sovietmečiu buvęs paslėptas visuomenės supriešinimas ir nepasitikėjimas ne tik nenyksta, bet dėl valdžios ir jos aplinkos savanaudiškumo dargi stiprėja. Tai trukdo piliečiams telktis siekiant bendrų Lietuvos ateities tikslų ir yra viena iš šimtų kliūčių kelyje į atvirą pilietinę visuomenę. Lietuvos demokratiją tebegaubia praeities šešėliai.

Valdžios požiūris į piliečių teises

Valdžios požiūrį į piliečius aiškiai atskleidė prezidento patarėjas Justas Paleckis, teigdamas, kad piliečių paskirtis yra tik balsuoti, o valdžios reikalas spręsti, kaip jai naudotis piliečių suteiktais įgaliojimais[2]. Jį Kęstutis Girnius įvertino kaip autoritarinės valdžios požymį.

Pernai rudenį prezidentas ir kiti vyriausybės atstovai piktinosi ir smerkė piliečius, išdrįsusius pasinaudoti konstitucine referendumo teise, ragino nedalyvauti demokratiškame balsavime. Dabartinė valdžia padarė viską, kad jai nepageidautini demokratiški rinkimai Kaišiadorių rajone kelis kartus būtų sužlugdyti. Prezidentas A. Brazauskas ir seimo pirmininkas Č. Juršėnas buvo vieninteliai liudytojai, nesuvokę savo pilietinės pareigos duoti parodymus ir padėti atskleisti tiesą Sausio 13 nusikaltimų byloje[3].

Lietuvoje žodžio laisvė yra, nors pasinaudojus ja ten, kur nepageidautina, galima netekti ir darbo. Nemaža valstybės tarnautojų buvo atleisti iš darbo vien dėl kitokios politinės orientacijos, dėl to, kad jie „ne iš tos komandos". Valstybės tarnautojai pagrįstai bijo viešai

kalbėtis su opozicijos atstovais net apie neslaptus valstybinius reikalus. Politiniais motyvais varžoma visuomenės įstaigų veiklos laisvė. Pavyzdžiui, A. Šleževičiaus vyriausybė jau prieš metus pasisavino sau teisę leisti ar neleisti steigtis ne pelno organizacijoms, nors joks įstatymas vyriausybei tokios teisės nesuteikė.

Demokratinė valdžios sąranga ir piramidė

Valdžia Lietuvoje yra išrinkta demokratiškai. Valstybės valdžios vykdymas konstitucijos paskirstytas tarp Seimo, Prezidento, Vyriausybės ir Teismo. Valdžių galios konstitucijos atskirtos ir apribotos. Formaliai valdžios sąranga yra įgyvendinta tokia, kokia konstitucijos nustatyta. Tačiau konstitucinio veiklos supratimo ir pobūdžio valdžia stokoja, todėl valdžios galios neretai viršijamos. Pavyzdžiui, pernai prezidentas įgaliojo finansų ministrą pasirašyti stambių tarptautinių paskolų Lietuvai sutartis, pasisavindamas konstitucijos 128 straipsniu seimui priskirtą išimtinę teisę priiminėti sprendimus dėl paskolų[4]. Nemaža neteisėtų nutarimų dėl paskolų yra priėmusi ir vyriausybė. Valdžios šakų nepriklausomumas taip pat pažeidinėjamas ir tiesioginiu kišimusi į savarankišką kitos valdžios sritį. Pavyzdžiui, neseniai spaudoje buvo rašyta apie valdančiosios daugumos spaudimą prokuratūrai kai kuriose bylose[5].

Tuoj po rinkimų atėjusios į valdžią politinės jėgos aukščiausieji vadovai pareiškė apie valdžios piramidės statybą, t.y. apie valdžios centralizacijos tikslus. Kadangi konstitucinis valdžių atskyrimas formaliai tam trukdo, piramidė lipdoma senais būdais — praeities ryšiais ir paklusnumu. Akivaizdžiai siekiant visų valdžios šakų piramidinio paklusnumo, buvo pakeista visa teisminė valdžia, įskaitant prokuratūrą. Susikompromitavę asmenys gauna aukštus valstybės postus, o įsivėlę į iškilusius viešumon skandalingus prekybinius ar finansinius sandėrius, kaip niekur nieko toliau ramsto korupcijos apimtą piramidę. Svarbiose valstybės institucijose ir prie svarbios informacijos daugėja asmenų, kurių lojalumas Lietuvos Respublikai nėra garantuotas[6]. Savanaudiško politinio-ūkinio klano piramidė slopina bet kokią demokratijoje būtiną viešą valdžios šakų tarpusavio kontrolę. Visas nešvarias piramidės paslaptis saugo mįslingai besišypsantis sfinksas.

Labiau centralizuotas tapo valstybės ir ūkio valdymo administravimas. Buvo įsteigtos naujos ministerijos. Vyriausybė mažiau ir paviršutiniškai svarsto strateginius klausimus, bet imasi tiesioginio administravimo. Daug ką pasako vien tai, kad į vyriausybės vieno posėdžio darbotvarkę įrašoma ir sprendžiama 50 ir daugiau klausimų. Akivaizdu, kad kai kurie vyriausybės nutarimai yra skirti ne valstybės labui, bet tik atskirų valdančiosios partijos šulų ir bičiulių labui. Nors informacija nuo visuo-

menės kruopščiai slepiama, niekam ne paslaptis, kad lengvatiniai užsienio kreditai skirstomi ir valstybės garantijos dalijamos daugiausia tiems, kuriems valdžia palanki.

Atgyja sovietmečio tradicija — perimti vadovavimą iš profesinio lygio į aukštesnį politinį lygį — iki pat piramidės viršūnės. Virš konstitucinių valstybės institucijų kuriamos jungiamosios struktūros — mišrios pareigūnų komisijos prie prezidento ar vyriausybės. Jos taip pat neveiksmingos, kaip ir už nieką neatsakingos. Jose posėdžiauja ministrai ir kiti pareigūnai, kurių tiesioginė pareiga bei atsakomybė kaip tik ir būtų dirbti tą darbą, apie kurį komisijoje tik šnekama. Konstitucinis pareigūnų pavaldumas supainiojamas. Reklamuojama tariamos ypatingos veiklos kampanija paslepia profesinės veiklos ir atsakingumo stoką.

Atstovaujamoji demokratija seime

Demokratiško parlamentarizmo esmė — skirtingų visuomenės nuostatų atstovavimas ir jų derinimas siekiant sutarimo. Svarstymas parlamente turi viešai atskleisti visas svarstomo dalyko aplinkybes, padėti atsižvelgti į skirtingas nuomones prieš priimant sprendimą. To seime beveik nėra. Atrodo, kad įstatymai ir kiti teisės aktai priimami uždaruose valdančiosios daugumos posėdžiuose. Opozicijos pastebėtų trūkumų ir argumentų seime dažnai neleidžiama išsakyti, arba į juos nekreipiama jokio dėmesio ir mechaniškai viskam pritariama saviškių daugumos balsais[7]. Seime ryškus valdančiosios daugumos vadovybės diktatas, neretai pasireiškiantis net išimtinių seimo teisių pasisavinimu. Manau, kad parlamentarizmo lygis seime, lyginant su 1990 metais išrinkta Aukščiausiąja Taryba, yra žemesnis. Visuomenės pasitikėjimo seimu lygis tėra 20%.

Valstybinės politikos stoka

Valdančioji partija slepia visą valstybės informaciją nuo kitų partijų. Ji vykdo slaptą vienpartinę politiką, nesiekia bendru sutarimu nustatyti valstybės užsienio politikos nuostatų, kurios neturėtų keistis, keičiantis vyriausybėms po rinkimų. Prezidentas Brazauskas tuoj po rinkimų oficialiai paskelbė vienpartinės užsienio politikos principą[8]. 1993 m. lapkričio mėn. 29 d. keturios seimo opozicinės partijos įteikė prezidentui memorandumą „Dėl Lietuvos nacionalinės politikos pamatinių principų", tačiau užslaptinta vienpartinė politika su kai kuriomis išimtimis tebevykdoma iki šiol. Vyriausybė visiškai nesitaria su kitomis partijomis sunkiausioje — santykių su Rusija — srityje ir daro nusikalstamai šiurkščias klaidas. Visos kitos 7 seimo partijos svarbiais valstybei klausimais, pvz., karinio tranzito, nacionalinio saugumo koncepcijos,

pajėgia susitarti dėl valstybinės pozicijos. Valdančioji grupuotė, būdama įstrigusi tarp praeities ir dabarties, būdama susijusi įvairiais ryšiais su Rusija ir dairydamasi į Europą, Lietuvai tegalėjo pasiūlyti pasilikti vien tiltu tarp Rytų ir Vakarų. Beje, tai ne originali, o bendra visų NVS valdančiųjų jėgų politinė doktrina[9].

Tačiau reikia pasakyti, kad dialogo su valdančiosios partijos vakarietiškesnės orientacijos veikėjais dėka pavyko užimti bendrą valstybinę poziciją dėl narystės NATO, sutarties su Europos Sąjunga, dalyvavimo Partnerystės vardan taikos programoje. Kitas dalykas, kad valdančiosios partijos prorusiškasis sparnas ir tam tikra jos aplinka trukdo faktiškai tokią politiką vykdyti.

Teisės vaidmuo

Konstitucijoje Lietuvos demokratinė santvarka grindžiama įstatymo viešpatavimu, tačiau faktiškai Lietuvoje tebėra valdininko, o ne įstatymo valdžia[10].

Valdžia tebemėgsta reikalus tvarkyti vadinamąja išimties tvarka bei rezoliucijomis. Tai reiškia — ne pagal įstatymą. Kad privatizavimo reikalai dažnai buvo tvarkomi pagal pareigūnų rezoliucijas, viešai patvirtino ir valstybės kontrolierius[11]. Kai pirkinys stambesnis, priimami vyriausybės nutarimai. Taip sutvarkyta nemaža privatizavimo reikalų, valstybinio turto pagrindu pridygo uždarų akcinių bendrovių. Atrodo, kad pačiai valdžiai apskritai nekyla klausimų dėl jos veiksmų teisėtumo.

Lietuvoje faktiškai neįmanoma teisme ginti savo teisių remiantis konstitucija ir patraukti į teismą vyriausybės. Teismas nepriims tokio ieškinio dėl to, jog nėra nustatytų procesinių normų. O procesinių normų nėra todėl, kad valdžiai jų nereikia.

Nors yra priimta atskirų teisės aktų, kurie pakeitė sovietinius įstatymus, europietiškų įstatymų kūrybos eiga yra sutrikdyta. Dar vis tebegalioja sovietiniai kodeksai, kurie retkarčiais šiek tiek palopomi. Teisingumo ministerija pro pirštus žiūri į tai, kad tebenaudojama daug sovietinės teisės aktų, kurių straipsniai akivaizdžiai prieštarauja prieš dvejus metus priimtai konstitucijai.

Seimo dauguma dažnai paskubomis keičia įstatymus pagal suinteresuotų grupuočių poreikius. Įstatymuose neretai vis dar išlenda samprata, kad teisėta tai, kas leidžiama, o ne tai, kas nedraudžiama. Įstatymas, užuot nustatęs apribojimus, palieka vykdomajai valdžiai leidimų tvarką. Ta tvarka nustatoma tokia, kad biurokratas galėtų šeimininkauti kaip jam geriau.

Įstatymai ir kiti teisės aktai kaitaliojami pagal užgaidas. Teisės aktuose negali lengvai susigaudyti, todėl patogu jų nevykdyti. Valdžia ir pati dažnai įstatymų nepaiso. Visa tai didina teisinę painiavą ir korupcijos

galimybes. Plinta teisinis nihilizmas.

Galima sakyti, kad teisė Lietuvoje tebėra labiau politinės valios įtvirtinimo įrankis ir valdžios tarnaitė, nei visuomeninė vertybė. Prasta teisinės sistemos būklė, europietiškų civilinės teisės normų neįdiegimas, žema teisinė kultūra, lydima korupcijos, atrodo, yra vienos iš svarbesnių kliūčių investicijoms ir integracijai į Europą.

Konstitucinio teismo įsteigimas ir jo pirmųjų metų veikla buvo reikšmingi, nes šiek tiek tramdė valdžios polinkį pažeidinėti konstituciją. Konstituciniam teismui teko panaikinti nemaža konstitucijos pažeidimų, bet bylų nemažėja. Konstitucinis teismas pripažino prieštaraujančiu konstitucijai mėginimą įteisinti sovietinę nacionalizaciją, pažymėdamas, kad „neteisės pagrindu neatsiranda teisė"[12]. Gruodžio pabaigoje buvo pripažinta, kad Aukščiausiojo teismo teisėjų atleidimas, nepasibaigus jų konstitucinių įgaliojimų terminui, neatitinka konstituciją[13]. Tačiau dar niekas iš konstitucijos pažeidimų organizatorių nėra atsistatydinęs ar apgailestavęs.

Policijos akademijos profesorius kriminologas J. Blušteinas sakė, kad viena iš organizuoto nusikalstamumo priežasčių yra valdžios korupcija. „Suktas valdininkas negali egzistuoti be organizuoto nusikalstamumo, o nusikaltėliui mirtinai reikalingas suktas valdininkas"[14]. Vienas iš Vilniaus universiteto teisės profesorių teigia, kad organizuotas nusikalstamumas ir Lietuvoje yra puikiai tam tikrų jėgų valdomas, nes smurto bangos paprastai pakyla ir nuslūgsta reikiamu metu. Nusikalstamumo išgyvendinimas — atskira tema. Pasakysiu tik tiek, kad neapsišvarinus valdžios viršūnėse ir visose jos grandyse, man atrodo, nepavyks įvesti kontrolės ir gatvėse.

Apie socialinę demokratiją

Socialinėje srityje demokratija, kuri privalo remtis bendrosios gerovės siekimu visiems sluoksniams, yra šiurkščiai pažeista. Vos atėjusi į valdžią, dabartinė politinė jėga pakeitė privatizacijos tvarką, reformas ir teisės aktus pagal jai naudingų grupuočių poreikius. Didelė valstybės turto dalis buvo pasidalinta piktnaudžiaujant tarnybine padėtimi ir pamynus teisėtumą. Daugelį įmonių, kurios kainuoja milijonus ir net dešimtis milijonų, nupirko jų administracijos vadovai ar nomenklatūros atstovai. Nė vienam iš jų nereikėjo paaiškinti tokių didelių pinigų kilmės. Tuo nesidomėjo ir didžioji spauda. Prezidentas užblokavo pernai seimo priimtą daugmaž vakarietiško pavyzdžio pareigūnų pajamų ir turto deklaravimo įstatymą.

Nei smulkiu verslu, nei naujų darbo vietų kūrimu vyriausybė nuosekliai nesirūpina, todėl savarankiškai besiverčiančių žmonių sluoksnis

neįsigali visuomenės socialinėje sąrangoje. Visuotino visuomenės nuskurdimo sąlygomis didžiulis turtas sparčiai kaupiamas grupuočių rankose. Valdžios ekonominė strategija gimininginesnė posovietinės erdvės nomenklatūrinio kapitalizmo ir socializmo mišiniui, nei Europoje paplitusiam socialinės rinkos modeliui. Socialinę demokratiją dar labiau silpnina ir netiesioginių mokesčių didinimas. Pensijinio aprūpinimo srityje išlieka daug privilegijų, o didžiausios suteikiamos už ištarnautus metus sovietinėse prievartos struktūrose.

Turiu pasakyti, kad dalis šiame pasisakyme minėtų ir neminėtų neigiamų reiškinių ir ankstesnių vyriausybių nebuvo išgyvendinti. Tačiau jeigu tuomet jie buvo suprantami kaip išlikęs sovietinis paveldas, kurio reikės atsisakyti, tai dabar jie įtvirtinami jau kaip Lietuvos gyvenimo norma.

Vertybių ir pasaulėžiūros vaidmuo demokratijoje

Manau, kad demokratija yra neatsiejama nuo tautoje pripažįstamų vertybių ir idealų, nuo prigimtinių žmogaus ir tautos laisvių. Demokratinių laikų istorijoje nesunku rasti pavyzdžių, kai demokratiškai išrinkta valdžia, daugumos valia ir formalių demokratijos taisyklių laikymasis negarantavo nei humanizmo, nei teisingumo. Esu įsitikinęs, kad demokratijos formoms būtinas ne vien pragmatiškų tikslų, bet ir visuomenės pripažįstamų aukštesniųjų vertybių sąlygotas turinys.

Matome, kad nuo 1992 m. Lietuvoje kuriama vadinamoji pragmatiškoji demokratija, demokratija be vertybių. Popiežius Jonas Paulius II perspėja: ,,Jei nėra jokios galutinės tiesos, kuri valdytų ir kreiptų politinę veiklą, idėjas ir įsitikinimus lengva išnaudoti valdžios labui. Kaip rodo istorija, demokratija be vertybių lengvai virsta aiškiu arba užmaskuotu totalitarizmu''[15]. Panašų požiūrį yra išreiškę Lietuvos krikščionys demokratai: ,,Kai moralės reikšmė valstybės gyvenime nuvertinama, jos politikoje pasireiškia ciniškumas, o teisės ir demokratijos prigimtis iškreipiama''[16].

Blogis, kuris totalitarizmo metu buvo paslėptas, pasinaudojęs demokratija reiškiasi atvirai ir įžūliai, darydamas atgrasia pačią demokratiją. Ne vienas pradeda burnoti: kam mums tokia laisvė ir tokia demokratija? Blogio demokratizacija kai kam pradeda kelti ,,gėrio diktatūros'' ilgesį. Tokių apraiškų yra Lietuvoje. Nusivylusią visuomenę nesunku manipuliuoti. Sunku patikėti, kad šie reiškiniai nėra slaptai valdomi tų, kam tai naudinga.

Manau, kad įvairios demokratijos grimasos tik parodo gilias kultūros žaizdas. Joms gydyti nematau kito vaisto, kaip gaivinti dvasinėmis vertybėmis grindžiamą kultūrą. Lietuvių mąstytojai seniai yra pabrėžę,

kad demokratija reikalauja aukštos dvasinės kultūros[17]. Josefas Ratzingeris sako, kad ,,Laisvė, kurios turinys — tenkinti poreikius, dar nėra žmogiška. Tai gyvūno laisvė''[18]. Tad drįstu teigti, kad pasaulėžiūrinės bendruomenės ir institucijos — pirmiausia šeima, mokykla ir Bažnyčia — yra vertybinės demokratijos pagrindų kūrėjai.

Lietuvos masinės informacijos priemonėse menkai propaguojamas asmeniškumas ir solidarumas, kurie galėtų gerai pasitarnauti visuomeninei pusiausvyrai. Apie asmeniškumą čia kalbu kaip apie žmogaus asmens vertingumo, orumo ir atsakingumo sampratą, taip pat reikšmingą asmens vaidmenį bendruomenėje, valstybėje ir ūkyje. Solidarumas, būdamas asmens atsakingumo socialinė išraiška, atskleidžia asmeniškumo prasmę visuomeniniame gyvenime. Gaivinti krikščioniškąsias visuomenines nuostatas, stengtis jas įgyvendinti ir tuo prisidėti prie humaniškos demokratijos įtvirtinimo Lietuvoje sau pirmu uždaviniu yra užsibrėžę krikščionys demokratai.

Demokratiją suvokiu kaip pliuralistinę kultūrą, kaip nuolatinę žmonių kūrybą. Todėl manau, kad per demokratiją, kaip ir per kiekvieną kūrybą, pasireiškia jos kūrėjų pasaulėžiūra. Skirtingos pasaulėžiūros žmonių demokratiniai sąjūdžiai, paprastai politinės partijos, siūlo skirtingomis vertybėmis grindžiamą visuomenės demokratinės raidos ir politikos įvairovę, užtikrina jų laisvos kaitos galimybes.

Vienoks būtų liberaliosios demokratijos modelis, kitoks — krikščioniškosios, dar kitoks — socialdemokratijos. Visuomenė, per rinkimus suteikdama pirmenybę vienam ar kitam modeliui, tuo pačiu pasirenka ir atitinkamomis vertybėmis pagrįstą demokratinę ūkio ir socialinę politiką.

Manau, nėra pagrindo ir neįmanoma reikalauti, kad žmonės, veikiantys politikoje, atsiribotų nuo savo pasaulėžiūros. Pasaulėžiūra politikoje, mano nuomone, pasireiškia kaip tam tikromis vertybėmis grindžiamų nuostatų visuma, tam tikros vertybinės orientacijos išraiška praktinėje veikloje. Tačiau suprantama, kad valdančiųjų pasaulėžiūra politinės sistemos pagalba neturi būti primetama grynai ,,pasaulėžiūrinėse'' asmens gyvenimo ir veiklos srityse, kurios turi būti apsaugotos nuo valstybės politinio kišimosi. Pirmiausia tai sąžinės laisvės sritis, aprėpianti įsitikinimus, filosofiją ir religiją, išplintanti į praktines kūrybos, vaikų auklėjimo ir ugdymo sritis. Pastarojoje srityje valstybė privalėtų sudaryti palankias sąlygas tėvams faktiškai naudotis pasirinkimo laisve pasaulėžiūriniam ugdymui švietimo įstaigose, neprimetinėti švietimo ir ugdymo krypties[19]. Nežinau, ar apskritai tai bus ir kada bus įgyvendinta. Tik matau, pavyzdžiui, kad, nesant katalikiškų mokyklų tinklo, katalikiškos orientacijos tėvai, neturėdami pasirinkimo, priversti leisti savo vaikus į nekatalikiškos orientacijos darželius bei mokyklas ir pasitenkinti tik tuo, kad mokyklose bent jau dėstoma tikyba. Šia tema nėra viešų gilių disku-

sijų, o jei jos kartais ir kyla, tai ne dėl pasaulėžiūrinio ugdymo iš esmės, bet tik dėl tikybos ir etikos pamokų. Tarsi materializmas tebebūtų privaloma valstybinė pasaulėžiūrinė švietimo kryptis, o tikybos pamokos — tik neprivaloma išimtis.

Apie politinę raidą ir jos perspektyvą

Dabartinės valdančiosios partijos vadovai dabar jau ir patys viešai pripažįsta, kad praeityje ji nebuvo jokia partija, o tik svetimos valstybės struktūra. Labai išreklamuotu atsiskyrimu nuo savo kamieno prieš 5 metus ji siekė tik išlikti ir prisitaikyti veiklai naujomis sąlygomis[20], išsaugodama savo patirtį, turtą ir ryšius, tačiau atsiribodama nuo bet kokios kaltės ir atsakomybės už praeitį[21].

Stebint Lietuvos politinę tikrovę galima padaryti išvadą, kad ši politinė jėga savo veikla ir dabar esmingai skiriasi nuo atsikūrusių ar naujai susikūrusių demokratinių Lietuvos partijų. Nors ir naudodamasi demokratinio valdymo formomis bei procedūromis, LDDP per daugiau kaip dvejus valdymo metus užsirekomendavo kaip riboto demokratinio pajėgumo politinė jėga. Ji labiau pasižymėjo kaip savanaudiška demokratijos vartotoja, negu jos kūrėja. Tuo pasireiškia jos bendrumas su gimininingomis posovietinės erdvės politinėmis jėgomis, o ne su europietiškomis partijomis.

Savo beatodairiška veikla įvairių grupuočių naudai ir valstybės interesų nepaisymu ši politinė jėga vis labiau save izoliuoja ir pasireiškia kaip politinio supriešinimo ir įtampos šaltinis. Į griežtą kritiką ji atsako iššaukiančiais veiksmais. Atrodo, kad kolektyviai pasikeisti ji nepajėgi. Į pagrįstą kritiką reaguoja tik sąžiningesni jos nariai, bet ne partija. Reikėtų tad LDDP narius asmeniškai skatinti dar nors dabar principingai apsispręsti. Lietuvai būtų reikalingas kiekvienas, sugrįžęs tikrai dorai ir sąžiningai darbuotis jos labui.

Neabejotina, kad demokratijos kūrimo procesas ateityje galėtų plėtotis žymiai geriau, jei mažiau galios turėtų ši partija. Sąžiningesniems nariams, suvokus dabartinio partijos veikimo žalingumą ir atsakomybę, įveikus partijos ir kitų struktūrų baimę, reikėtų pasitraukti ir neprisidėti prie tolimesnės žalingos partijos veiklos. Tai atitiktų Lietuvos interesus. Partijai netekus seime daugumos, sumažėtų priešiškumas, atsirastų šioks toks dialogas ir bent kompromisinių sprendimų galimybės.

Galimas dalykas, kad rūpindamasi savo perspektyva tarp Europos Sąjungos šalių partijų, ši valdančioji struktūra, kaip ir prieš 5-rius metus, dar kartą mėgins persitvarkyti prieš artėjančius seimo rinkimus, atsisakydama labiausiai kompromituojančios savo dalies ir, siekdama išlikti politinėje arenoje, vėl pavirs nauja partija, ar pasidalins į dvi partijas. Tuo

atveju ji vėl gali pretenduoti tiek į socialdemokratinių, tiek į liberalių pozicijų, tiek į kaimo interesų atstovavimą, priklausomai tik nuo išskaičiavimo. Todėl Lietuvai svarbu, kad išliktų normalios vakarietiškos socialdemokratų ir liberalų partijos. Galbūt kokios nors sau parankios politinės jėgos išlikimu suinteresuota Rusija, jai įprastais būdais dar mėgins atitinkamai paveikti Lietuvos politinę raidą ir vidaus procesus.

Jau po kovo mėnesio rinkimų valdančiosios partijos atstovai gali likti mažuma daugelyje Lietuvos savivaldybių, jeigu dalis už ją balsavusių rinkėjų pasirinktų remti kurią nors kitą partiją. Nors per seimo rinkimus ir nepasitvirtinęs, tačiau tebėra paplitęs požiūris, kad prieš valdančiąją partiją galima laimėti tik sudarius vieną prieš ją oponuojančių partijų sąrašą. Tačiau nėra duomenų, įrodančių, kad dabar oponavimo LDDP pagrindu sudarytas sąrašas galėtų pritraukti daugiau naujų šalininkų, nei kelios atskiros, turinčios pakankamą pripažinimą visuomenėje, partijos. Žinoma, atskirų veikėjų ir grupuočių pastangos kurti naujas partijas, skaldyti ir griauti pasitikėjimą tradicinėmis partijomis, kelti sumaištį yra naudingas bet kam, tik ne Lietuvai.

Gal jau laikas telktis ne prieš LDDP, o demokratinei veiklai greta šios save izoliuojančios politinės jėgos. Visuomenėje paramą turinčios demokratinės partijos gali imtis kurti demokratiją be LDDP. Darau prielaidą, kad dvinarės politinės konkurencijos laikotarpis, kuriam būdinga stipri politinė priešprieša, po naujų seimo rinkimų 1996 metais galutinai turėtų baigtis. Tikėtina, kad po kitų rinkimų nė viena partija neturės daugumos seime. Tai reiškia naujo koalicinių daugumų ir koalicinių vyriausybių laikotarpio pradžią. Sunku įsivaizduoti, kad būtų įmanoma koalicija, kurioje dalyvautų dabartinė valdančioji partija. Tačiau tai visai nereiškia, kad šis laikotarpis bus lengvas. Jis pareikalaus kitokio nei dabar demokratinių partijų veiklos būdo.

Jeigu dabar atsikūrusios ar naujai susikūrusios partijos įgijo oponavimo valdančiajai partijai patirtį, tai naujasis laikotarpis pareikalaus mokėti derinti ir susitarti. Priklausomai nuo šių sugebėjimų, politinių galių pasidalijimas tarp kelių partijų gali vesti tiek į platesnę politinę santarvę ir pastovumą, tiek ir į politinį paralyžių. Manau, kad tai priklausys nuo daugelio dalykų: nuo partijų programinių skirtumų ir veiklos būdų; nuo partijų vadovų vaidmens naujose sąlygose suvokimo; nuo to, kiek partijos veiks pagal programas, o ne improvizuos. Manau, labai svarbu, kad partijų nuostatos ir veiksmai būtų nuoseklūs ir partneriams įmanomi prognozuoti kaip nuosekli tam tikros demokratijos krypties — krikščioniškosios, socialdemokratinės, konservatyviosios ar tautininkiškosios išraiška. Atrodo, kad iki šiol demokratinių partijų pozicijos kai kuriais klausimais neretai būdavo nekritiško improvizavimo vaisius, o ne analize ir svariais argumentais pagrįstas sprendimas.

Demokratinių partijų sėkmingos bendros veiklos prielaida, man regis, bus sugebėjimas — išsaugant skirtingumus — suderinti konkrečias gaires ir priimtinus veikimo būdus svarbiausiose srityse. Tai ir būtų tikros vienybės vardan demokratinės Lietuvos išraiška politinės įvairovės sąlygomis. Mano nuomone, svarbu, kad demokratinės partijos visada suvoktų, jog jų buvimas valdžioje naudingas Lietuvai tik tiek, kiek naudinga jų vykdoma politika, o partijos — tuo labiau jos elito — interesai visada matuotini Lietuvos interesais. Ypač svarbiu vienybės įvairovėje veiksniu laikau partijų tarpusavio pasitikėjimą, kuris nemažai priklauso nuo pasitikėjimo vadovaujančiame lygyje.

Iki naujojo demokratijos tarpsnio liko ne tiek daug laiko. Potencialios parlamentinės partijos, o visų pirma tradicinės Lietuvos europinės partijos, atnaujinusios gimininga tarptautinį bendradarbiavimą, turėtų ateiti į rinkimus jau pasiruošusios veikti naujomis Lietuvos ir tarptautinio bendradarbiavimo sąlygomis. Būtų neracionalu gaišinti laiką ir eikvoti energiją tik oponuoti pasitraukiančiai nuo arenos politinei jėgai. Svarbu rengtis veikti kryptingai ir atsakingai daugiapartinės demokratijos sąlygomis.

Ypatingai svarbi naujo laikotarpio aplinkybė yra tai, kad jau prasideda ne tik formali, bet ir faktiška Lietuvos integracija į Europos Sąjungą, Vakarų Europos Sąjungą ir NATO. Tad ir politinėms partijoms reikalinga daugiau gilintis į konkrečias europinio bendradarbiavimo sritis ir būdus. Tačiau tai jau atskiro ir gilesnio nagrinėjimo reikalaujantis dalykas.

Vilnius, 1995 sausis

IŠNAŠOS

1. Žiūr. B. Jagmino straipsnį ,,Nesigėdykime minėti Lietuvos išvadavimo iš fašizmo metinių'', 1995.01.20 ,,Lietuvos rytas''.
2. 1994 m. spalio mėn. 6 d. interviu ,,Laisvajai Europai'' J. Paleckis sakė: ,,Prezidentas turi tautos tiesioginį mandatą, tiesioginį pasitikėjimą. (...) Žmogus iš gatvės atliko savo reikalą — jis balsavo, jis suteikė prezidentui penkiems metams įgaliojimus, ir dabar prezidento reikalas kaip maksimaliai juos panaudoti''. Čia galime prisiminti europietiškos kultūros žmogaus O. Milašiaus ,,žmogaus, išėjusio į gatvę'', romantiškąjį požiūrį.
3. Žiūr. prokuroro K. Betingio interviu 1995.01.13 ,,Lietuvos ryte''.
4. Prezidento dekretai: 1994 m. rugsėjo mėn. 5 d. Nr. 378 ir 1994 m. rugsėjo mėn. 5 d. Nr. 379.
5. Žiūr. pav., tardytojo K. Betingio str. ,,LDDP yra dėl ko pergyventi'', 1994.12.17 ,,Respublika''.
6. Krikščionių demokratų partijos 1994.05.25 memorandumas prezidentui ,,Dėl padėties šalyje''.
7. Seimo narys A. Baskas tai vertina kaip seimo esmės naikinimą. (Žiūr. 1994.12.07 ,,Lietuvos rytą''.)

Į LAISVĘ žurnalo skaitytojai, redakcija ir administratorius dėkoja

LIETUVIŲ FONDUI

už 1994 metais paskirtą žurnalui 500 dol. paramą.

8. A. Brazauskas 1992 m. gruodžio mėn. 22 d. interviu ,,Respublikoje'' pareiškė: ,,Šiuo metu mes atsakome už valstybės politiką. Todėl nemanau, kad opozicija privalo dalyvauti formuojant valstybės politiką''.
9. Tikras NVS respublikų ,,tiltų tarp Europos ir Azijos'' paradas buvo pristatytas Jungtinių Tautų generalinės asamblėjos 49 sesijoje (ITAR-TASS, 1994.10.14).
10. Į tai buvo atkreiptas dėmesys Krikščionių demokratų 1994.05.25 memorandume Lietuvos prezidentui A. Brazauskui ,,Dėl padėties šalyje''.
11. ,,Lietuvos aidas'', 1994.11.23.
12. Konstitucinio teismo 1994.05.27 nutarimas byloje Nr. 12/93.
13. Konstitucinio teismo 1994.12.22 nutarimas byloje Nr. 27/94.
14. 1994.10.15 Vilniaus radijo laidoje rusų k. (Žiūr. seimo informac. analizės skyr. biuletenį.)
15. Jono Pauliaus II enciklika ,,Veritatis Splendor'', 99.
16. Krikščionių demokratų frakcijos pareiškimas seime 1994.02.15. LKDP dokumentai (pirmasis rinkinys), Vilnius 1994, p. 102.
17. ,,Į pilnutinę demokratiją'' (Į laisvę fondas, 1958).
18. Iš J. Ratzingerio kalbos. ,,Dienovidis'', Nr. 2, 1993.01.8-15.
19. Žiūr. Šv. Sosto ,,Šeimos teisių chartija'', 5 str. (Dienovidis, 1993.10.22).
20. Iškilmingame partijos atsiskyrimo penkmečio minėjime dabartinis partijos pirmininkas A. Šleževičius pripažino, kad ,,TSKP, kurios dalis buvo ir LKP, niekuomet nebuvo politinė partija tiesiogine prasme. Ji buvo svarbiausia imperinės valstybės institucija, pagrindinė totalitarinės valstybės struktūros dalis'', Jis paaiškino, kad partija nebuvo paleista, o buvo performuota dėl to, jog paleisti jos nenorėjo ,,realiai mąstantys žmonės, kurie dėl praeities nejautė jokios kaltės'', sakydami, kad ,,praeitį mes visi vienodai imamės su savimi į dabartį''. (,,Diena'', 1994.12.20)
21. Algirdas Brazauskas ta pačia proga sakė, kad tada Komunistų partija tik ,,skubiai persitvarkiusi reformistine ir tautine dvasia, galėjo išsaugoti galimybę išlikti svarbiu veiksniu krašto politiniame gyvenime''. Jis taip pat sakė: ,,Atsiskirdami nuo TSKP, savarankiškos LKP nariai nedviprasmiškai atsiribojo nuo nusikaltimus padariusių partijos narių...'' (,,Diena'', 1994.12.20).

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

Iš naujų „Vaidilos Valiūno" posmų

PRO NAKTĮ PRAĖJUSIEMS

Tąnakt į žiojėjančią duobę,
Lyg lapą sudžiūvusį, trapų,
Gyvenimo viltį nudobę,
Palaidojo rankos satrapų.

Tą vasarą sunkią, it grėsmę,
Tą rudenį rūstų, tą gruodį,
Nutildė ir maldą ir giesmę,
Negyjančią žaizdą praskrodę.

Gyvenome ir negyvenom,
Lyg būtį ir buitį praradę,
Vien kraujas, tekėdamas venom
Dar kėlė katarsį bežadį.

Pavargusiam laikrodžiui tiksint,
Jo balsą kartojome kimų:
„Išliksim — išliksim — išliksim,
Praėję metus pasmerkimų".

„Gyvensim — gyvensim — gyvensim", —
Teisme ir po teismo kartojom, —
Pro naktį praėję, pro tamsią, —
Žingsnius pasišvietę rytojum.

Poetas Brazdžionis neseniai atšventė savo 70 metų literatūrinio darbo sukaktį. Tai sukakčiai paminėti 1994 gruodžio 4 d. Los Angeles Lietuvių fronto bičiuliai paskyrė savo 28-tąjį literatūros vakarą. Jame akademinį žodį tarė prof. A. Avižienis, buvęs VDU rektorius, buvo skaitomi J. Aisčio, A. Vaičiulaičio ir T. Venclovos pasisakymai apie B. Brazdžionį, deklamuojami ir dainuojami jo eilėraščiai, išsakyta daug sveikinimų, kalbėjo pats sukaktuvininkas. Į laisvę fondo vardu raštu sveikino dr. K. Ambrozaitis, kuriam jubiliatas atsiuntė šį laišką:

Nuotr. Vytauto Maželio

Malonūs Lietuvių fronto bičiuliai,

ačiū už sveikinimą ir pareikštas mintis, išsamiai nusakančias mano poezijos tematikos turinio didžiąją dalį, su išryškintais lozungais, kurie galėjo skatinti skaitytoją ,,neprarasti žmogiškos didybės, budino tautą vėl prisikelti, o prisikėlusiai vėl eiti į gyvenimą pakelta galva ir nesuklumpant''. Tai, sakyčiau, būtų vaidilos Valiūno misijos idėjos, kurias, gal dar ne visas, būtų jis propagavęs.

Visa tai mano poezijoje nebuvo skelbiama taip įsakmiai, nes pirmoje vietoje svarbiausia laikiau meninį formos drabužį. Bet jei pro jį skaitytojas ar klausytojas tai įžvelgė, suprato ir priėmė, galiu tik džiaugtis ne veltui nuėjęs tokį netrumpą rašto kelią ir sulaukęs, nors kol kas ir netobulo, Lietuvos laisvės idealo įsikūnijimo.

Bičiuliškai Jūsų

Bernardas Brazdžionis

Nuotr. Vytauto Maželio

BRAZAITIS

kaip literatūros mokslininkas

DR. JUOZAS GIRNIUS

Mokslinio darbo dešimtmetis. — Mokslinį darbą Juozas Brazaitis iš tiesų dirbo neilgą laiką — vos dešimtį metų, vienaip ar antraip skaičiuojant. Universitete dirbo nuo 1933 m. iki 1944 m. (iš pradžių vyr. asistentu, vėliau neetatiniu lektoriumi, nuo 1941 m. rudens profesoriumi) su pertrauka pirmuoju bolševikmečiu. Tačiau galbūt tiksliau skaičiuoti ne universitete dėstymo metus, bet faktinį mokslinio reiškimosi laiką. Ir šiuo matu susidaro taip pat dešimt metų: pirmą žurnalinį straipsnį paskelbė 1930 m. rudenį, paskutinį — 1940 m. pavasarį (*Faustas Kirša*, žr. *Židinys*, 1940 m. 5-6 nr., 600-608 psl.). Okupacijų metais išspausdino tik vieną studijinį straipsnį iš tuo metu rašytos Maironio monografijos. Egzilyje Brazaitis nebeturėjo sąlygų moksliniam darbui: „Vokietijoje buvo įsitraukęs į Vliko veiklą (1945–1951), o Amerikoje ligi pat mirties dirbo *Darbininko* redakcijoje (1952–1974). O koks žmogų alinantis darbas išeivinės spaudos redakcijose, iš šalies negalima nė įsivaizduoti.

Per trisdešimt egzilio metų Brazaitis galėjo tik priebėgomis, daugiausia atostogų savaitėmis, imtis mokslinio pobūdžio darbų (talka enciklopedijai, keletas straipsnių *Aiduose*, palydimosios analizės Maironio, V. Krėvės,

Truputį daugiau negu prieš dvidešimt metų, 1974-tųjų lapkričio 28 dieną, mirė Juozas Brazaitis — mokslininkas, visuomenininkas, politikas, žurnalistas. Apie Brazaitį kaip literatūros mokslininką ir kaip žmogų čia kalba dr. Juozas Girnius, kurio netekimą pergyvenome pernai, 1994 rugsėjo 13 d. Tad šiuo dr. Juozo Girniaus straipsniu turime progą prisiminti abu lietuviškajai kultūrai nepaprastai daug nusipelniusius asmenis. Dr. Girniaus mintys apie Brazaitį yra parinktos iš jo paskaitos, skaitytos X-tajame Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavime, įvykusiame 1976 metais Detroite, kaip tik tuo laiku minint Brazaičio mirties antrąsias metines. Paskaita ištisai buvo išspausdinta LKMA ,,Suvažiavimo darbų'' X tome.

A. Vaičiulaičio, A. Jasmanto knygose). Priskaičiavus recenzijas ir rašytojų sukaktuvinius aptarimus ar nekrologus, ne taip jau mažai susidaro ir išeiviniais metais parašytų dalykų. Tačiau vis dėlto nebe šiais literatūriniais rašiniais remiasi Brazaičio mokslinis įnašas. Žinoma, ir šie rašiniai yra reikšmingi: papildo ankstesnius jo darbus, be to, liudija visai neišblėsus jo domėjimosi savąja mokslo sritimi. Ne vieną kartą laiškuose Brazaitis minėjo, kad dar norėtų parašyti lietuvių literatūros ,,šimto puslapių istorijėlę''. Be abejo, berašant ,,šimtą puslapių'', būtų pasirašę ir daugiau šimtų. Bet užtat šis noras ir liko tik svajonė, nes jam pristigo laiko. Kiek pajėgė sutaupyti laiko nuo redakcinio darbo, Brazaitis visų pirma jį skyrė kitiems darbams — nebe literatūros, o rezistencijos istorijai (*Vienų vieni*, pora leidinių vokiečių kalba).

Tad, norėdami apibūdinti Juozą Brazaitį kaip literatūros mokslininką, faktiškai turime visų pirma žvelgti į minėtojo nepriklausomybės dešimtmečio (1930–1940) balansą.

Plunksnos Brazaitis ėmėsi nuo studento dienų: antraisiais studijų metais (1923) pradėjo dirbti *Lietuvoje*. Pirmąją literatūrinę recenziją 1925 m. jis ir paskelbė šiame dienraštyje. Baigęs Teologijos-filosofijos fakultetą (1927) ir pradėjęs mokytojauti Kauno *Aušros* mergaičių gimnazijoje, Brazaitis dar labiau suintensyvino savo literatūrinį reiškimąsi. Nuo 1928 m. pradėjo savo recenzijas spausdinti *Židinyje*. Pagaliau 1930 m. jis išspausdino pirmąjį studijinį straipsnį ir išleido vadovėlį *Literatūros teorija*.

Tuos metus ir laikome Juozo Brazaičio mokslinio reiškimosi pradžia. Iškart parodė retą produktyvumą. Nors 1931–1932 mokslo metais gilino studijas Bonnos universitete, pajėgė 1931 ir 1932 m. parengti po tris studijinius straipsnius, o vėliau kasmet tokių straipsnių paskelbdavo po keturis ar penkis. Iš viso 1930–1940 dešimtmečiu išspausdino apie 35 studijinius straipsnius žurnaluose (*Židinyje*, *Naujojoje romuvoje*, *Tiesos kelyje*,

2-joje Europos lietuviškų studijų savaitėje, Schondorf'e, 1955 m. Iš k.: Zenonas Ivinskis, Antanas Maceina, Juozas Brazaitis ir Jonas Grinius.

Athenaeum, po vieną straipsnį lenkų, latvių ir estų leidiniuose) ar savo parengtuose mūsų klasikų raštų naujuose leidimuose. Išleido studiją *Vaižgantas* ir iš straipsnių sudarė knygą *Lietuvių rašytojai*. Be jau suminėtojo vadovėlio, pasikvietęs talką, gimnazijoms išleido dar du vadovėlius ir parengė tris chrestomatijas. Per dešimt metų išleistos 8 knygos, paskelbti apie 45 studijiniai straipsniai ir apie 60 smulkesnių rašinių literatūros klausimais ar apie atskirus rašytojus, įvairių recenzijų, metinių literatūros derliaus apžvalgų — įspūdingas balansas, liudijantis Brazaičio ir gabumus, ir darbštumą.

Dera priminti, kad Brazaitis, ir pradėjęs dėstyti universitete, visą laiką dirbo ir gimnazijoje. Nieku būdu neužsidarė savo kabinete. Gausiai rašė ir publicistinių straipsnių, būdamas 1936 m. pradėjusio eiti dienraščio *XX amžius* redaktorių kolektyve. Aktyvus buvo ne vienoje organizacijoje. Visą laiką nuo įsisteigimo iki uždarymo (1935–1940) pirmininkavo Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų draugijai. O reikėjo laiko ir publicistiniam, ir visuomeniniam darbui.

Pasaulėžiūros vieta literatūros istorijos darbuose. Teisingai nesupratus pagrindinės Brazaičio pozicijos, jis gali pasirodyti ideologinis dogmatikas, pirmiausia besidomintis rašytojais kaip savos ar svetimos pasaulėžiūros reiškėjais, arba kaip tautinis utilitaristas, daugiausia dėmesio kreipiantis tik į nagrinėjamų rašytojų tautinį vaidmenį. Tokį įspūdį ypač lengvai gali susidaryti jaunesnieji, iš vienos pusės besilaikydami dabar madingo vienašališko formalizmo, iš antros pusės pakankamai nepažindami mūsų literatūros istorinės raidos.

Iš tiesų Brazaičiui buvo svetimi ir ideologinis dogmatizmas, vedantis į netoleranciją, ir tautinis utilitarizmas, pamirštantis estetinį vertinimą. Visur saugodamasis vienašališkumo, jis nieku būdu nepamiršo formos kaip estetinio kriterijaus, bet taip pat nepamiršo, kad kalba yra minties išraiška. Tik šia prasme Brazaitis yra rašęs, kad kalba yra ,,pati ryškioji ideologijos ir tautybės žymė''. (*Ar lietuvis menininkas turi liktis ištikimas*, žr. *Aidai*, 1960, 6 nr., 248 psl.

Kad ,,pati kūryba neįmanoma be ideologijos'', tai ne kokio ideologinio dogmatizmo skelbimas, o tik faktinės tiesos konstatavimas. Vienokia ar kitokia pasaulėžiūra vadovaujasi kiekvienas žmogus. Išimties nesudaro nė rašytojas. Neišvengiamai jo pasaulėžiūra apsprendžia jo kūrybą ir joje atsispindi. Mūsų ankstesnėje literatūroje kaip tik visų pirma buvo diferencijuojamasi pagal skirtingas ideologines pasaulėžiūras. A. Nyka-Niliūnas teisingai pastebėjo: ,,tik nepriklausomybės epochoje susiformavo individualinė lietuvių poezija tikrąja to žodžio prame, iškilo estetiškai formalinės problemos ir susikūrė skirtingos poetinės pasaulėžiūros'' (*Nepriklausomos Lietuvos poezija*, žr. *Aidai*, 1949 m. 24 nr., 112 psl.). Prie šių žodžių galima pridurti: net ir nepriklausomybės metais visai neišnyko ideologinė įtampa. O anksčiau buvo skiriamasi ne tik pagal skirtingas ideologines pažiūras, bet ir tiesiog pagal visuomenines sroves. Specializuodamasis mūsų literatūroje iki I pasaulinio karo, Brazaitis natūraliai turėjo kreipti dėmesį į tai, kaip skirtingi ideologiniai sąjūdžiai veikė mūsų literatūrą, kaip kiekvienas įvairių pasaulėžiūros tipų paliko pėdsakų mūsų literatūroje.

Brazaitis iš tikrųjų savo darbuose kreipė dėmesį ir į pasaulėžiūrinį momentą, bet niekur nesiėmė pasaulėžiūrinės polemikos. Literatūriniu požiūriu jį domino ne tai, kiek kuri pasaulėžiūra teisinga, bet tik tai, kiek kūrybiškai išreikšta. Kartą Brazaitis tiesiog pripažino: ,,Vienoje tautoje pasireiškiančios įvairios ideologijos yra tas pat, kaip iš vieno krūmo išaugę nevienodos spalvos žiedai'' (*Lietuvių rašytojai*, Kaunas 1938, 148 psl.). Nieku būdu nebūtų galėjęs taip spręsti Ad. Jakštas (ar net ir Šalkauskis). Bet užtat Ad. Jakštas net tos pačios pasaulėžiūros poetą Bern. Brazdžionį buvo apšaukęs dekadentinės poezijos atstovu. Priešingai, Brazaitis galėjo laisvu žvilgiu dalykiškai vertinti ir skirtingų ar net visai priešingų pasaulėžiūrų rašytojus.

Sakysime, nepriklausomos Lietuvos literatūros antrosios generacijos viršūnėmis Brazaitis nesvyruodamas pripažino poezijoje V. Mykolaitį-Putiną, prozoje — V. Krėvę-Mickevičių (*Aidai*, 1968 m. 2 nr., 64 psl.). Apie Putiną dar 1937 m. rašė kaip apie ,,stipriausią, talentingiausią poetą asmeninės poezijos ir viso laikotarpio, kurio literatūroje dominavo asmeniniai interesai''. V. Krėvę Brazaitis yra vadinęs naiviu politiku, bet didžiai jį vertino kaip rašytoją: ,,Tikrasis Krėvės kelias buvo

rašytojo (...) Tarp savo amžininkų Lietuvoje Krėvė buvo giliausias ir šakočiausias talentas'' (V. Krėvės nekrologas *Darbininke*, 1954.VII.9, 49 nr.). Ne be Krėvės sutikimo *Dainavos šalies senų žmonių padavimų* naują leidimą 1948 m. Brazaitis palydėjo savo straipsniu.

Tiesa, aplamai imant, Brazaitis daugiau rinkosi analizuoti sau artimos dvasios rašytojus, visų pirma Vaižgantą ir Maironį. Matyt, intuityviai jautė, kad lengviau įsijausti į kūrybą, kuri alsuoja gimininga žmogaus samprata.

Toks Brazaičio nusiteikimas visai atitiko jo pažiūrą, kokiu būdu pasaulėžiūra sąlygoja literatūrinę kūrybą. Be jokio apgailėjimo jis pripažino (kaip anksčiau cituota), kad didesnius ar mažesnius pėdsakus mūsų literatūroje paliko visi pasaulėžiūriniai tipai. Bet tame pat sakinyje Brazaitis nurodė sąlygą: ,,jeigu tik jo pasaulėžiūra nuoširdžiai buvo išgyventa'', o kitu sakiniu įsakmiai šią sąlygą apibrėžė: ,,Nuoširdus susigyvenimas su sava pasaulėžiūra yra viena iš būtinųjų sąlygų vaisingai kūrybai'' (*Lietuvių rašytojai*, 239 psl.). Konkrečiu pavyzdžiu Brazaitis nurodė S. Nėries atvejį. 1931 m. perėjus į marksistinį *Trečiąjį frontą*, jos poezija buvo dvejopa. Proletarinė S. Nėries poezija liko skurdi, ir tas skurdumas rodė, kad proletarinė ideologija jai tebėra svetima. Svetima liko ir toliau. Priešingai, antroji jos, kaip mylinčios moters ar motinos, poezija ir vėliau buvo ,,nuoširdi, gaivališkai tekanti iš širdies kaip ir anksčiau'' (*Aidai*, 1968 m. 2 nr., 67 psl.).

Kai Ad. Jakštui vis rūpėjo rašytojo pasaulėžiūros priimtinumas, savumas ar svetimumas, tai Brazaičiui išvis nekilo toks klausimas. Vienokios ar kitokios pasaulėžiūros būtų rašytojas, svarbu, kad jis savo pasaulėžiūrą nuoširdžiai išgyventų, nes tik nuoširdus išgyvenimas yra kūrybiškai našus. Dar Lietuvoje Brazaitis įspėjo tuos, kurie skatino, kad rašytojai imtųsi kurti tam tikros ideologijos veikalus. Įspėjo tokiais žodžiais: ,,prieš kuriant kitos linkmės veikalus, reikia patį save perkurti: pirma gyventi bet kuria ideologija, o tik tada išplauks šia ideologija pagrįstas veikalas'' (*Lietuvių rašytojai*, 240 psl.). Šia prasme jis citavo ir St. Šalkauskį, kad kūrėjų žodis neprivalo skirtis nuo jų gyvenimo.

Šiuos St. Šalkauskio žodžius Brazaitis suprato ne paprastu moraliniu ,,receptu'', kas įrikiuotų jį į paprastus Ad. Jakšto tipo moralistus. Brazaičio nusistatymas neabejojamai peržengia paprastą moralizmą ir apskritai bet kokį ideologinį dogmatizmą. ,,Kūryba yra laisvos kūrybinės asmenybės išraiška. Kas kūrėjo nėra pergyventa, jame pribrendę, prinokę; kas nėra virtę jo dvasios dalim, kuri veržiasi išsakoma, — tas negali būti kūryba'' (*Aidai*, 1960 m. 6 nr., 249 psl.).

Vadovaudamasis šiuo kūrybinio pergyvenimo principu, ir egzilio metais (1960) į klausimą, ar kurti saviems ir tad savo kalba, ar kurti kitiems ir tad kita kalba, Brazaitis atsakė: 1. ,,skatinimas palenkti rašytojus į tą

ar kitą tematiką yra svetimas kūrybos prigimčiai", 2. „kūrybinis pergyvenimas negali būti nei užsakytas, nei įsakytas, o turi plaukti iš žmogaus pergyvenimų visumos" (*Aidai*, 1960 m. 6 nr., 252 psl.).

Brazaičio asmenybė. Prof. B. Ciplijauskaitė savo straipsnį apie Juozo Brazaičio parašytas dvi knygas užsklendė tokiu samprotavimu: „Savo antrąją knygą (*Lietuvių rašytojai* — J. G.) Brazaitis pradėjo konstatavimu: 'Skurdu ir primityvu, kai palygini tuos mūsų 19 amžiaus raštus su europiniais'. Žvelgiant į jo literatūros kritiką, tie žodžiai nebepritaikomi. Nors nedaug puslapių jai paskyręs, jis juose aiškiai parodė savo sugebėjimą ir pasiruošimą. Tad tiksliau gal būtų užbaigti šiuos įspūdžius kitu tvirtinimu: graudu, pagalvojus, kad tiek pajėgumo parodęs, davęs tokį gražų pažadą pakelti ir lietuvių literatūros kritiką iki tarptautinio lygio, Brazaitis sąmoningai paaukojo save — mokslininką, kad pavirstų 'kamščiu', kemšamu į tiek daugelį mūsų tautiniame ir visuomeniniame gyvenime atsirandančių skylių. Šiaip ar taip, jis lieka vienu pajėgiausių savo kartos kritikų" (B. Ciplijauskaitė, *Juozas Brazaitis kaip literatūros kritikas*, žr. *Aidai*, 1977 m. 10 nr., 457 psl.).

Per dešimtį metų Juozas Brazaitis daug pasiekė mūsų literatūros mokslo įvairiose srityse. O kiek būtų pasiekęs, jei su tuo pačiu darbštumu dar trisdešimt metų būtų atsidėjęs literatūros mokslui! Daugelis kultūrininkų, siųsdami savo atsiminimus rengiamai monografijai apie Brazaitį, panašiai kaip B. Ciplijauskaitė, apgailestavo, kam jis leidosi įtraukiamas į politiką ir žurnalistiką. Pats Brazaitis ne kartą itin karčiai pasisakė, kad politinį darbą dirbo, „dantis sukąsdamas" (1961,V.20 laiškas autoriui). Betgi tai, kas kitiems tebuvo politika, jam buvo rezistencijos šventa pareiga. Jai save aukojo, nepaisydamas, kad šioj veikloj jam buvo lemta tik kartėlį patirti.

Pats Juozas Brazaitis savo gyvenimo saulėlydyje taip išsakė savo likimo kelius: „Literatūra virš politikos, o pedagogika virš literatūros. Politinis-valstybinis gyvenimas manęs niekuomet nedomino ir niekados netraukė. Jeigu teko į jį įsileisti, tai ne dėl pamėgimo, o dėl reikalo. Kada buvo likviduoti tie draugai, kurie turėjo imtis politinio gyvenimo ir jį vykdyti, teko kam nors juos pavaduoti. Pavadavau juos, atlikdamas draugiškumo pareigą, kurios turėjo imtis dar likę gyvi. Tą pareigą teko perimti ne iš malonumo, bet daugiau kaip naštą, kurią kas nors turėjo nešti" (Iš Brazaičio pasisakymo A. Kezio susuktame filme).

Ar vertinsime prof. Juozo Brazaičio mokslinius darbus, ar žvelgsime į jo rezistencinę veiklą, galutinai ir jo atveju turiu pakartoti tai, ką esu rašęs apie Praną Dovydaitį: yra žmonių, kurių neišsemia tik jų darbai. Ir Brazaitis yra daugiau negu jo visi raštai ir visos veiklos. Tai jis kaip žmogus, reto idealizmo, reto taurumo, reto pareigingumo. Jo žmogiškoji asmenybė didžiau už viską, ką jis nuveikė.

PARTIZANIŠKO LIKIMO TRAGIKA

HENRIKAS KUDREIKIS

Nors Lietuvos ar užsienio lietuvių spaudoje dokumentinės medžiagos apie Lietuvos partizanų kovas pokario metais labai maža, o oficialūs archyvai taip pat sunkiai prieinami, tačiau iš naujos partizaninėmis temomis parašytos literatūros ir iš užmegztų asmeninių ryšių su buvusiais partizanais galima susidaryti apytikrį jų kovos ir jų likimo tragikos vaizdą. Šis tragiškas lietuvių partizanų veiklos vaizdas dar labiau išryškėja lyginant jį su bolševikinių teroristų (save, žinoma, vadinusių raudonaisiais partizanais) veikla 1941–1944 metais, pasireiškusia labiausiai Vilniaus krašte.

Kovai su tais bolševikiniais teroristais iš Rytų fronto buvo atkeltas 2-rojo savisaugos Lietuvos kariuomenės bataliono kavalerijos eskadronas ir taip pat 253-čias savisaugos naujokų batalionas, sudarytas iš vokiečių sugaudytų jaunų vyrų. Tarnavusių šiuose batalionuose vyrų parodymais čia ir naudojuosi. Abu tie batalionai pradžioje turėjo didelių nuostolių, bet vėliau, įgudę antipartizaninėse kovose, sunaikino dideles bolševikų grupuotes. Pagal raudonųjų atsiminimus, jie 2-rojo Lietuvos kariuomenės bataliono bijoję kaip ugnies. Net ir Armija Krajova buvo atsiuntusi raštą, jog jie

Gretimame psl. — Kęstučio apygardos partizanai raporto metu.

vengs kovos su smetoniniais kariais, ir savo žodį išlaikė.

Pažvelkime dabar į karo metų raudonųjų teroristų ir pokario lietuvių partizanų kovos tikslų, personalo, vadovybės ir veiklos skirtumus.

Kovos tikslai. Raudonieji teroristai siekė sunaikinti tuometinės valdžios pareigūnus, įskaitant ir seniūnus, išžudyti žymesnius antikomunistus, parengti kelią komunistinei Lietuvai.

Lietuviai partizanai savo kovos tikslu buvo pasirinkę Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, kovojo prieš bolševikinį elementą, trukdė okupanto skelbiamus rinkimus, bandė išsilaikyti, kol Vakarų valstybės išstums iš Lietuvos sovietinius okupantus.

Personalo sudėtis. Raudonųjų partizanų personalas buvo parinktas iš 16-tos šaulių, vadinamos lietuviška, divizijos karininkų, puskarininkių ir eilinių. Tai daugiausia komunistai ir komjaunuoliai bei tarnavusieji NKVD ar milicijoje, įvairių tautybių, tačiau lietuvių dauguma. Per fronto skyles Gudijoje arba sklandytuvais ir parašiutais Lietuvon (tikrumoje, prie Lietuvos sienos Gudijon) buvo atsiųsta apie 400 būsimų teroristų (teroristais vadinu todėl, kad jų pagrindinis tikslas — terorizuoti lietuvius patriotus). Utenos, Kėdainių ir Raseinių teroristų branduolį sudarė pabėgę rusai, karo belaisviai. Priartėjus Raudonajai armijai, komunistinių gaujų dydis padidėjo, įsijungus vietiniams komunistų aktyvistams. Bet raudonųjų partizanų skaičius pačioje Lietuvoje nesiekė nei 1,000, toli gražu nuo jų skelbiamų 15-20,000.

Lietuvos partizanų užuomazga buvo Lietuvos Laisvės Armija — LLA ir Vanagų būriai, kurių dalis suspėjo pasirūpinti ginklų iš besitraukiančių vokiečių dalinių. Kai rusai pradėjo gaudyti jaunus vyrus armijon, partizanų skaičius kasdien ėmė augti tūkstančiais. Tačiau čia ir prasidėjo partizanų tragedija: atsirado netinkamo partizaninėms kovoms elemento. Skubiai pradėjo infiltravimą NKVD agentai. Kai kurie iš jų stengėsi įrodyti, kad partizanai yra vokiečių palikti agentai arba tik paprasti plėšikai. Iš partizanų dokumentų 1944–1949 m. matyti, kad partizanų eilėse buvo 40-50,000 vyrų ir net moterų (ryšininkių).

Partizanų vadovybė. Lietuvos raudonųjų teroristų vyriausia galva Maskva paskyrė A. Sniečkų. Tačiau jo visas partizaninis veikimas buvo porą kalbų aerodrome į Lietuvą išsiunčiamiems teroristams. Operatyviniai vadovai M. Šumauskas ir G. Zimanas Lietuvos nepasiekė, o išsilaikė gudų-rusų užimtose vietovėse (prie Kazėnų, vėliau prie Naručio ežero). Apie 10,000 Spartako (vadas gen. Panomorenko) ir Vorošilovo (vadas Markov) teroristų valdė trečdalį Baltgudijos bei Švenčionių ir Svyrių apskritis. Jie turėjo net

du savo naktinius aerodromus. Čia prisilaikė ir vadinamoji lietuviška ,,Žalgirio'' brigada, kurios vadas buvo G. Zaicas, o komisaras — Rainių žudikas D. Rocius. Lietuvos ir Baltgudijos raudonųjų partizanų visam veikimui vadovavo Baltgudijos komunistų partijos sekretorius, gen. A. Panomorenko, o M. Šumauskas ir G. Zimanas buvo tik raudonosios iškamšos.

Gaila, bet apie Lietuvos partizanų vadovybę negalima pradėti rašyti be žodžio KGB. Partizanų ryšininko slapyvarde ,,Marytės'' dėka KGB užgrobė visą Lietuvos rezistencijos vadovybę. KGB agentas Markulis — ,,Erelis'' susitiko su iš Vakarų atvykusiu Deksniu. KGB įsakymais įsteigtos VLAKO ir BDPS agentūros. Šios agentūros pradėjo lietuvių emigrantų organizacijų, ypač VLIKO, naikinimą.

Kaip KGB saugumo majoras L. M. Maksimovas — ,,Antanas'' infiltravo rezistencijos vadovybę ir perėmė net Lietuvos partizanų užsienio ryšių tarnybą, niekur nepaaiškinama. ,,Antanas'' lydėjo Lenkijon Deksnį. Deksnys užmezgė ryšius su amerikiečių ir anglų karinėmis žvalgybomis. ,,Antanas'' ne tik žinojo užsienio ryšių paslaptis, bet ir apie Lukšos-Skrajūno keliones Lenkijon ir į Vakarus.

Lietuvoje KGB nesnaudė. Pagal planą ,,Cerberiai'' infiltravo agentus į ,,Didžiosios kovos'' vadovybę. Vadovybę ir ,,Žaliąjį velnią'' sunaikino.

BDPS ir VLAKAS 1947 m. veikė Lietuvoje ir užsienyje. 1948 m. BDPS prezidiume įsitaisė šie KGB agentai: 1. Prezidiumo p-kas Vytautas — ,,Kardas'', gim. 1896 m., buvęs Tautininkų partijos sekretorius, suimtas ir užverbuotas Sibire. 2. Pavaduotojas, agentas Mindaugas — ,,Žemaitis'', gimęs 1898 m., Lietuvos kariuomenės plk. ltn. 3. Agentas Liūtas — ,,Kęstutis'', katalikų kunigas, užverbuotas 1940 m. 4. Agentas Liepsna — ,,Aukštaitis'', g. 1915 m., Lietuvos kariuomenės leitenantas.

Šie agentai užmezgė ryšius Anglijoje su Žakevičium-Žymantu ir Vokietijoje su Vokietaičiu. KGB planus sumaišė Lukša-Skrajūnas, tačiau KGB laimėjimai buvo milžiniški: suimti 4 desantininkai, paimta daug pinigų, 3 radijo stotys, užsienio šifrai, ginklai, etc. KGB agentas Liepsna prikalbėjo kai kuriuos išeivijos veikėjus pasmerkti VLIKĄ. VLIKO ir Lietuvos partizanų ryšiai nutrūko. Vėliau partizanai sudarė naują vadovybę, bet tada partizaninis judėjimas jau slinko prie kapo duobės.

Partizaninis apmokymas. Specialiai parinkti raudonųjų teroristų kandidatai partizaninės veiklos apmokymą pradėjo Balachnoje, Rusijoje. Specialų kursą, ypač sprogdinimo, išėjo netoli Maskvos. Kurso ilgis laikomas slaptu. Pagrindinis teroristų taikinys — lietuviai antikomunistai, o tikslas komunistų valdžios Lietuvoje atgaivinimas. Liepta vengti susidūrimų su didesniais vokiečių daliniais. Lietuvių karinės grupuotės, kaip savisaugos daliniai, instrukcijoje neminėti.

Kęstučio apygardos rinktinių vadų susitikimas su Vakarų srities vadu 1947 m. Batakių valsčiuje.

Lietuvos kariuomenėje nei partizaninio, nei antipartizaninio karo metodų nebuvo mokoma. Kadangi pokario partizanams vadovavo Lietuvos kariuomenės karininkai, taip pat ir didelė dalis partizanų buvo atėjusi iš tarnavusių Lietuvos kariuomenėje, tad partizaninio veikimo ir kovos rezultatai dažnai buvo labai blogi. Paskaičius, kaip partizanai puolė Šilavotą, ar kitus miestelius, darosi liūdna. Partizanų nuostoliai dažnai būdavo dideli, raudonųjų — labai nežymūs. Be to, rusai ir stribai neretai jau iš anksto per savo šnipus sužinodavo apie būsimą puolimą. Didelė išimtis — tai Dzūkijos partizanų vado Voverio-Žaibo rinktinė, kuri pasireiškė daugybe pasisekusių puolimų, vartojant net kontroliuojamas minas, ir beveik nepatyrė savųjų nuostolių. Tik nepaprasto KGB gudrumo ir užsispyrimo dėka, infiltravus į rinktinę poetus Kubilinską ir Skinkį (kurie jau buvo įtarti), staigiu smūgiu rusai suspėjo trenkti ir sunaikinti pasižymėjusį Lietuvos partizanų vadą ir jo rinktinę.

Infiltracija ir kontržvalgyba. Oficialūs vokiečių ir lietuvių dalinių žvalgybos duomenys rodo, jog nei vienas bandymas karo metais infiltruoti agentus į raudonų teroristų gretas nepasisekė. Mažiausias įtarimas baigdavosi mirtimi. Raudonieji sušaudė ir daugybę buvusių komunistų simpatikų, pabėgusių rusų karo belaisvių, net ir žydų.

Į lietuvių partizanų eiles būdavo priimami visi, kurie atvykdavo. Buvo pasitikima visais. Lietuviai

KGB karininkai nuvykdavo į tolimesnius rajonus ir ten jungdavosi į partizanų eiles. Po to sekdavo išdavimai. Likę gyvi ir sužeisti partizanai, pakliuvę rusams į rankas, buvo savo buvusių bendražygių tardomi ir kankinami. Tik jie dabar vietoj lietuviškos uniformos nešiojo KGB karininkų antpečius. Tokių pavyzdžių pilni gyvų išlikusių partizanų atsiminimai. Partizanus sunaikino ne 12 rusų šaulių pulkų, ne 9 pasienio NKVD pulkai. Tai atliko mūsų tautos nariai — išdavikai ar išdavikės. Partizanus pribaigė KGB majoro Sokolovo smogikai, užverbuoti (kai kurie net Sibire) buvę partizanai, net keletas buvusių partizanų vadų. Sunku pripažinti, kad mūsų tauta per 22 nepriklausomybės metus vis dėlto nebuvo pakankamai politiškai-patriotiškai išauklėta. Dešimtys tūkstančių stojo okupantų tarnybon ir išdavė savo tautą. Čia tinka romėnų patarimas *Aditum nocendi perfido praestat fides* — pasitikėjimas klastingu teikia galimybę kenkti.

Kovos galas. Raudonoji armija laimėjo karą, bet čia ne raudonųjų teroristų nuopelnas, kurie gyrėsi esą jie sunaikinę 15,000 vokiečių ir jų talkininkų, 700 geležinkelio garvežių, tūkstančius vagonų, tiltų, ir t.t. Iš tikrųjų, karo metais jie sunaikino gal porą tuzinų vokiečių, gal 7-8 garvežius, atliko porą didesnių geležinkelio išsprogdinimų. Paprastai traukinio priekyje vokiečiai stumdavo tuščius vagonus. Minoms sprogus, kelių tarnyba greitai geležinkelį sutaisydavo ir fronto tiekimas vyko iki paskutinių dienų. Tiesa, civilių lietuvių nuostoliai buvo milžiniški, ypač po bolševikų provokacijų Švenčionyse ir prie Eišiškių, nušaunant vokiečių policijos ir žemės ūkio komisarus. Tuo būdu nekaltus lietuvius žudė ir raudonieji, ir rudieji. Tačiau bolševikiniu melu ir šiandie Lietuvoje bei užsienyje daug kas tebetiki.

Tuo tarpu pokario metais 35-40,000 partizanų atidavė Tėvynei, kas priklauso. Jie sulaikė rusų kolonistų plūdimą į Sibiran išvežtųjų ūkius. Taip Lietuva išvengė liūdno Latvijos ir Estijos likimo. Pranašiškai skamba Raseinių partizano Tamošaičio tik 2 dienas prieš savo mirtį pasakyti žodžiai: *Ant mūsų kapų atgims Lietuva.* Lietuva atgimė, bet ar ji gyvens?

Užsakykime *Į laisvę* žurnalą Lietuvos žmonėms, mokykloms, bibliotekoms. Tik 5 US doleriai užsakant iš užsienio.

Tai prasidėjo prieš penkiasdešimt penkerius metus... Prasidėjo ,,aklos ir svetimų durtuvų palaikomos jėgos gadynė, prieš kurią turėjo nutilti ir tiesa, ir bet kokia teisė''. Apie tos gadynės pačias pirmąsias dienas — 1940-tųjų liepos mėnesį — rašo Vincas Seliokas, inžinierius, laisvės kovotojas, rezistentas, Sibiro kalinys ir tremtinys.

NEPAVYKĘS POLITINIS DEBIUTAS

VINCAS SELIOKAS

ŠIANDIEN, eidamas Marijampolės Vytauto gatve, prie Subockio batų parduotuvės sutikau paštininką, kuris atidavė man tos dienos korespondenciją. Beeidamas tuoj pradėjau skaityti tuo laiku įdomiausią dienraštį ,,XX amžių''. Mano dėmesį patraukė dviejų pranešimų antraštės: pirmoji, kad rytoj (VII.9) pradedami siūlyti kandidatai į Liaudies seimą, ir antra, kad naujoji vyriausybė ,,XX amžiaus'' redaktorium patvirtino prof. Steponą Kolupailą. Perskaitęs pastarąjį pranešimą, pradėjau samprotauti, kad gal dar ne viskas taip blogai, kaip pirmosiomis dienomis atrodė. Jei, nors ir su Maskvos pagalba ir palaiminimu, sudarytoji vyriausybė dar leidžia tokį įtakingą dienraštį, ir, tuo labiau, jei tą dienraštį patiki redaguoti prof. Kolupailai, tai gal dar ne viskas prarasta? Gal dar turėsime bent kiek ir laisvės, ir demokratijos?

Tuoj kilo mintis — ar nepabandyti aktyviai dalyvauti rinkimuose ir per juos reikšti tautos valią? Žinoma, reikėtų pirma pasitarti su žmonėmis, turinčiais politinio darbo patirtį. Bet jie arba jau ,,izoliuoti'', arba tyli, bijodami būti sutriuškinti, netekę vilties bent kiek paveikti įvykių eigą. O man, kaip ,,šimtaprocentiniam proletarui'', gal ir neprimes klasinių

VINCAS SELIOKAS, gimęs 1904 m. Gudelių-Padvarių km., Vilkaviškio apskrityje, mokėsi Vilkaviškyje, Kauno aukšt. technikos mokykloje, vėliau VDU Kaune gavo inžinieriaus diplomą. Veikė šaulių, ateitininkų, pavasarininkų organizacijose, pogrindyje — Lietuvių fronte, Lietuvos laisvės kovotojų sąjūdyje. Nuo 1944 m. keletą kartų bolševikų suimtas, tardytas, pagaliau 1947 m. nuteistas 25-riems metams ir ištremtas į Intos arktinę stovyklą, iš kurios 1965 m. paleistas, bet be leidimo grįžti į Lietuvą. Apsigyveno Daugpilyje. Šiuo metu gyvena Panevėžyje.

interesų gynimo kaltinimo? O ir Komunistų partijai, kuri tada teturėjo tik apie 1500 narių, vienai užgrobti valdžią, nebojant tautos valios, gal bus nepatogu, nes tada ir aklam būtų aišku, kad ji ne tautos valia, o tik rusų tankais pasitiki.

Apie rinkimus jau buvo kalbama, kad jie būsią ,,laisviausi'', ,,demokratiškiausi'' ir t.t., kad būsianti kažkokia ,,Darbo sąjunga'', apie kurią iki tol niekas nieko nebuvo girdėjęs. Buvo kalbama ir apie ,,darbininkų ir darbo inteligentų bendrą frontą''. Tad kodėl nepamėginti jame pasireikšti? Tad su ,,XX amžiumi'' rankoje ir turėdamas ,,veikėjiškus'' planus mintyje, pasibeldžiau į vieno iš savo artimiausių bendradarbių Vytauto Lazdausko duris.

Su Vytautu mudu greitai susitarėme ne tik dėl paties reikalo veikti, bet ir dėl mano pasiūlyto kandidato. Prof. Steponas Kolupaila politinių partijų veikloje nebuvo pasireiškęs; jis buvo žinomas kultūrininkas, mokslininkas, visuomenininkas, tvirtai suaugęs su lietuviškuoju jaunimu — skautija, studentais. Buvo žinomas kovotojas už Lietuvos elektrifikaciją, nepabūgęs pasisakyti prieš belgų bendrovės lupikavimus, o taip pat prieš tuos, kurie gavo ar galės gauti iš to sau pelno. Nors jis priklausė jau vyresniųjų kartai, bet turėjo daug jaunatviško entuziazmo. Mums atrodė, kad jis ir Lietuvos Liaudies seime nepabijotų pasakyti savo nuomonę ir ginti lietuvių tautos interesus.

Laiko buvo nedaug, reikėjo veikti žaibiškai. Šios veiklos nelaikėme nei priešvalstybine, nei prieštarybine, tad nusprendėme nesislapstyti, naudotis telefonu, kviesti galimai daugiau bendradarbių ir mūsų kandidatą pasiūlyti Marijampolės Tarnautojų profsąjungos vardu. Pasikvietėm dar vieną mūsų bičiulį Joną Urbą ir pasiskirstėm pareigom. Aš turėjau susisiekti telefonu su prof. Kolupaila ir paskirti su juo pasimatymą.

Vytautas ir Jonas stengėsi įtraukti daugiau vienminčių iš ,,darbo inteligentijos'' ir gauti jų pritarimą. Pasisekė. Vietos inteligentai vieningai pritarė ir mūsų sumanymui, ir mūsų parinktam kandidatui. Žadėjo, jei reikės, pasirašyti ir kokį nors pareiškimą. Iš rinkimų būstinės sužinojau, kad Marijampolėje kandidatai bus paskelbti viešai laike mitingo, kuris įvyks jau rytoj (1940.VII.9) miesto turgavietėje. Nors, kaip minėjau, tas skubotumas mums atrodė beprasmis, nes apie kandidatų siūlymą pranešė tik šios dienos spauda, ir viskas atrodė apgaubta kažkokia paslaptimi, bet mes ryžomės veikti. Suradome ir kalbėtojus, kurie rytojaus mitinge palaikys mūsų kandidatą.

TADA mūsų trijų asmenų — V. Lazdausko, J. Urbo ir V. Selioko — delegacija sėdo į ,,kanarėlę'' (vieno iš mūsų geltonos spalvos mašiną) ir už nepilnos valandos važiavimo sustojome Fredoje prie jau mūsų belaukiančio prof. Kolupailos namelio. Ten radome su mūsų kandidatu sodelyje bešnekučiuojantį ir prof. Praną Dovydaitį. Dovydaitis atrodė labai nuvargęs, prislėgtas ir mūsų pastangas laikė beviltiškomis, nes, kaip jis sakė, ,,liaudis'' yra tai partija, o už jos stovi milijoninė ,,laisvintojų armija''. Rinkimai ir visos gražios kalbos apie laisvę ir demokratiją esančios tik ,,fygos lapelis'' okupacijos nuogumui pridengti, o Pozdniakovas greičiausiai jau turįs net ir ,,jau išrinkto seimo'' sąrašą. Dovydaitis kalbėjo, jog jis negalįs tikėti, kad Kompartija leistų kam nors laisvai reikšti savo iniciatyvą. Reikia pažymėti, kad prof. Dovydaitį matėme tada jau paskutinį kartą.

Tačiau prof. Kolupaila, kuris du iš mūsų gerai pažinojo kaip savo studentus, mūsų pastangas vertino, nors gal ne tiek optimistiškai kaip mes. Jis apžvelgė mus sušilusius, pakvietė į vėsų kambarį ir pradėjo ilgoką įžangą: ,,Atviromis krūtinėmis ir širdimis dirbkime, kol bus galima. Mes neturime kartoti senosios rusų inteligentijos klaidų, kuri greit visai atsiribojo nuo tos drumzlinos srovės ir buvo sunaikinta. Aš jums pritariu, — kalbėjo jis, — kad mes turime laikinai dirbti kartu, jei bus galima tą srovę koreguoti, kol nebūsime verčiami eiti į kompromisus su savo principais ir sąžine. Mūsų tautai dabar reikia išlaikyti 'brandos egzaminą', todėl, jei dėl mūsų visiško pasyvumo į šį seimą būtų išrinkti tik jų pataikūnai ir statistai, tai jų bus daroma viskas, ko panorės 'viršininkas' ''.

Mūsų trijulės vardu kalbėjau aš: ,,Profesoriau, mes Jus gerbiame ir Jumis pasitikime. Mes įsitikinę, kad Jūs išrinktas į Liaudies seimą nepabūgsite pasakyti tai, ką lietuvių tauta, Lietuvos jaunimas galvoja, kuo mūsų tauta rūpinasi ir ko bijo. Jei sutinkate, stengsimės Jūsų kandidatūrą išstatyti''.

Profesorius vėl rimtai peržvelgė mus ir trumpai pagalvojęs tarė: ,,Visų diktatūrų bendras bruožas — silpnybė, kad jos garbindamos vadus neiš-

siugdo įpėdinių ir nuveda tautas į anarchiją. Bet mums šiuo metu gresia galbūt ne tiek anarchija, kiek ta išsiveržusi dumblina srovė. Ši srovė, skatinama svetimųjų atėjūnų gali nušluoti ne tik diktatūros likučius, bet ir amžiais kurtas mūsų kultūros vertybes. Tad aš jūsų pasiūlymą priimu ir kandidatūrą išstatyti leidžiu. Jei būsiu išrinktas, — dirbsim ir, tikiuosi, rinkėjų neapvilsim". Ir tuoj ėmęs popieriaus, mašinėle parašė savo sutikimą.

Mes greit atsisveikinome, tačiau, vos pradėjus važiuoti, profesorius dar mus sustabdė ir perspėjo: „Jei iš partijos pusės sutiksite pasipriešinimą, tai dėl mano kandidatūros su Kompartija į konfliktą neikite, nes tas konfliktas gali būti tolygus savižudybei. Ji nušluos jus ir mane..."

Į Marijampolę sugrįžome dar prieš saulėleidį ir tuoj nuskubėjome į apskrities profsąjungų būstinę, kur, kaip skelbė stambūs plakatai, buvo įsikūrusi apygardos rinkimų komisija. Čia, atrodė, darbas virte verda. Nors buvo šiltas liepos vakaras, visi langai buvo uždarinėti ir užuolaidomis lyg per karą užtemdyti. Tik pro užuolaidų plyšelius iš vidaus veržėsi stipri šviesa. Tirštai prirūkytame koridoriuje budėjo du rusiškomis palaidinėmis apsivilkę ir naganais ginkluoti sargybiniai. Vienas iš jų, tik mums įėjus, griežtai paklausė: „Pas ką ir kokiu reikalu?" Mes paaiškinome, kad skubiu rinkimų reikalu norime matyti komisijos pirmininką ar jo pavaduotoją. Rinkimų komisijos pirmininku buvo rašytojas Antanas Venclova, o jo pavaduotojas — adv. Leonas Stoklickis, žydų tautybės. Tvarkos saugotojas, pasakęs mums palaukti, nuėjo į vieną kambarį, iš kurio po kelių minučių, matomai jau kažkieno apšviestas, ką mums pasakyti, išėjo mūsų cukraus fabriko „veikėjas" Titenis (už komunistinę veiklą nuteistas 6 metams ir vėliau amnestuotas). Mes jam paaiškinome mūsų žygio tikslą ir papasakojome apie plačiai žinomą mūsų kandidatą. Mums su Titeniu bekalbant, dar kelis kartus pro tas pačias duris mus žvalgė nepažįstamos galvos, neatpažintos akys... Kaip vėliau supratome, kaip tik tada jau ir buvo išspręstas mūsų politinio debiuto likimas.

Iš pasikalbėjimo su Titeniu mes sužinojome, kad nei komisijos pirmininko, nei jo pavaduotojo nesą, tačiau po ilgesnių derybų patyrėme, kad mus priims kažkoks sekretorius, kuris dabar irgi užimtas. Po dviejų valandų laukimo pagaliau iš to kambario išėjo labai nepatrauklios, gal net kriminalistiškos, išvaizdos „sekretorius" su papirosų dantyse ir, prie mūsų trejeto priėjęs, piktai paklausė, ko mes norime. Mes skubiai jam vėl aiškinome, kad cukraus fabriko tarnautojų bei miesto darbo inteligentijos vardu norėtume pasiūlyti vieną savo kandidatą. Jis paklausė, ar mūsų kandidatas jau apsvarstytas partijos ir profsąjungos komitete, ar turime jo raštišką sutikimą, ir pasakė, kad rytoj dvyliktą valandą turgaus aikštėje bus mitingas ir ten bus siūlomi kandidatai. Mes atkreipėme jo dėmesį į tai, kad apie partijos palaiminimą kandidatui niekur spaudoje nebuvo

rašyta, o rytoj, mitingo metu, pats mūsų kandidatas galėtų save su dalyviais supažindinti. Mūsų pašnekovo susirūpinimas, atrodo, visai padidėjo ir, kantrybės netekęs, griežtai pasakė, jog rytoj be komisijos pirmininko sutikimo jokiu būdu nedrįstume kokį nors savo kandidatą siūlyti. Į visus kitus mūsų klausimus vadinamasis ,,sekretorius'' atsakymų neturėjo.

Supratome, kad mes ten nepageidaujami, tik dar nežinojome kodėl. Kad partijai, kuri, nesiskaitydama su tautos valia, nori išsilaikyti valdžioje, tokia mūsų iniciatyva galėjo nepatikti, mums buvo aišku. Bet juk mes kreipėmės į valdžios įstaigą, kuri kalba apie piliečių lygiateisiškumą, apie reikalą rinkti ,,geriausius iš geriausių''. Ko vertos tos visos kalbos apie laisvę, demokratiją, apie ,,partiečių ir nepartiečių bloką''? Taip samprotaudami, vienam iš mūsų pasiūlius, nusprendėme dar nekapituliuoti, o bandyti surasti bent komisijos pirmininko pavaduotoją jo namuose.

VASAROS vakaras buvo šiltas ir giedras. Nors laikrodis rodė jau 22:15 val., bet gatvėje buvo dar visai šviesu. Mums prie durų paskambinus, durys greit atsidarė ir pasirodė apkūni, inteligentiškos išvaizdos, gal apie 40 metų, moteris. Pasisakėme norį matyti advokatą ir gauti iš jo kai kurių patarimų. Ji mums maloniai su juntamu svetimu akcentu paaiškino, jog Venclovai esant labai užimtam Kaune, visa atsakomybė ir darbo našta krituši ant jo pavaduotojo advokato Stoklickio. Todėl jis visą savo laiką dabar praleidžiąs rinkimų būtinėje, ten maitinasi ir net ilsisi. Ji patarė ten ir kreiptis. Kai durys vėl užsidarė, Jonas automatiškai paklausė: ,,Į kur dabar?'' O mes, lyg susitarę, atsakėme: ,,Gal bandykime dar kartą..?''

Prie rinkimų komisijos būstinės tebestovėjo mūsų pažįstamas ,,mandagusis sekretorius'', laikydamas rankose kažkokį sąrašą ir tikrindamas iš karinio sunkvežimio iškraunamus plakatus. Jie buvo įvairaus dydžio, atrodė prityrusios rankos pagaminti, išrašyti baltais dažais ant raudonos drobės ir gražiai ant rėmų ištempti. Juose buvo parašyta:

,,Tegyvuoja Darbo Sąjunga!'', ,,Rinkime tik kovose užgrūdintus liaudies sūnus!'', ,,Kas ne su mumis, tas prieš mus, o kas prieš mus — tas bus nušluotas nuo žemės paviršiaus!'', ,,Visas jėgas kovai su liaudies priešais!'', ,,Šalin smetoninės diktatūros išperas!'' Ir dar daugelis kitų panašių...

Kai sunkvežimis buvo iškrautas, Vytautas sekretorių paklausė, ar pirmininko pavaduotojas Stoklickis jau sugrįžęs, tačiau ir vėl išgirdome jo aišku ir ,,įtikinantį'' atsakymą, kad pavaduotojo šiandien nėra ir nebus. Laukti nebebuvo prasmės, bet ir skirstytis nesinorėjo. Pergyvenome gilų nusivylimą dėl mūsų nepasisekusio politinio debiuto, dėl palaidotų demokratijos vilčių. Eilinio piliečio beteisiškumas buvo jau akivaizdus.

Ėjome namų link tylėdami, nes tokioje nuotaikoje bet ką sakyti atrodė banalu. Priėjus Vytauto-Vaičaičio gatvių sankryžą, iš ,,Robinzono'' kino

teatro po vakarinio seanso išėjusi minia užtvėrė mums kelią. Žmonių minios nešinas prie mūsų priartėjo gerai pažįstamas mūsų fabriko ūkvedis Stebulis. Jis atrodė geroje nuotaikoje ir, galvodamas, jog ir mes kine buvome, paklausė, kaip mums patikusi ši komedija. Jam už visus atsakiau: ,,Mes kitų sukurtų komedijų nežiūrėjome, bet patys kūrėme. Ir, atrodo, išėjo kažkas panašaus į komediją, nors mus pačius tik piktas juokas ima...'' Kadangi jis mano atsakymu susidomėjo, papasakojome jam apie savo nesėkmes. O paskiau jį, kaip ilgai Tarybų Sąjungoje gyvenusį ir net Solovkus mačiusį, apipylėme klausimais, tikėdami, jog jis padės mūsų nesėkmių priežastis atspėti.

Paėjome nuošaliau į esantį miesto sodą, atsisėdome ant suolelio, ir tada jis mus paklausė: ,,Iš kokios planetos jūs čia atvykote?.. O gal ir iš Amerikos atsiradote?.. O jūs, naivūs kūdikėliai, jūs vis dar galvojate kaip kažkokie užsieniečiai. Nuo šiandien įsidėmėkite, kad senasis žodynas Tarybų Sąjungoje nebegalioja, kad žodis 'laisvė' dabar reiškia, kad turite 'laisvę', reiškia, teisę girti visą, ką padarė ar daro partija bei jos statytiniai, jos vyriausybė; ir peikti visą, ką daro kiti be partijos palaiminimo. Atsiminkite, kad 'rinkimų laisvė' — tai ne tik laisvė, bet ir pareiga atiduoti savo pritarimą ir balsus už partijos jau seniai parinktus kandidatus. Tai atlikta be jūsų pagalbos, tad nekaišiokit nosies, kur nereikia. Jei to nežinosite, reikės 'pasimokinti geografijos', kaip savo laiku teko jos mokintis ir man. Sužinosite, kur yra Solovkų salynas, Naujoji Žemė, Sibiras ar kitos Tarybų Sąjungos žmonėms žinomos vietos...Žinokite, kad tie visi 79 kandidatai į Liaudies seimą jau seniai partijos veikėjų apsvarstyti ir dėl kiekvieno iš jų jau gautas Pozdniakovo sutikimas. O rytoj mitinge kalbės jau paskirti jų kalbėtojai, kurie pasiūlys tik 'geriausius iš geriausių', ir nė vieno daugiau''.

Mes statėme jam klausimus, bandėme ginčytis, kad rinkėjai jų neišrinks, o rinks tikrai patikimus kandidatus. Stebulis kalbėjo: ,,Paprastai, prieš rinkimus pasistengia izoliuoti įtakingesnius žmones, kurie kokiu nors būdu galėtų paveikti visuomenės nuotaikas. Kalbantieji kur nors prieš naująją santvarką bus apkaltinti priešvalstybine veikla ir... sulikviduoti. O pavienius žmones galima patylom terorizuoti, įbauginti... Galų gale, juk balsavimo rezultatus galima visada ir 'pagerinti' ''.

Į namus parėjome jau po pusiaunakčio. Gal ir teisus buvo prof. Kolupaila, mus perspėdamas, kad su partija dėl jo kandidatūros į konfliktą neitume. Ryte apie savo patirtį pranešėme savo bendraminčiams ir tiems, kurie buvo pasižadėję mūsų kandidatą palaikyti ir mitinge patys kalbėti. Nors laimėjimo vilties ir nebematėme, bet vienas iš pasiryžusių kalbėtojų — K. Akelaitis vis dėlto norėjo dar pabandyti. Tik mes visi sutartinai jį nuo šios neprasmingos aukos atkalbėjome.

Fabrike tą dieną darbu niekas nesirūpino. Darbininkai būriavosi,

kalbėjosi tik apie rinkimus ir šiandieninį kandidatų siūlymą. tik niekas nežinojo, kas tie kandidatai bus ir kas juos pasiūlys. Iš komiteto posėdžio grįžęs elektros skyriaus darbininkas J. Karalius, pasakojo, kad komiteto pirmininkas K. Titenis visus perspėjęs, jog kažkas iš mūsų fabrike esančių ,,liaudies priešų'' bandysią įkišti savo kandidatą, tad jau paskirti žmonės, kad nieko iš pašalinių prie tribūnos neprileistų. Prie fabriko poilsio namų buvo išritinta apie 20 kibirų talpos statinė alaus. Komiteto pirmininkas pakvietė visus vaišintis.

VIENUOLIKTĄ valandą visiems darbininkams ir tarnautojams buvo įsakyta mesti darbą, rikiuotis ir susirikiavus eiti į mitingą. Skyrių-brigadų įgaliotiniai pagal sąrašus turėjo patikrinti, jog visi žmonės susirikiuos, palaikyti drausmę ir neleisti iš rikiuotės išsivaikščioti. Po keturis išrikiuota kolona pajudėjome turgavietės link ir užėmėme netoli tribūnos jai paskirtą vietą. O pilni kariniai sunkvežimiai, vežę žmones iš tolimesnių vietovių, vis važiavo ir važiavo, darbininkų ir tarnautojų kolonos vis ėjo ir ėjo... Iš kai kurių sunkvežimių girdėjosi dainos apie tris tankistus ir apie pražydusias obelis ir kriaušes. Aikštė vis pilnėjo, o tvarkdariai su raudonais raiščiais ant rankovių nurodinėjo, kur ir kuriai kolonai užimti vietas. Visų akys krypo į raudonu audeklu aptrauktą, gėlėmis ir lapų vainikais išpuoštą erdvią tribūną, kurioje lygiai dvyliktą valandą pasirodė rinkimų komisija, miesto ir apskrities naujieji pareigūnai.

Mitingą atidarė apskrities vykdomojo komiteto pirmininkas. Jis kalbėjo, kad tik dabar darbininkai turi visas teises ir laisves, apie kurias anksčiau, ponams bei išnaudotojams valdant, jie net ir svajoti negalėjo. Tad jie turi išrinkti tik savo klasės gynėjus ir atstovus — tikrus liaudies sūnus. Antruoju į susirinkusius kreipėsi atletiškos išvaizdos rinkimų komisijos pirm. advokatas L. Stoklickis, pridėjęs, kad dabartinę laisvę mes išsikovojome su pagalba broliškosios rusų tautos ir didžiojo vado Josifo Visarionavičiaus Stalino. Tą iškovotą laisvę turime saugoti, nes liaudies priešai nori apgauti mus, nori prakišti savo kandidatus. Jie deda visas pastangas, naktimis nemiega, jie gal ir čia, iš šios tribūnos, bandys jus mulkinti ir siūlyti kokią nors visuomenės atmatą. Visokiems buožių išperoms neturi būti vietos mūsų tarpe. Taip kalbėdamas jis iškėlė savo bokso pirštinės didumo kumštį ir juo lyg grūmojo į mūsų pusę. Mudu su Vytautu pasikeitėme mirtininkų šypsenomis: ,,Ar girdi, atrodo, jog apie mus kalba!'' O arti prie tribūnos stovintieji šaukė: ,,Šalin! Nušluoti juos nuo žemės paviršiaus!'' Ne vien jų balsas, bet ir veidų išraiška buvo įtikinanti.

Po jo kalbos orkestras užgrojo internacionalą, tribūnoje ir apie ją stovintieji pakėlė kumščius ir ragino visą minią taip daryti. Tada vienas tribūnoje sėdėjusių, laikydamas popieriaus lakštą rankoje, pasakė, jog jis

pasiūlysiąs mūsų apygardoje reikalingus aštuonis kandidatus. Žinoma, jis nė nepaminėjo, kad tiek pat ir atstovų reikės išrinkti. Štai tie mūsų apygardos kandidatai: Meškauskienė Mikalina, 33 m., Žemės reformos dept. direktorė; Mickus Pranas, 28 m., agronomas; Eidukaitis Pranas, valstietis; Bieliauskas Jurgis, 50 m., valstietis; Demskis Juozas, 57 m., valstietis; Vilkaitis Jonas, 45 m., valstietis; Daukšys Petras, 32 m., stalius; Ditkevičius Viktoras, 32 m., kareivis.

Perskaitęs šį sąrašą, kalbėtojas atidavė jį adv. Stoklickiui, kuris kreipėsi į mitingo dalyvius: ,,Draugai, štai jums perskaitytas kovotojų už liaudies laisvę sąrašas. Kas prieš, kad šie kovų užgrūdinti kovotojai būtų įrašyti kandidatais į Liaudies seimą?'' Suprantama, kad po neseniai išgirstos įžangos ir ,,įtikinančių'' šūkių niekas prieš nepasisakė. Tada buvo perskaityta jau iš anksto parašyta rezoliucija, kurioje buvo aiškiai pareikšta, kad šiandien (1940.VII.9) į mitingą susirinkę žmonės vienbalsiai nutarė pasiūlyti į Liaudies seimą tuos visus sąraše minėtus draugus. Rezoliucija buvo tokiu pat būdu ,,vienbalsiai'' priimta, vėl grojo orkestras internacionalą, vėl pakilo kumštys... ir tuo šis labai svarbus valstybinis aktas buvo baigtas.

Fabrikų darbininkai ir įstaigų tarnautojai vėl tvarkingomis kolonomis grįžo į savo darbovietes. Mūsų kolonai sustojus prie fabriko poilsio namų, komiteto pirmininkas Titenis pagal sąrašą tikrino, ar visi dalyviai sugrįžo. Priėjęs prie mūsų pavardžių, jis piktokai paklausė, kodėl mes trys mitinge neleistinai elgėmės, gadinome visą mitingo vienybę, kodėl nekėlėme kumščių, kai buvo grojamas internacionalas. Aš jam atsakiau, kad man lankantis Prancūzijoje, mačiau, jog niekas ten rankų ir kumščių nekelia giedant internacionalą. Vytautas aiškino, kad kumštis — tai labiau ,,karčiaminis argumentas'', todėl mums atrodęs netinkamas. O Jonas dar pridėjo, kad tai neišauklėtų pusbernių priemonė, mes gi ėjome atlikti pilietinės pareigos. Pasibaigus patikrinimui, paklausiau keletą aplink stovinčių, ar kas nors iš jų pažįsta nors vieną iš tų šiandien išstatytųjų kandidatų ir galėtų apie juos ką nors plačiau pasakyti? Tačiau nė vienas iš jų nė vieno nepažinojo. Tik vėliau vienas iš komiteto narių sakėsi girdėjęs, kad jie veikę pogrindyje ir už tai daugiau ar mažiau nukentėję.

PO sėkmingai atliktos ,,pilietinės'' pareigos komiteto pirmininkas Titenis dabar jau draugiškai pakvietė visus pasivaišinti ir ištuštinti anksčiau pradėtą alaus statinę. Pasiūlymo kartoti nereikėjo, apie vaišingą pirmininką susidarė glaudus ratas, visų nuotaika gerėjo. Vėliau kažkas net ir ,,katiušą'' uždainavo... O mes trys po tokio ,,nepasisekusio politinio debiuto'' pasukome namų link. Ėjome ir vėl tylėdami. Nė vienas neturėjome žodžių, kurie būtų atrodę tinkami tai murzinai tylai nutraukti. Mums jau buvo visai aišku, kad prasidėjo aklos ir svetimų durtuvų palaikomos

Kęstučio apygardos partizanai: pirmas iš k. — nežinomas, toliau ,,Sauleika'' ir ,,Valstietis''.

jėgos gadynė, prieš kurią turėjo nutilti ir tiesa, ir bet kokia teisė. Gal panašioje nuotaikoje vėliau Jonas Aistis rašė:

Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs,
O varge jo vieno tu pasigedai,
Nors stiprybę sėmėm iš didžios senovės —
Liko netesėti mūsų pažadai...

Vienų vienas žodis būt tave apgynęs,
Bet varge jo vieno tu pasigedai,
Nors visi žadėjom mirti už tėvynę —
Liko netesėti mūsų pažadai...

Taip mums lyg laidotuvinėje nuotaikoje beartėjant prie pakelėje esančių kareivinių, iš ten pro langus sklido populiariosios ,,išlaisvintojų'' dainos garsai:

Ja drugoj takoj strany neznaju
Gdie tak volno dyšet čelovek...

Buvo pikta ir kartu juokinga, kai okupantų ir vietinių visuomenės padugnių siautėjimą reikėjo vadinti ,,išlaisvinimu'', o beteisę būklę, kada niekas nedrįsta ištarti žodžio, pareikšti savo nuomonę — ,,laisvė''. Taip mums vis dar besiklausant dainos garsų, kažkuris iš mūsų pasakė: ,,Nors ir kilpą ant kaklo neria, bet, kol jos dar galutinai neužtraukė, būsime priversti dainuoti, kad čia taip 'laisvai alsuoja žmogus' ''.

SEDOS KAUTYNES PRISIMENANT

PAULIUS JURKUS

Kartą viename pokalbyje buvo prisimintos Sedos kautynės. Vienas pokalbio dalyvių nustebo:

— Kaip tai? Kokios tos kautynės?

Svečias nebuvo girdėjęs, kad 1944 m. spalio 7 prie Sedos vyko svarbios kautynės. Ten su sovietine armija kovėsi Tėvynės apsaugos rinktinė ir patyrė didelių nuostolių. Sedos kapinių kalnelyje sugulė per šimtą narsiausių brolių sakalėlių, kurių nei tinkamai palaidoti, nei apraudoti nebuvo kada. Buvo rūsčios dienos tėvynei Lietuvai, kai svetimieji įnirtę trypė jos šventą žemę.

Kautynės buvo. Nebebuvo jau Lietuvos valstybės, jos kariuomenės, bet štai suėjo buvę Lietuvos kariuomenės karininkai ir kariai, savanoriai net iš nepriklausomybės kovų ir moksleiviai gimnazistai, palikę knygas kitoms laimingesnėms kartoms. Jie, susitelkę į batalionus, parodė pasauliui, kaip lietuvių tauta moka ginti savo laisvę, kaip dėl jos aukojasi.

Po Stalingrado pralaimėjimo vokiečių kariuomenė traukėsi iš Sovietų Sąjungos plotų. Jau 1944 m. pavasarį Lietuvoje girdėjosi tolimos artilerijos dundėjimas. Kasdien jis artėjo. Artėjo ir ,,išvadavimas''. Pavergtoms, Sovietų Sąjungos prievarta įjungtoms tautoms, tai nešė naują okupaciją, kurią sovietų propaganda vadino išvadavimu. Banga po bangos Raudonoji armija griuvo į Lietuvą. Žmonės suprato, ką tai reiškia, žinojo, kaip reikės elgtis. Reikės nuslėpti bet kokį pasipriešinimą prieš sugrįžtančią okupaciją, nes kitaip NKVD suseks ir sunaikins.

Sedos kautynėse dalyvavo savanoriai iš visos Lietuvos. Jų sąrašai buvo paslėpti ar sunaikinti. Okupantas nieko nerado, o žmonės tylėjo. Tad nebuvo ir jokių represijų savanorių šeimoms. Tokiu būdu net lietuvių tarpe kautynės buvo nutylėtos.

Suprantama, ir sovietinei propagandai tos kautynės nebuvo reikalingos. Sovietai skelbė, kad jų kariuomenę visur sutinka su gėlėmis, tad reikėjo nutylėti ir Sedos kautynes.

Ir sugulė broleliai sakalėliai aukštam kalnelyje, tėvynės laisvę gindami

Kautynės plačiau prisimintos tik 1994 m. spalio pradžioje, kai jau buvo atstatyta Lietuvos nepriklausomybė. Iškilmingai ir su derama rimtimi buvo paminėta 50 metų kautynių sukaktis, išleista ir knygų, kurios, atrodo, išeivijos dar nepasiekė.

Tai buvo paskutinės didesnės tikros kautynės, kur fronto linijose dalyvavo Lietuvos savanoriai, tikėdami į Lietuvos nepriklausomybę.

Prieš slenkančią antrąją bolševikų okupaciją 1944 m. liepos-spalio mėnesiais buvo organizuojamas lietuvių savanorių pasipriešinimas. Jau liepos pradžioje Raudonoji armija užėmė Aukštaitiją, sustojo ties Dubysa ir Venta. Tose vietose ir Pirmojo pasaulinio karo metu buvo didelės kautynės, tarp tų pačių tautų armijų.

Pirmojo pasaulinio karo metu, 1914 metų rudenį Rusija vykdė puolimą į Rytprūsius per Sedą ir kitus Žemaitijos miestelius bei kaimus. Pradžioje jai sekėsi, bet Augustavo girių aplinkumoje pasibaigė katastrofišku pralaimėjimu. Po to jau vokiečių armija žygiavo į Lietuvą. Rusai iš Sedos pasitraukė 1915 m. balandžio 5 į Mažeikius. Tų metų vasarą vokiečiai jau buvo užėmę visą Lietuvą.

Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje nuo Ylakių pusės atjojęs kpt. Plechavičius (vėliau generolas), su savo raiteliais iš Sedos išvijo bolševikus.

Taigi Seda buvo dažnas kautynių laukas, kur kovėsi svetimos kariuomenės, kur taip pat kariavo ir lietuviai, gindami savo laisvę. Tada savanoriams pasisekė. Ta sėkme tikėjo ir dabar. Verbuodami savanorius į savo Lietuvos apsaugos rinktinę, jie prisiminė anuos laisvės karus ir laimėjimus.

Lietuvos apsaugos rinktinė

Vokiečių armijos Rytuose buvo sumuštos, traukėsi be tvarkos, tikėdamos kur nors sustoti, persigrupuoti ir pasipriešinti. Net ir tose sąlygose vokiečiai kažkaip tikėjo, kad pergalė bus jų pusėje. Karių nuotaiką kėlė ir skatino ištverti nuolatiniai gandai apie naują ginklą ,,Neue Waffe''. Visur buvo kalbama ir tuo tikima, o kalbas palaikė vokiečių propaganda.

Zarasų apskrities viršininku tada buvo kun. dr. Jonas Steponavičius. Tuo viršininku pasidarė tik vokiečių okupacijos metais, nes gerai mokėjo vokiškai, Vokietijoje buvo studijavęs psichologiją ir gavęs daktaro laipsnį. Jis buvo patriotas,

norėjęs kuo daugiau gero padaryti savo žmonėms.

Kunigas dažnai rengėsi civiliais drabužiais ir pravažiuojančiai kariuomenei jis atrodė ne dvasiškis, o šiaip išsimokslinęs valdininkas. Jis į Zarasus sukvietė patriotinius veikėjus pasitarti, kaip sutikti antrąją bolševikų okupaciją. Buvo nutarta vieniems pasilikti vietoje, organizuoti judrius partizanų būrius ir pagal situaciją kautis su bolševikais. Kiti turėjo trauktis į vakarus, organizuoti lietuvišką karinį dalinį ir su priešu kautis fronto sąlygose. Ir pats kun. J. Steponavičius apie padėtį kalbėjo optimistiškai, atrodo, kad ir jis tikėjo, jog vokiečiai tuoj išras ,,naują ginklą''.

Atvykę tie Rytų Lietuvos savanoriai su Žemaitijoje veikusiais ,,Vanagais'' jau rugpjūčio pradžioje užsklendė fronto tarpą tarp Ventos ir Virvytės upių ir taip laikinai sustabdė bolševikų veržimąsi į Vakarus.

Suorganizuoti daliniai — Tėvynės apsaugos rinktinė — tada buvo vadinami įvairiais vardais — Tėvynės apsaugos pulkais. Teisingai ir teisiškai tas kovos junginys turėjo vadintis Lietuvių savanorių divizija. Dabar įsitvirtino terminas Tėvynės apsaugos rinktinė. Savanorių būriai iš visos Lietuvos rinkosi Žemaitijoje. Juos reikėjo juridiškai įteisinti ir aprūpinti reikiamais ginklais, apranga ir maistu.

1944 m. liepos 28 d. Pievėnų bažnytkaimyje susirinko keturiolikos didelių savanorių būrių vadai aptarti pasipriešinimo planą. Buvo kreiptasi ir į Žemaitijoje buvusį vokiečių kariuomenės grupės vadą plk. Maederį.

Tada įsitvirtino *Tėvynės apsaugos rinktinės* vardas. Rinktinei vadovauti išrinktas kapitonas Izidorius Jatulis, štabo viršininku paskirtas kapitonas Jonas Česna, ypatingos tarnybos viršininku — Zarasų policijos viršininkas Vincas Tamošiūnas. Idėjinis rinktinės kūrėjas kun. J. Steponavičius liko rinktinės štabo konsultantu.

Kun. Jonas Steponavičius

Kun. Jonas Steponavičius gimė 1880 kovo 30 d. Zokorių viens., Antalieptės vls., Zarasų apskr. Mokėsi Rygos gimnazijoje, baigė Vilniaus kunigų seminariją ir Petrapilio dvasinę akademiją teologijos magistro laispniu. Kunigu įšventintas 1906. Psichologiją studijavo Muenchene, Berlyne, Leipcige, kur gavo daktaro laipsnį. Iki Pirmojo pasaulinio karo veikė įvairiose draugijose Vilniuje, karo metu buvo pasitraukęs į Rusiją. Po karo grįžęs į Lietuvą, pradžioje dar gyveno Vilniuje, paskui lenkų buvo ištremtas į Lietuvą. Įsijungė į politinę veiklą, buvo Steigiamojo seimo narys, Krikščionių demokratų partijos atstovas.

1927 m. jis ėmė vadovauti Zarasų vidurinei mokyklai, ją išugdė iki pilnos gimnazijos, 1933 m. persikėlė į Utenos gimnaziją. Čia būdamas, vėl sugrįžo prie psichologijos mokslo ir parašė du rimtus veikalus. Paskirtas Zarasų apskrities viršininku, suorganizavo platų Lietuvos Laisvės Armijos (LLA) tink-

lą. Su tų savanorių didele dalimi jis ir nukeliavo į Žemaitiją.

Po Sedos kautynių su kariuomenės likučiais pasitraukė į Vokietiją, kur gyveno gana vargingai. Šių eilučių autoriui jį teko susitikti popiežiaus įkurtoje Lietuvių tautinėje delegatūroje, kuriai vadovavo kan. Feliksas Kapočius ir kurios raštinėje autorius dirbo. Kun. J. Steponavičius tada pasakojo, kad jis buvo ir gimnazijos direktorius, ir apskrities viršininkas, bet apie savanorių dalinius nieko nesakė. Jis mirė 1947 gruodžio 8 d. Wangen in Algau miestelyje, netoli Šveicarijos sienos.

Mitas apie ,,naują ginklą''

Visuose frontuose vokiečių armiją lydėjo nepasisekimai, o tačiau vokiečiai visur skelbė, kad pergalė būsianti jų pusėje, kad jie išrasią naują ginklą. Tų metų rudenį puolimui prieš Angliją jie jau panaudojo savo V-1 raketas (Vergeltunswaffe), o Werner von Braun padarė V-2, kuris buvo tikrai efektyvus ginklas. Vokietija užsimojo pasigaminti net atominę bombą, tačiau tai nepavyko: aliantai padėjo visas pastangas projektą sunaikinti. Bet vokiečių propaganda ir toliau skleidė žinias apie naujo ginklo išvystymą. Skleidė tiek Vokietijoje, tiek ir užimtuose kraštuose.

1944 m. rugpjūčio 15 į Žemaitijos frontą atvyko garsi vokiečių armijos šarvuočių divizija ,,Das grosse Deutschland''. Tuo metu šių eilučių autorius buvo Žemaičių Kalvarijoje. Pats matė, kaip kelius drasko ir žemę drebina galingi vokiečių tankai.

Žmonėms pagerėjo nuotaikos. O gal ir atsilaikys vokiečių kariuomenė? Gal atsiras ir tas ,,naujasis ginklas''?

Rugsėjo mėnesį pradėjo kasti apkasų liniją per žemaičių aukštumas. Linija praėjo pro Žemaičių Kalvarijos pietus ir vakarus, tuo būdu miestelis būtų paliktas sovietų pusėje, jei būtų puolimas. Prie kasimo darbų pavarė vietos gyventojus. Buvo pavarytas ir šių eilučių autorius. Jam teko būti vertėju. Darbams vadovavo iš Allensteino, iš Prūsijos, atvykę 10 mokytojų. Dauguma jų buvo vyresnio amžiaus, tik vienas iš jų, vardu Richter, buvo dar gana jaunas, kokių 45 metų, tačiau didelis propagandistas apie naują ginklą ir vokiečių pergalę. Įsikarščiavęs jis aiškino, kad naujas ginklas tuoj bus baigtas, kad tada pergalė garantuota.

Tos kalbos metu vienas senyvas mokytojas, atokiau sėdėjęs po medeliu ir kalbėjęs rožančių, prisitaikęs, kad nebūtų daug dėmesio, pamojo man kaip vertėjui ateiti prie jo. Tas mokytojas ir tarė man:

— Netikėk ta propaganda. Niekas jokio ginklo neišras, jokios pergalės ir nebus. Svarbu išlikti gyviems...

Tų pačių 1944 m. ankstyvą pavasarį Suvalkijoje buvo pasirodę būrelis matininkų ir ėmė kažką matuoti, planuoti. Žmonės paklausė, ką jie čia daro svetimuose laukuose. Jie atsakė, kad projektuoja Berlyno-Rygos autostradą. Keturios kelio

linijos bus į vieną pusę, keturios į kitą. Statyba prasidėsianti tais pačiais metais. Žmones tai turėjo veikti raminančiai, kad čia nebeateis bolševikinė okupacija.

Didysis puolimas

Rugpjūčio 3 lietuviai savanoriai užėmė pozicijas Ventos-Virvytės bare. Fronto barą laikė du batalionai. Pirmojo bataliono vadu buvo kapitonas Ignas Povilavičius, antrojo bataliono — leitenantas A. Kenstavičius.

Fronte vyko nedideli vietinės reikšmės mūšiai. Bolševikai nebandė skverbtis per savanorių pozicijas. Po trijų savaičių vokiečiai pakeitė lietuvius. Juos perkėlė į užnugarį, kad pailsėtų, pasirengtų būsimoms kautynėms. Trečiasis batalionas buvo atsargoje, nukeltas net už Sedos. Visi trys batalionai, būdami užfrontėje, atliko eilę pratimų, įvairių pasirengimų kautynėms.

Raudonoji armija ruože ties Šiauliais buvo sutelkusi 16 divizijų, o vokiečiai teturėjo tik vieną diviziją. Jie jau iš anksto žinojo, kad reikės trauktis, tik laukė vyriausiojo šios srities vado — generolo, kurio būstinė buvo kažkur apie Alsėdžius, įsakymo.

Raudonosios armijos puolimas prasidėjo iš vakaro, spalio 6 ir tęsėsi naktį į spalio 7. Ta naktis buvo pati baisiausia, kurią teko pergyventi šių eilučių autoriui. Visa padangė į šiaurę, į šiaurės rytus nuo Žemaičių Kalvarijos degė, švytėjo nuo paleistų raketų ir dundėjo didžiu trenksmu. Gaudė artilerijos pabūklai. Padangėje užė lėktuvai ir mėtė raketas, kad jos nušviestų visus kelius, laukus, sodybas, kariuomenės judėjimą.

Spalio 7 d. išvakarėse abu pirmųjų linijų lietuvių savanorių batalionai gavo įsakymą: rytinėje Sedos pusėje prie Varduvos sulaikyti bolševikų puolimą. Jau sutemus, spalio 6 naktį daliniai išžygiavo į kautynes prie Sedos. Iki vidurnakčio susirinko visi daliniai. Pirmas ir antras savanorių batalionai užėmė pozicijas rytinėje miestelio pusėje; užnugaryje toliau liko Varduva. Trečias, atsarginis batalionas, buvo paliktas anapus Varduvos, į vakarus, pakeliui į Barstyčius. Savanoriai daugiausia buvo ginkluoti prancūziškais šautuvais, turėjo ir granatų. Buvo ir sunkiųjų kulkosvaidžių ir minosvaidžių kuopa, kuriai vadovavo kapitonas Počebutas. Artilerijos neturėjo.

Išaušus sovietų armija pajudėjo. Savanorių daliniai kovėsi narsiai, pancerfaustais sunaikino aštuonis bolševikų tankus, sunaikino ir daugybę gyvosios jėgos, bet į jų vietą plūdo naujos priešo grandys, voros ir tankai. Pirmuosius du batalionus bolševikai išblaškė. Ypatingai nukentėjo pirmojo bataliono pirmoji kuopa, gynusi fronto barą tarp Telšių ir Pievėnų kelių kryžkelės.

Sovietai jau buvo išmokę kariauti. Lėktuvais buvo išžvalgę apkasus ir nustatė, kad apkasų aukščiausia vietovė — tai kalvos ties Barstyčiais. Tikėjosi, kad vokiečiai ten ginsis.

Ten bolševikai ir suvarė tris tankų kolonas. Viena atriedėjusi į Žemaičių Kalvariją, pasuko į Barstyčius; kita kolona puolė tiesiai iš Sedos, trečia veržėsi nuo Ylakių. Bet mūsų iškastos fronto linijos niekas negynė. Buvo iškasta pasitraukimo atveju ten prisiglausti, bet ir to nereikėjo. Lava liejosi taip greitai, kad tą patį vakarą sovietų tankai jau buvo prie Kretingos.

Likusieji Tėvynės apsaugos rinktinės daliniai pasitraukė. Po Sedos kautynių miestelio kapinėse greitosiom buvo palaidota per 100 narsiųjų Lietuvos kareivėlių, sakalėlių. Sedos senosios kapinės yra Grūstėje, apie 5 km už miesto, prie kelio į Ylakius. Naujosios kapinės buvo įkurtos netoli bažnyčios, prie Sedulos ežerėlio ant kalniuko. Ten ir liko savanoriai, kurie taip mokėjo aukotis tėvynei. Per metų metus jie buvo užmiršti, nežinomi, tik kažkieno nežinomos rankos vis apravėdavo kapus, pasodindavo gėlelių...

* * *

Užaugo medžiai kautynių vietose. Ir kas gi prisimena, kad čia prieš 50 metų buvo tokios kautynės. Ne vienas dar klaus: ir kodėl? Juk tai buvo beprasmiška. Tačiau visi jie tikėjo Lietuva, kad ji prisikels iš savo vargų ir žaizdų. Jie žuvo, kad Lietuva keltųsi, kad jos vaikų vaikai žinotų, kaip reikia ginti laisvę ir už ją aukotis. Tai didelė ir labai prasminga žuvusiųjų kalba!

Ar juos prisiminsime, pagerbsime taip, kaip reikia pagerbti už laisvę kovojusius karius? Lietuva kautynių laukuose pastatė paminklus, iš kautynių laukų surinko akmenis ir Kaune, Karo muziejaus sodelyje, pastatė paminklą Nežinomajam kariui. Ar įmanoma pastatyti paminklą ir Sedoje? O reikėtų visiems pravažiuojantiems, praeinantiems skelbti, kas ten guli aukštam kalnelyje prie Sedulos ežerėlio. Tai mūsų broleliai sakalėliai!..

Niekas negali nugalėti tokios tautos, kurios vaikai taip miršta dėl jos laisvės. Ją galima laikinai pavergti, bet ateis laikas, ir tauta kaip feniksas kelsis nepriklausomam gyvenimui ir dar skaisčiau sušvis savo kūryba.

Poeto Vytauto Mačernio žuvimas

Spalio 7 d. rytą poetas Vytautas Mačernis atėjo pas šių eilučių autorių. Aptarėme padėtį, nusprendėme pasitraukti į Vakarus. Poetas išėjo atgal į savo tėviškę, į Šarnelės kaimą. Kelio buvo apie 4 km. Kol susirengė, susirado arklį, pasikinkė, praėjo keletas valandų. Jau ir popietė, o draugas vis neatvažiuoja. Tada šių eilučių autorius išvažiavo dviračiu. Dar už kokios pusantros ar dviejų valandų Vytautas, pasikinkęs arkliuką, pirma nuvažiavo į Žemaičių Kalvarijos miestelį (gal norėjo aplankyti paštą), tada apsisukęs važiavo pro kapines į auto-

1994 spalio 8 prie poeto Vytauto Mačernio kapo Šarnelėje susirinkę sediškiai. Antras iš dešinės — žurnalistas Tomas Sakalauskas, trečias — Kostas Bružas, etnografas, kultūrininkas iš Ž. Kalvarijos.

riaus namus.

Ten už kapinių yra trys Kryžiaus kelių koplyčios. Privažiavus jam prie antros koplyčios — Veronika nušluosto Kristaus veidą, — nuo Sedos kelio atūžė sviedinys ir sprogo čia pat prie Barstyčių kelio darže. Išmušė didelę duobę. Sviedinio skeveldra zvimbdama lėkė per kelią ir pataikė į važiuojantį poetą Vytautą Mačernį. Pataikė jam iš užpakalio į galvą. Skeveldra išėjo per galvą ir per akį, nutrenkdama nuo nosies akinius. Poetas buvo nukautas vietoje. Arklys buvo sunkiai sužeistas. Jis vežimėlį dar įtraukė į autoriaus kiemą, sustojo prie namo galo ir ten baigė savo kelionę.

REZISTENCIJOS PRADŽIA, privedusi prie ,,Į laisvę'' leidimo

VLADAS TELKSNYS

Kaip žinome, šiais metais švenčiame laikraščio ,,Į laisvę'' 50-ties metų sukaktį. Jos pasirodymas yra labai susietas su kitais anų — okupacinių metų įvykiais Lietuvoje. Turime prisiminti pradinę resistencinę veiklą, iššaukusią laikraščio ,,Į laisvę'' leidimą.

Jau pirmosios sovietinės okupacijos laikotarpiu reikėjo grumtis, sukilti prieš žiaurias represijas, melagingą propagandą, šmeižtą ir niekinimą Lietuvos nepriklausomybės ir jos iškilių asmenybių. Reikėjo stoti į nelygią kovą su pavergėjais, jų pagalbininkais — tais, kurie net nesusimąstę skundė, kišo lietuvius į kalėjimus ir net po velėna. Reikėjo visuomenę teisingai informuoti apie politinę padėtį Lietuvoje ir vandališkus Rytų atėjūno veiksmus prieš dorus žmones.

Tuomet neteko ilgai filosofuoti, gyventi kažkokiomis iliuzijomis, šviesia ateities perspektyva. Turėjome realų priešą prieš kurį turėjome veikti tokiu ginklu, kuris prieinamas visiems Lietuvos žmonėms. Tas pirmasis iššautas ginklas tai ir buvo spauda.

Miestuose ir kaimuose pasirodė Lietuvos aktyvistų fronto grupės šapirografu bei rotatoriumi spausdinti atsišaukimai ir laikraštis ,,Laisvoji Lietuva'', demaskuojantis bolševikinius kvislingus, raginantis nepulti į okupantų glėbį, nesižeminti ir neleisti tyčiotis iš to, kas mums šventa.

Šio pogrindžio spaudos grupei, sudarytai iš ateitininkų, vadovavo buvęs Eltos darbuotojas Povilas Malinauskas.

Spausdinimo priemones — rotatorių ir rašomą mašinėlę Malinauskas ,,pasiskolino'' iš Užsienio reikalų ministerijos. Gerai prisimenu tą mašinėlę (ji buvo nešiojama, gana didelė ir sunki), man su Anele Mickevičiūte teko iš ministerijos pernešti į Povilo Malinausko butą net į Muravos kaimą, kur tuomet jis gyveno. Pirmajam laikraščio numeriui ,,Laisvoji Lietuva'' matricą atkalė ta pati Anelė Mickevičiūtė. Laikraščio menišką pavadinimą sukūrė Kazys Ambrozaitis. Redagavo buvęs ,,XX Amžiaus'' žurnalistas Pranas Rinkevičius. Pastarasis 1941 m. birželio mėn. 14 d. išvežtas su šeima į Sibirą. Žuvo miško darbuose — užmuštas virstančio medžio.

Taigi, pirmas šio laikraščio numeris išvydo pasaulį Povilo Malinausko bute Muravos kaime 500 egz. ti-

ražu, spausdintas rotatoriumi. Be šio laikraščio čia buvo atspausdinta nemažai atsišaukimų į Lietuvos žmones. Kaune pasipylė atsišaukimai. Juos platinome klijuodami ant telefono ir elektros stulpų, tvorų, namų sienų, įdėdami į pašto dėžutes, palikdami namų laiptinėse.

Platinant atsišaukimus teko pakliūti ir į milicijos nagus, bet keistomis aplinkybėmis iš ten pabėgome. Tai buvo pilnas pavojų darbas.

Buvo ruošiamasi antro numerio ,,Laisvoji Lietuva'' spausdinimui, bet 1940 m. spalio mėn. pabaigoje, beveik visa grupė: Povilas Malinauskas, Vladas Telksnys, Kazys Grigalevičius, Aloyzas Mickevičius, Kostas Šipkauskas suimami. Kaltinami 58-10 st. 1-ma dalimi, o Povilas Malinauskas ir Kazys Grigalevičius dar ir 182 str., nes pas juos kratos metu rasta po ginklą.

Po kankinančių tardymų, buvo sudaryta byla — kaltinamasis aktas, buvo ruošiamasi mūsų bylą perduoti 11-tos armijos Karo Tribunolui. Po šiuo aktu pasirašo tardytojas įpatingų bylų — Kiričenko ir Razauskas. Šią bylą man teko gauti pasiskaityti buvusiuose KGB rūmuose Vilniuje. Nuosprendžio neišgirdome. 1941 m. birželio mėn. 23 d. prasidėjus karui, mes visi su kitais kaliniais, išsiveržiame iš Kauno kalėjimo į laisvę. Norisi pasidžiaugti, kad šioje grupėje veikę: Juozas Gražys, Anelė Mickevičiūtė, Pranas Rinkevičius, Kazys Ambrozaitis suimti nebuvo. Suimtieji, nežiūrint visų kankinimų, paslaptį išlaikė, draugų neišdavė.

Tai buvo pirmaisiais okupacijos metais, kai mūsų pogrindis buvo toks jaunas, gležnas, silpnas ir nepritypęs. Mes tuomet nesupratome baisios KGB struktūros. Jos veikla buvo mums nežinoma. Gal dėl to ir pareikalavo tiek daug aukų.

Šiandien žvelgiant į praeitį, tai buvo labai mažytis darbelis — tarsi garstyčios grudelis, bet vėliau išaugęs į didelį medį.

Okupavus Lietuvą rudajam okupantui dalis kovojusių prieš raudonąją okupaciją, įsijungėme į kovą prieš nacius. Tai Povilas Malinauskas, Juozas Gražys, Kazys Grigalevičius, Kazys Ambrozaitis ir Vladas Telksnys. Tik šios grupės dėka buvo įsteigta spaustuvė, kurioje ir buvo spausdinamas laikraštis ,,Į laisvę''. Man joje darbuotis teko neilgai, patekau į nacių nagus. Buvau išvežtas į mirties lagerį Štuthofą. Pergyvenimus aprašiau knygoje ,,Kamino šešėlyje''.

Dar noriu paminėti, kad grįžęs iš lagerio buvau Povilo Malinausko nakties metu nuvestas į slaptą butą ir padariau pranešimą apie Štuthofo lagerį, berods penkiems buvusios (nacių laikais) sudarytos vyriausybės nariams. Greit mano pranešimas, nežinau kokiu keliu, buvo žinomas Gestapui. O po kelių dienų mano bute pasigirdo nacių batų kaukšėjimas. Atėjo suimti. Laimei nebuvau namuose. Iš Kauno pabėgau turėdamas Povilo Malinausko įteiktą pasą Vlado Lankaičio pavarde. Tuoj pat, palikusi butą ir visą ką jame turėjome, su dukrele pabėgo ir žmona Danu-

Nežinomi Kęstučio apygardos partizanai 1947 m.

tė. Taigi, iki vokiečiai išbėgo turėjau slapstytis nuo jų, o užėjus raudoniesiems turėjau slapstytis nuo raudonųjų, nes buvau pabėgęs iš kalėjimo, kaip politinis nusikaltėlis. Taip ir gyvenau kita pavarde.

Pasirodo, mūsų sukurtos bylos karo su vokiečiais pradžioje buvo išvežtos į Maskvą. Grįžtant okupantai jų nepamiršo, parvežė į Lietuvą. Nesislapstantis Kostas Šipkauskas buvo suimtas, atversta sena byla ir be jokio tardymo, pagal senus kaltinimus nubaustas 10 metų lagerio. Aš išsislapsčiau 33 metus. Šį savo gyvenimo laikotarpį aprašiau knygoje ,,33-ji metai svetima pavarde''.

1994.07.23.

DIDŽIŲJŲ PASAULIO GALYBIŲ ŽLUGIMAS

ANTANAS SABALIS

Prieš pat prasidedant Sovietinės imperijos braškėjimui, 1987 metais New Yorke pasirodė studija — knyga apie didžiąsias pasaulio galybes — (*Paul Kennedy, The Rise and Fall of the Great Powers, Random House,* 770 psl.). Pasaulinės politikos stebėtojams ji tapo įdomiu studijų ir diskusijų objektu. Dabar, dulkėms nusėdus, galima vėl į ją žvilgtelėti ir pagalvoti, ką visa tai reiškia. Knygos autorius yra anglų istorijos profesorius Paul Kennedy, svečio teisėmis dėstęs istoriją Yale universitete ir parašęs studiją apie pasaulio imperijas nuo 1500 metų iki dabar. Didžiausias jo dėmesys sutelktas į Ispanijos, Portugalijos, Prancūzijos, Anglijos galybių išaugimą ir sunykimą, o taip pat į Rusijos, Vokietijos, JAV ir Europos Bendruomenės augimą bei žvilgsnį į sekantį šimtmetį.

Pagrindinės šios jo studijos idėja yra ta, kad valstybėms tapti pasaulio galybėmis padeda jų ekonominė gerovė, kuri tuomet įgalina išvystyti jų karinį galingumą. Ekonominė gerovė reikalauja žaliavų tiekimo, dažniausiai iš kitos pasaulio dalies, tad šis žaliavų tiekimas turi būti apsaugotas. Taip pat turi būti apsaugoti ir žaliavų tiekimo keliai. Ši apsauga ilgainiui reikalauja vis didėjančių karinių išlaidų, kurios pagaliau veda į imperijos bankrotą. Jeigu tuo pat metu didžioji galybė, turinti apsaugoti savo žaliavas ir rinkas, įsivelia dėl savo interesų į karą ar net kelis karus, — labai dažnai po to nebeatsigauna ir praranda savo pirmaujančią rolę.

Daugumos didžiūnų pražūtis taigi yra ekonomikos nukreipimas į karinį pasirengimą arba į patį karą. Ekonominis valstybės stiprumas ir jos sugebėjimas nukreipti resursus į apsiginklavimą bei karinį tiekimą nulemia ir paties karo rezultatą.

Imperijų kūrimas prasidėjo su naujaisiais amžiais ir yra būdingas Europai. Nors amžių bėgyje yra buvę įvairių imperijų ir kituose kontinentuose (aztekų, inkų, mongolų, kinų), tačiau tiktai Europos imperijos sugebėjo pasiekti ypatingai aukštą technikos pažangą, sumoderninti karo prietaisus ir laimėti pozicijas kituose kontinentuose. Kodėl visa tai atsitiko Europoje?

Europa — modernių imperijų lizdas

Šį klausimą Paul Kennedy nagrinėja gana įdomiai: pagal jį naujųjų amžių istorija rodo, kad tik Europoje susikūrė sąlygos, kurių dėka galėjo atsirasti pasaulinio masto valstybės tiek pažangios ir ekonomiškai bei kariškai stiprios, kad jos

sugebėjo pačios vienos tvarkyti ir valdyti dideles teritorijas kituose tolimuose kontinentuose. Europos unikalumas čia darosi stebėtinas. Štai salygos, kurios lėmė Europos unikalumą pasaulinio mąsto galybių kūrime: 1. Europos ploto maža teritorija. 2. Vandens keliai (upės ir jūros). 3. Didelis skaičius tautų, ir kas svarbiausia — 4. Vienos valstybės neįmanomumas.

Paskutinioji sąlyga, autoriaus nuomone, buvusi pati svarbiausia. Nuo Šventosios Vokiečių Romos Imperijos laikų, daug kas norėjo Europą suvienyti ir valdyti (prisiminkime tik Napoleoną ir Hitlerį), bet niekada nepasisekdavo. Europa yra perdaug diversifikuota, ir daugybė tautų visuomet pasipriešindavo vieno valdovo santvarkai.

Moderniųjų pasaulio galybių pradžia Europoje, pagal Kennedy, laikytina naujųjų amžių pradžia, Amerikos atradimas ir Vokiečių Romos Imperijos suskilimas (Habsburgų Karolio V abdikacija 1556 m.). Didžioji visų imperijų problema prasidėdavo ekonomikoje. Reikdavo išlaikyti dideles samdomas kariuomenes, kurios metai iš metų didėdavo, pvz., jeigu Ispanijos kariuomenė 15 šimtmetyje tebuvo 20,000, tai 17 šimtmečio viduryje ji jau buvo penkis kartus didesnė; jeigu Anglija 1470 m. turėjo 40,000 vyrų armiją, tai 1650 m. jau ten buvo 100,000. Tokios karinės pajėgos buvo neišpasakytai brangios išlaikyti, ir apkraudavo valstybės suverenus dideliais mokesčiais. Tačiau Europos komercija jau buvo tiek pažengus, kad mokesčių mokėtojai karaliams sugebėdavo pristatyti vis didėjančias sumas pinigų, nors neretai visa tai baigdavosi aiškiais nepasitenkinimais ir atvirais sukilimais.

Be to, su Amerikos atradimu, prasidėjo varžytinės kolonijų steigime, kas pareikalavo turėti didelius laivynus. Prasidėjo vandenynų dominavimo varžybos. 17 šimtmečio metu Europoje varžėsi jau visas imperijų sąrašas: Ispanija, Portugalija, Prancūzija, Anglija, Olandija ir Danija. Pretenzijas pradėjo reikšti Švedija ir Rusija.

Pramoninės revoliucijos laikotarpis

Vakarinės imperijos gerokai nukentėjo Napoleono karų metu. Prūsija neteko 180,000 karių. Napoleono nuostoliai turėjo būti milžiniški. Austrai ir anglai taip pat turėjo didelių nuostolių. Anglija neteko Š. Amerikos dalies kolonijų. Vakarų imperijos susirūpino karo laivynais ir jūrininkais. Taip padidėjo susisiekimas ir informacijos plitimas. Visi didieji pramoniniai išradimai 19 amžiuje jau paplisdavo Europoje, sakoma, per 5 metus, įskaitant net ir persikėlimą per Atlantą. Naujas strateginis gyventojų skaičius dar nėra karinio potencijalo galutinis rodiklis, bet šį skaičių kiek pakoregavus, galima pramatyti, kiek kuri valstybė turi galimos karinės jėgos, ir konflikto atveju, — bus ar nebus lamėtoja.

Štai kaip autorius klasifikuoja pasaulio galybes prieš I Pasaulinį karą:

1. Britanija, 2. JAV, 3. Vokietija, 4. Prancūzija, 5. Rusija, 6. Austro-Vengrija, 7. Japonija, 8. Italija.

Į šią klasifikaciją įeina ne vien tik gyventojų skaičius, bet taip pat procentas gyventojų, kurie gyvena miestuose (pramonės išsivystimo rodiklis), plieno gamybos kiekiai ir energijos sunaudojimas per capita. Šį istorinį etapą autorius Kennedy vadina ,,pasiruošimu dviejų polių pasauliui — pirmoji stadija''. Todėl nenuostabu, kad I Pasaulinio karo laimėtojais išėjo pirmosios dvi valstybės ir jų sąjungininkai.

Šio šimtmečio ,,dviejų polių pasaulis''

Antroji stadija, besirengiant ,,dviejų polių pasauliui'', įvykusi tarp I ir II Pasaulinių karų. Neaišku, iš kur autorius tokią informaciją gavo, bet jis tvirtina, kad 1935-39 m. laikotarpyje Sovietų Sąjunga išvystė kur kas didesnį apsiginklavimo tempą, negu Hitlerio Vokietija, kuri buvo daug silpnesnė, negu Hitleris gyrėsi ir pasaulis bijojo. Šiuo laikotarpiu, Vokietija padidino savo ginklų gamybą vos 50%, kai Stalino Sovietų Sąjunga nuo keturių iki aštuonių kartų.

Prasidedant II Pasauliniam karui, štai kaip autorius klasifikuoja pasaulines galybes: 1. JAV, 2. Vokietija, 3. USSR, 4. Britanija, 5. Prancūzija, 6. Japonija, 7. Italija. Lemiamas veiksnys čia skiriamas JAV, kurios išvystė tokį karinį potencijalą, kad nulėmė karo eigą. Karui pasibaigus, liko tik USSR ir JAV. Prasidėjo ,,dviejų polių pasaulis''. II Pasaulinio karo išlaidos sužlugdė Britų imperiją. Ji liko tik tolimas trečiasis partneris po ,,dviejų didžiųjų'' — JAV ir USSR. Abi dvi didžiosios galybės 1950 m. turėjo beveik vienodo dydžio karinius biudžetus (USSR — 15.5 bilijonų, gi JAV — 14.5 bil. dolerių), tačiau sovietai laikė 4.3 milijonų kariuomenę, o amerikiečiai — tik 1.38 milijonų. Šiame istoriniame laikotarpyje išryškėjo du momentai: pirmasis buvo tas, kad Europos įtaka ir europinių galybių sumažėjimas tapo pernelyg ryškus; Anglija, Prancūzija, V. Vokietija ir Italija sudarė tik pusę JAV karinės galybės ir vos trečdalį USSR galybės. Gal todėl europiečiai daugiau bijojo sovietų, negu pasitikėjo Amerika. Antrasis momentas buvo tas, kad atsirado atominiai ginklai ir raketos. Šis masinio sunaikinimo ginklas, ypač po Nagasaki ir Hirošimos sunaikinimo, išgąsdino visą pasaulį. Ir nors daugelis valstybių po to įsigijo atomines bombas, globalinis, visa naikinantis karas pasidarė praktiškai nebeįmanomas. Pradėta kalbėti apie atominių ginklų apribojimą.

1950-80 metų laikotarpyje pasikeitė ekonominių jėgų balansas pasaulyje. Jau 1971 m. prezidentas Nixonas kalbėjo Kansas City žurnalistų suvažiavime, kad tuo metu jau egzistuoja pasaulyje nebe dvi, bet penkios ekonominės galybės: Vakarų Europa, Japonija, Kinija, USSR ir JAV. Šių penkių ekonominių ,,tūzų'' ekonomija 1958-68 m. augo tarp 4% iki 6% kasmet. Tačiau au-

torius pastebi, kad Sovietų Sąjungoje tuo pačiu metu, kada sovietų apsiginklavimas siūbtelėjo smarkiai į priekį (atominių raketų gausa, naujas karo laivynas, didžiulė kariuomenė, etc.), jos pastangos išsilaikyti ir pralenkti JAV nebuvo tolygios paties krašto ekonomijos augimui. Šis faktas, kaip ir daugelio imperijų ankstesniais amžiais, turįs vesti prie imperijos ekonominio pajėgumo ir galybės sumenkėjimo. Panašiai darosi ir JAV, — prasiskolinimas grasina sumažinti gyvenimo lygį bei ekonominę galią. Taigi pagrindinė autoriaus tezė, kad gamyba (produkcija) ir karinis potencijalas yra esminiai tarp savęs susiję, eina kaip raudonas siūlas per visą knygą. Autorius pripažįsta ir kitus pasaulinės galybės elementus (išmokslintą darbo jėgą, krašto susisiekimo struktūrą, technologinį pranašumą, etc.), tačiau šių elementų neanalizuoja, nes anot jo, visa tai atsiliepia ekonomikoje ir gamyboje.

Sekančio šimtmečio ateitis

Knyga rašyta 1987 m. Autorius joje dar nepranašauja USSR subyrėjimo, tik sako, kad su laiku sovietų ekonominiai sunkumai karinio pasirengimo akivaizdoje kasmet didės. Prie penkių pasaulio galybių, išvardintų prezidento Nixono, knyjoje pridėta dar šeštoji — būtent Indija. Prof. Kennedy ateities projekcija rodo, kad 2020 metais didžiausia ekonominė jėga pasaulyje būsianti Kinija. Jau dabar Kinijos ekonominis augimas yra pats didžiausias pasaulyje. Indija taip pat nebeimportuoja javų — patys užsiaugina. Japonijos problema pareis nuo to, kiek ji norės apsiginkluoti. Gi Europos problema pareis nuo jos noro vienytis, nuo rusiškojo imperijalizmo ir nuo sugebėjimo ekonomiškai atsilaikyti prieš Azijos galiūnus. Apskritai autorius vengia būti pranašu, nors ir sugestijonuoja, kad sekantis šimtmetis būsiąs ,,Azijos šimtmetis'', bet, kaip žinia, jis ne vienintelis, kuris tai skelbia.

Knygoje kalbama apie kraštų ekonomiją ir jos santykį su karine galia. Niekur nepaminėta krašto moralė, gyventojų dora bei kiti dvasiniai elementai. Gal todėl, kad anglai iš viso šiais laikais apie moralę nemėgsta kalbėti, o gal ir todėl, kad daug lengviau išmatuoti plieno gamybą, analfabetų skaičių ir karo laivus, negu krašto gyventojų dorą, pasaulėžiūrą ir moralinius įsitikinimus. Vienok ir čia esama sąryšio: mes žinome ir savaime suprantame, kad pvz. JAV moralinis piliečių stovis 1950 m. buvo kur kas aukštesnis, negu dabar. Bet kas įrodys, kad Amerikos sumenkėjimas vyksta kaip tik dėl to, o ne dėl ekonominių sunkumų? Bet čia jau pasidaro atskira tema. Šiuo metu viso pasaulio lietuviai turėtų stebėti Amerikos pastangas išlikti jei ne pirmaujančia, tai bent viena iš pasaulinių galybių, nes nuo to mūsų visų gyvenimas labai daug priklauso ir priklausys.

JUOZO LUKŠOS-DAUMANTO FONDAS

Lietuvos partizanų prisiminimui 1994 metų pabaigoje buvo įsteigtas Juozo Lukšos-Daumanto vardo fondas, veikiantis Į laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti rėmuose. Jo specialūs tikslai yra: finansiškai remti Juozo Lukšos žuvimo vietoje pastatyto paminklinio kryžiaus priežiūrą bei išlaikymą, o taip pat ir eventualų kitų partizanų kapų tvarkymą: parūpinti stipendijas Juozo Lukšos vardo gimnazijos Garliavoje abiturientams, norintiems siekti aukštojo mokslo ir dirbti Lietuvos naudai; skleisti rezistencinę mintį Lietuvos mokyklose ir apskritai jaunimo tarpe.

Lietuvoje jau sudarytas trijų asmenų administracinis komitetas (Jonas Kairevičius, Antanas Lukša, Vidmantas Vitkauskas), kurio projektus bei sąmatas tvirtins Į laisvę fondas kartu su šios programos ir šio Juozo Lukšos-Daumanto fondo iniciatore dr. Nijole Bražėnaite.

Aukos šiam fondui gali būti individualios, grupinės (surinktos įvairiomis progomis), palikimai ir kt. **Čekius išrašyti Center for Lithuanian Studies, Inc. vardu ir siųsti iždininko adresu: Kostas Dočkus, 1901 So. 49th Ct., Cicero, IL 60650.** Aukos gali būti nurašomos nuo JAV federalinių pajamų mokesčių. Siunčiant čekius prašome aiškiai nurodyti, kad auka skiriama Juozo Lukšos-Daumanto fondui.

Juozo Lukšos-Daumanto vardo fondo įsteigimo idėja Lietuvoje sutikta su dideliu pritarimu. Savo laiškuose fondo iniciatorei dr. N. Bražėnaitei rašo:

Adv. Jonas Kairevičius (pakviestas į fondo administracinį komitetą): „...Su dideliu džiaugsmu kaip ypatingą pripažinimo ženklą priimu Jūsų pasiūlymą dirbti Juozo Lukšos-Daumanto fonde. Šio fondo įsteigimas yra didelis įvykis Lietuvos kultūroje. *Ne patys pinigai svarbu, o svarbu dėmesys kilniai tėvynės gynimo idėjai! Įsteigdami šį fondą Jūs padarėte tai, kas jau gyveno mūsų širdyse.* Turėjome jau idėjų veikti. Viena tokių — tai surengti Lietuvos mokyklose ‚Laiškų mylimosioms' skaitymus. Tokiuose skaitymuose galėtų dalyvauti aktoriai-skaitovai, rezistencijos tyrinėtojai, politikai, fondo atstovai. Esu įsitikinęs, kad jaunimui šiais sumaišties laikais tai būtų tikra atgaiva".

Vilija Aleknaitė-Abramikienė (Lietuvos seimo narė): „...Labai džiaugiuosi, kad įsteigėte J. Lukšos fondą. Manyčiau, kad šio fondo lėšos pirmiausia turėtų būti skiriamos Juozo Lukšos žygdarbių įamžinimui. Tai ne vien Juozo, bet ir visos geriausios mūsų tautos dalies žygis, kančios, auka ir didybė. Ji spindi tarp šios žemės moralinio purvo ir nuosmukio, kaip spindi mažo kūdikio nekaltybė. Bet *tokios aukos*

N. Bražėnaitė-Lukšienė 1994 vasarą aplankė Lukšos-Daumanto vardo gimnaziją Garliavoje. Nuotraukoje gimnazijos mokytojai. Antra iš k. — Valė Urbelienė, iniciatorė pavadinti šią mokyklą Daumanto vardu, vidury — N. Bražėnaitė, Antanas Lukša su žmona. Užpakaly prie paminklo — gimnazijos dir. Vidmantas Vitkauskas.

spindesys yra tylus ir trapus — jį nuolat reikia ginti nuo brutalios aplinkos.

Man teko kalbėtis su ne vienu žymiu užsienio politiku bei diplomatu apie būtinybę išleisti patrauklų ir vertingą iliustruotą leidinį apie Lietuvos partizanų žygdarbius anglų, prancūzų, vokiečių kalbomis. Matome, kad užsienio politikai yra gana abejingi mūsų ir kitų dar pavergtų tautų kančioms (ką jie vėl gėdingai pademonstravo negailestingai žudomos čečėnų tautos atžvilgiu). Todėl manau, kad mes su šio fondo pagalba turime surinkti lėšų — pačioje Lietuvoje ir pasaulyje — ir išleisti tokį leidinį...''

Pirmosios aukos šiam fondui jau pradeda plaukti. Pati dr. Nijolė Bražėnaitė įnešė $1,500; dr. A. Nenortaitė-Pacys — $600; dr. K. Ambrozaitis — $500; po $100 — A. Dundzila ir dr. V. Majauskas; po $50 — dr. R. Šomkaitė, P. Vailionis, V. E. Skrinskos; mažesnėmis sumomis (a.a. P. Nenortos laidotuvių proga) — I. Kairys, J. Kraulis, I. Laisvėnas, P. O. Norvilai, K. A. Domarkai. K. Čiurinskas, J. L. Morkūnai, P. E. Kružikai. J. A. Kavaliūnai, S. Kriaučeliūnas, S. Z. Žukauskai, A. B. Vilučiai, G. Brazaitis, S. Kiršinas, E. Čiakas, A. Nenorta, JAV LB E. Chicago apylinkė.

Visiems aukotojams dėkoja

Į laisvę fondas

27-SIOS POLITINĖS STUDIJOS LOS ANGELES

JUOZAS KOJELIS

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Los Angeles LF bičiuliai politinių studijų savaitgalių tradicijos nenutraukė. Kaip anksčiau, taip ir dabar bičiulių rūpesčių kompaso plunksnelė teberodo į Lietuvą, nors vis gausėja balsų, kad pagrindinį dėmesį reikia iš Lietuvos perkelti į išeiviją. Skirtumas tik toks, kad anksčiau Lietuvos ir su ja susijusias išeivijos problemas svarstė patys išeiviai, dabar į svarstymus kviečiami ir politiniai veikėjai iš Lietuvos. Šiais metais buvo pakviestas ambasadorius **Česlovas Stankevičius,** vienas iš pajėgiausių Lietuvos diplomatų, 1990-92 Landsbergio vyriausybėje buvęs Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojas ir derybų su Sovietų Sąjunga delegacijos vadovas su nepaprasto ambasadoriaus titulu. Jo diplomatinės strategijos dėka Jelcinas Rusijos vardu 1991.VII.29 pasirašė su Lietuva pagrindinę valstybinę sutartį, pripažindamas Raudonosios armijos neteisėtą Lietuvoje buvimą. Tuo būdu Lietuva išlaikė teisę į reparacijų reikalavimą. Gaila, Latvija ir Estija pasirašė politiškai nuostolingas sutartis.

LDDP vyriausybė 1993 pradžioje Stankevičių atleido iš delegacijos pirmininko, palikdama ambasadoriaus titulą ir delegacijos patarėjo pareigas, o 1994.I.1 iš užsienio reikalų ministerijos tarnybos visai atleido. Netrukus Česlovas Stankevičius tapo Krikščionių demokratų frakcijos seime patarėjas.

Praėjusiais metais Č. Stankevičius laimėjo NATO paskelbtą konkursą parašyti studiją Baltijos valstybių saugumo klausimu. NATO šios studijos paruošimą finansuoja.

Politinių studijų programoje Č. Stankevičius dalyvavo su referatu *„Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje"* ir pagrindine paskaita *„Demokratija Lietuvoje: keliai ir kryžkeliai"*. (Ši paskaita ištisai spausdinama šiame numeryje.)

Svarstybose *„Politinės partijos Lietuvoje: jų programos ir asmenybės"* dalyvavo **Č. Stankevičius,** kalbėjęs apie Lietuvos krikščioniškąją demokratiją, **A. Markevičius ir A. Pečiulis** — Tėvynės sąjungą (Lietuvos konservatorius) ir **Z. Viskanta** — apie LDDP.

Lietuvos krikščionių demokratų politinės, ekonominės, socialinės ir kultūrinės programos, atrodo, nėra daug nutolusios nuo išeivijoje „] pilnutinę demokratiją" leidinyje siūlytų principų, todėl krikščionių demokratų ir frontininkų suartėjimui neįveikiamų kliūčių nebeturėtų būti. Tėvynės sąjungos pastangos suvienyti dešiniąsias politines jėgas duoda ribotus rezultatus. Iš Druskininkuose įvykusios dešinių partijų konferencijos (I.10) pranešimą padarė ten dalyvavęs A. Pečiulis. Apie LDDP kalbėjęs Z. Viskanta, su ta partija savęs neidentifikuojąs, kalbėjo ne apie partijos teoriją, bet praktinę veiklą. Šalia teigiamų pusių nepagailėjo ir kritiško žodžio.

„Lietuvių Bendruomenė ir Lietuva" temą svarstė visi JAV LB Tarybos pre-

27-tojo politinių studijų savaitgalio organizatoriai ir atlikėjai. Iš k. sėdi: V. Gedgaudienė, A. Nelsienė, S. Šakienė, Č. Stankevičius, G. Plukienė, D. Polikaitienė, Stovi: A. Pečiulis, A. Markevičius, J. Pupius, J. Kojelis, K. Šakys, Z. Viskanta, Z. Brinkis, V. Vidugiris, Ig. Medziukas, A. Polikaitis, E. Arbas, A. Raulinaitis ir G. Leškys.

zidiumo nariai. Nesijautė, kad JAV Lietuvių Bendruomenė turėtų planingą Amerikos lietuvių organizuotų santykių su Lietuva programą. Prezidiumo nariai išsakė labiau savo asmeninius nusiteikimus: **dr. Z. Brinkis** ir **A. Nelsienė** labiau akcentavo politinę-visuomeninę santykių pusę, **V. Gedgaudienė** — karitatyvinę, **A. Polikaitis** — kultūrinę ir **V. Vidugiris** — ekonominę.

Atsakymų į klausimo forma suformuluotą temą *„Jaunimo organizacijos Lietuvoje: kur link jos eina?"* ieškojo **D. Polikaitienė, G. Leškys** ir **V. Adomaitis**. Ateitininkų veikėja D. Polikaitienė nupiešė Lietuvos ateičiai viltingą ateitininkų atsikūrimo Lietuvoje paveikslą. Skautų Brolijos vyr. skautininkas G. Leškys su tokiom pat viltim žiūrėjo ir į skautų atsikūrimą, šiuo metu kiek stabdomą vidaus nesutarimų. Būtų naudinga, kad abu pranešimai ištisai būtų paskelbti periodinėje spaudoje. Lietuvoje studijas pradėjęs ir dabar Amerikoje tęsias V. Adomaitis kalbėjo apie Lietuvos aukštųjų mokyklų studentiją. Jo nuomone, didžiausią perspektyvą Lietuvos jaunime turi krikščionys demokratai, centristai ir liberalai. Iš pranešimo susidarė įspūdis, kad Lietuvos universitetinis jaunimas neorganizuotas ir į svarbesnius įvykius reaguoja spontaniškai.

Maloni atgaiva padvelkė iš gimnazijos amžiaus jaunuolių — **P. Pakucko, A. Ragausko** ir **A. Kuolo** pasisakymų. Pareiškimų tekstus ištisai turėtų perskaityti ir jų amžiaus jaunuoliai, ir vyresnieji. Per daugelį metų jaunų žmonių dalyvavimo nauda politiniuose Los Angeles LF bičiulių organizuojamuose svarstymuose pasitvirtino. Ne vienas jų

Česlovas Stankevičius su Los Angeles LFB sambūrio valdyba. Iš k. — Juozas Pupius (pirm.), Česlovas Stankevičius, Algis Raulinaitis, Kazys Šakys.

ir dabar dalyvauja viešajame išeivių gyvenime. Ir šio simpoziumo vadovas Tadas Dabšys daug kartų kaip moksleivis ir kaip studentas tokiose svarstybose yra praeityje dalyvavęs.

Didelio susidomėjimo sukėlė *„Galimi kandidatai į Lietuvos prezidentus"* temos svarstybos. Pradžioje buvo numatyta pakalbėti apie keturių galimų kandidatų — Valdo Adamkaus, Algirdo Brazausko, Vytauto Dambravos ir Vytauto Landsbergio — kvalifikacijas. Vėliau trumpesniu aptarimu buvo prisimintas ir Vytautas Jasiulaitis.

Apie V. Adamkų kalbėjo **V. Plukas.** Į jo prezidentinių kvalifikacijų aktyvą įrašė: 27-rių metų sėkmingą darbą JAV Aplinkos apsaugos agentūros direktoriaus pareigose, kur įgijo tarptautinio bendravimo patirtį. Kalbėdamas apie Adamkaus lietuvišką veiklą, paminėjo sportą, darbą JAV Lietuvių Bendruomenėje, dalyvavimą lietuvių jaunimo planų vykdyme. Kalbėtojas ypač pabrėžė jo susirišimą su Santaros-Šviesos organizacija, kurią Lietuvos filosofas Arvydas Šliogeris laikąs „vieninteliu patraukliu žmonių bendruomenės modeliu".

Z. Viskanta, anksčiau kalbėjęs apie LDDP, vertino ir prezidento pareigas einantį Algirdą Brazauską. Į jo nuopelnus priskyrė: pozityvų vaidmenį kovoje dėl nepriklausomybės ir demokratijos, santykių gerinimą su opozicinėmis partijomis, jo populiarumą tautoje ir gerą orientaciją politikoje. Priekaištavo dėl pajamų deklaracijos įstatymo vetavimo, dėl A. Paulausko iš vyr. prokuroro pareigų atleidimo, nepaskyrimo užsienio lietuvio į aukštesnį postą vyriausybėje. Kalbėtojo nuomone, jei prezidento rinkimai vyktų dabar, Brazauskas laimėtų prieš kitus kandidatus.

E. Arbas iškėlė Vilniaus mero Vytauto Jasiulaičio kvalifikacijas, kaip galimo kandidato į prezidentus: aukštas išsilavinimas — turi daktaro laipsnį ir yra dėstęs universitete, sumanus administratorius, nusipelnęs gerą vardą vilniečių tarpe, didelis Lietuvos patriotas ir asmeniniame gyvenime demokratas. Jo tėvas — Vyčio kryžiaus kavalierius, politinis kalinys.

Vytautą Landsbergį charakterizavo **Ig. Medziukas:** bekompromisinis patriotas, intelektualas, idealistas, didelės energijos, nepabūgęs sovietų tankų ir ekonominės blokados. „V. Landsbergis — lietuviškasis Gandhi, sunkiais keliais išvedęs tautą į nepriklausomybę, kritiškiausiomis valandomis su kitais prisiekęs ginti Parlamentą iki mirties". Žymus amerikiečių žurnalistas Pat Buchanan įrikiuojąs Landsbergį į didžiųjų valstybininkų ir kovotojų dėl tautos laisvės eiles — šalia Vengrijos Imre Nagy, Čekijos Vaclav Havel, Lenkijos Lech Walęsa.

Tarp galimų politinių klaidų Medziukas Landsbergiui priskiria politinių priešų ieškojimą, KGB agentų aiškinimą ir per mažą kreipimą dėmesio į turtinius nusikaltimus.

Apie Vytautą Dambravą kalbėjo **J. Kojelis:** „Užsienio lietuvis, kandidatuojąs į Lietuvos prezidentus turėtų turėti tokias kvalifikacijas: per visą okupacijos laikotarpį darbais paliudytą ištikimybę laisvei ir valstybinei nepriklausomybei, inteligenciją, vakarietiško diplomatinio darbo patirtį ir dabartinės padėties Lietuvoje pažinimą, valstybininko viziją, iniciatyvą, energiją ir aukos dvasią. Visas tas kvalifikacijas aš randu viename užsienio lietuvyje — dr. Vytauto Dambravos asmenyje".

Pasibaigus pokalbiui apie galimus kandidatus į prezidentus, dalyviai pabalsavo. Iš 74 grąžintų balsavimo lapelių, už Adamkų pasisakė 26, Landsbergį — 16, Dambravą — 15, Jasiulaitį — 4, Brazauską — 2. Kai kas įrašė dar kitas pavardes.

Pokalbiams vadovavo: apie Lietuvių Bendruomenę A. Raulinaitis, apie politines partijas — adv. Ž. Brinkienė, jaunimą — T. Dabšys, kandidatus į prezidentus — V. Vidugiris, o pokalbiui po Č. Stankevičiaus paskaitos — J. Pupius.

1995 VASAROS STUDIJŲ SAVAITĖS

• Lietuvoje 4-tosios Į laisvę fondo studijų dienos vyks 1995 liepos 5-9 d. Atidarymas Kaune. Rengia Į laisvę fondo Lietuvos filialas. Platesnės informacijos bus skelbiamos spaudoje.

• Vokietijoje 42-ji Europos lietuviškųjų studijų savaitė vyks 1995 liepos 31 — rugpjūčio 6 d. Vasario 16 gimnazijoje, Romuvoje, Lampertheim. Organizuoja Alina Grinienė ir Robertas Šneideris. Registruotis pas Aliną Grinienę, Diamantstr. 7, 80995 Muenchen (Tel. 089-1504471). Registracijos mokestis — 100 DM.

• JAV ir Kanados 39-toji lietuviškųjų studijų savaitė vyks 1995 rugpjūčio 20-27 d. Dainavoje, Michigano valst. Registruotis pas Viktorą Naudžių, 5733 N. Sheridan Rd., Chicago, IL 60660 (tel. 312-275-4222), arba pas Marytę Petrulienę, 30115 Brookview, Livonia, MI 48152 (Tel. 313-525-0294).

STUDENTIŠKAS IDEALIZMAS ATNEŠĖ NEPRIKLAUSOMYBĘ

Knygos apie 1941 sukilimą vertinimas

Pilypas Narutis, TAUTOS SUKILIMAS 1941. Pirmoji dalis ,,Be šūvio''. 404 psl. knyga, išleista 1994 m. paties autoriaus. Viršelis dail. Ados Sutkuvienės.

1944 m. rudenį pasirodė ilgai laukta knyga apie sukilimą: Pilypo Naručio ,,Tautos sukilimas 1941''. Šio sukilimo tema yra išleista tik keletas veikalų. Iš jų paminėtini — Budreckio apžvalginė studija anglų kalba ir Škirpos prisiminimai su dokumentuotu žvilgsniu iš užsienio. Šiuo metu spaudai yra paruošta Damušio prisiminimų gerai dokumentuota studija anglų kalba. Periodinėje spaudoje buvo paskelbta ir daugiau sukilimo dalyvių trumpesnių prisiminimų.

Pilypo-Žukausko-Naručio knyga yra svarbus indėlis istorikams ir lietuvių visuomenei. Šį veikalą reiktų laikyti grynai autoriaus prisiminimų knyga. Jis vaizdžiai joje perduoda to meto nuotaikas ir situaciją organizuojant ir pačiam dalyvaujant sukilime, komentuojant ir dokumentuojant kai kuriomis nuotraukomis. Tai paties vieno autoriaus originalus darbas. Stebėtina, kad po ilgos metų naštos, po kacetų pergyvenimų, po pokarinio sveikatos sušlubavimo autorius pateikia daug anksčiau neskelbtų istorinių faktų.

Knygos pradžioje autorius duoda autobiografinių žinių, aprašo tuolaikinį studentijos gyvenimą, nuotaikas, jos organizacijas, ilgiau apsistodamas prie ateitininkų, nes ateitininkija, buvusi tautininkų valdžios persekiojama, savaime ruošė jaunimą pogrindžio veikimui. Rezistencijos pagrindas yra pasitikėjimas bendradarbiais. Patikimiausi pogrindžio darbininkai yra tos pačios ideologijos kolegos. Prabėgdamas pro savo moksleivio ir studento dienas, autorius šokinėja per įvykius nebūtinai chronologine tvarka, iškelia savo paties kaip jaunimo vadovo ypatybes ir pavaizduoja, kaip ano meto jaunimas brendo ir įgijo stiprų tautinį ir ideologinį nugarkaulį, taip ryškiai vėliau išbandytą sukilime ir tolimesnėje rezistencijoje. Studentų korporacijų veikla daugiausia vaizduojama minint datas ir asmenis, kurie išliko autoriaus atmintyje. Kartais tai pavojinga, nes daugelis aktyvių asmenų gali likti nepaminėti.

Iš knygos sužinome dažnai pamirštus ar mažai žinomus faktus, pvz., kad Klaipėdoje veikė Aktyvistų sąjūdis, o jo veikloje subrendęs Leonas Prapulenis buvo kaip tik labai svarbus sukilimo organizatorius ir vienas iš jo vadovų. Sužinome apie Studentų koaliciją, kuri visuomenei mažai tegirdėta. Autorius kalba apie ruošimąsi pirmajam Ateitininkų kongresui Vilniuje, dažnai mini asmenis sąryšyje su savo aplinka ir savo kontaktais, tačiau daugelis asmenų ir faktų lieka nepaminėti. Pavyzdžiui, kad Ateitininkų kongresą ruošti paskatino jau gegužės mėnesį Vilniuje įvykęs pavasa-

rininkų kongresas, kurio ruošime teko man dalyvauti ir vėliau patyrimu dalintis su Studentų ateitininkų sąjunga. Tas ryšys su pavasarininkais kaip tik vėliau padėjo organizuotą pogrindį išplėsti į tolimas provincijas, — pavasarininkais pasitikint ne mažiau negu studentais. Gaila taip pat, kad autorius negalėjo pasinaudoti Jurgio Valiulio grupės patyrimu: jis savo prisiminimų nebepaliko, nors pakartotinai buvo raginamas juos rašyti.

Toliau autorius rašo apie sovietinę okupaciją, aktyvią ir pasyvią rezistenciją ir ruošimąsi sukilimui. Okupacijos aprašymas ir nuotaikų joje pavaizdavimas bus ypatingai naudingas jaunimui. To meto įvykių dalyviai jaučiame, kad jaunesnieji istorikai bei rašytojai dabar dažnai nesupranta sukilimo laiko nuotaikos ir aplinkybių, lengvai pasiduoda svetimtaučių išvedžiojimams bei faktų iškraipymams, kartais ir specialiai tendencingiems.

Knygoje atkreiptas dėmesys į neištesėtus vokiečių pažadus numesti sukilėliams ginklus prieš prasidedant karui. Ši apgavystė sukilimo organizatorius laiku nuteikė prieš vokiečius ir vėliau paskatino visame krašte antinacinę rezistenciją. Pakankamai daug informacijos apie Vilniaus LAF centro organizaciją, jos tragišką likimą. Atidengtas to centro ryšys su Vokietija per Putrių ir Varpėnų dvarą, išsamiai aprašytas Vilniaus centro išdavimas. Gal tik kas nors dirbęs su tuo centru galėtų padaryti daugiau papildymų.

Laiko įvykių atžvilgiu knyga nėra nuosekli: ji yra labiau mozaikinės formos, todėl neišvengiami kai kurie pasikartojimai. Norėtųsi daugiau papildymų apie pirmąją nuovadą, R. Šato LAF radijo ryšius, daugiau detalių apie pasiruošimą Kauno apsupimui, pastangas išsaugoti tiltus. Manau, kad jie sa-

vaime išryškės, kai toliau bus rašoma apie veiksmus po sukilimo paskelbimo. Pvz., pirmojoje nuovadoje Jucevičiaus neteko sutikti. Kartu su Stoniu ir Jaudegiu palaikėme ryšį su pirmos nuovados policijos leitenantu „Mergos vaiku", kuris buvo pianistas ir labai garbanotais plaukais. Stonio prikalbėtas, jis dieną prieš karui prasidedant sušaukė visus nuovados policininkus patikrinti ginklus, juos surinko ir, sudėjęs į du lagaminus, atnešė į Vilijampolę ir mums perdavė. Kitą dieną Stonis didelę dalį ginklų nugabeno į Kauno LAF štabą. Tai buvo pirmieji asmeniniai sukilėlių ginklai. Rašydamas apie R. Šato tvarkomus LAF radijo ryšius, autorius nepamini radijo siųstuvo-priimtuvo Vilijampolės grupėje, kurį Šatas buvo įrengęs mano kambaryje, kai gyvenau pas Antaną Žemaitį, tarnavusį Lietūkyje tie-

kimo viršininku. Ten pat turėjau ir dinamito sandėlį. Be abejo, daugelio panašių faktų autorius negalėjo žinoti ar prisiminti. Tad pilnesniam sukilimo ruošos vaizdui reikia papildomų aprašymų, panašių kaip L. Reivydo (psl. 173), kuriuose išsamiai ir tiksliai būtų pavaizduoti atskirų grupių ar asmenų, veikusių toliau nuo centrinių štabų, darbai.

Detaliai aprašytas Kauno LAF štabo iniciatyvos iš Vilniaus centro perėmimas, kai pastarasis buvo sulikviduotas. Autorius teisingai pastebi, kad visame tautos sukilime vieno vado nebuvo (psl. 235), išskyrus Škirpą, kuris LAF pradėjo ir jam vadovavo Berlyne. Tačiau reikia atskirti politinę ir karinę vadovybę. Visi nutarimai Lietuvoje buvo sutartinai daromi grupėje. Dažnai į susitikimus tekdavo lydėti Stonį, kai kartu su Jaudegiu rūpinomės saugumo reikalais. Ir tada, ir susitikimuose su Žukausku, Prapuoleniu, Damušiu bei kitais niekad neteko girdėti tokių vadizmo žodžių kaip ,,liepiu'' ar ,,įsakau''; visuomet įsakymai turėjo priimtą pogrindžio veikloje formą: ,,ar gali tai padaryti''. Tik savo išvaizda ir skrybėle toje grupėje išsiskirdavo Prapuolenis.

Knygos pabaigoje aprašomi dviejų svarbiausių dienų įvykiai: tai sukilimo pradžia ir nepriklausomybės bei Laikinosios vyriausybės paskelbimas. Daugelis faktų jau plačiai žinomi. Knygos užbaiga gana skubota, veiksmas nutrūksta pačiame įdomume ir įtampoje. Tačiau baigiama su prasminga užsklanda. Skaitytojas paliekamas nekantriai laukti antrosios knygos dalies, žadančios daug veiksmo, sudužusių vilčių ir tragedijos. Ar autorius imsis to atsakingo ir varginančio darbo? Jaunoji tautos karta yra daug nustojusi, nes nemaža 1941 metų sukilimo dalyvių ir kovotojų savo prisiminimus jau yra nusinešę į kapus. Tokios knygos labai reikėjo.

Kazys Ambrozaitis

JAV LFB SAMBŪRIUOSE

Čikagos LFB sambūrio valdyba savo kadencijos metu neteko net dviejų mirusių savo narių — pirm. Č. Grincevičiaus ir V. Būtėno. Likusieji valdybos nariai — K. Dočkus, N. Dumbrytė ir St. Džiugas — praėjusių metų rudenį surengė susitikimą su Algirdu Saudargu, o š.m. vasario mėn. — su Česlovu Stankevičium. Abiejuose susitikimuose dalyvavo LF bičiuliai, krikščionys demokratai ir svečiai. Į naują sambūrio valdybą dabar pakviesti V. Kazlauskas, J. Kavaliūnas, dr. P. Kisielius, D. Kojelytė, K. Kriaučiūnas ir J. Kučėnas.

Los Angeles LFB sambūris yra vienas veikliausių. Praėjusią žiemą jie paminėjo poeto Bernardo Brazdžionio literatūrinio darbo sukaktį, o dabar vėl surengė politinių studijų savaitgalį. Apie šiuos renginius plačiau rasite šiame numeryje.

New Yorke 1994 gruodžio 3 *Darbininko* ir LF bičiulių iniciatyva buvo prisimintas prieš 20 metų miręs prof. Juozas Brazaitis. Ta proga šv. Mišias aukojo redaktorius kun. K. Bučmys, OFM. Minėjimo programoje kalbėjo P. Jurkus, dr. J. Kazickas ir dr. R. Šomkaitė. V. Maželio nuotraukos iš J. Brazaičio gyvenimo puošė renginio salę.

Julija Švabaitė, ŽIEMOS ERŠKĖTIS, eilėraščiai. Tai septintoji autorės knyga. Joje lyg iš dienoraščio puslapių iškyla praeities prisiminimų posmai — švelnūs ir lyriški, nors liestų ir pačias liūdniausias poetės sielos gelmes. Tai poezija, kuri suramina ir duoda vilties. Išleido 1994 m. Lietuviškos knygos klubas Čikagoje. 86 psl. Įvadas J. Kelero, viršelis ir nuotraukos A. ir M. Černiauskų.

Jonas Mikelinskas, NORS NEŠVIETĖ LAIMĖJIMO VILTIS, romanas, laimėjęs pirmąją JLF rezistencinio romano konkurso premiją. J. Mikelinskas, Lietuvoje plačiai žinomas daugelio romanų autorius, knygoje vaizduoja lietuviškosios studentijos ir partizanų gyvenimą sovietų okupacijos metu, išryškindamas poeto Broniaus Krivicko asmenį. Knyga 248 psl., išleido Į Laisvę fondas 1994, išspausdino Morkūno ir Ko. spaustuvė Kaune. Amerikoje knygą platina Į laisvę fondas.

Stanislovas Buchaveckas, ŠALČIOS ŽEMĖ. Istorinis bei geografinis leidinys apie Šalčininkų rajoną, atspindintis apskritai Rytų Lietuvos praeitį ir dabartį. 288 psl. Išleido ,,Minties'' leidykla Vilniuje 1992 m.

Pilypas Narutis, TAUTOS SUKILIMAS 1941, pirmoji dalis ,,Be šūvio''. Šiame 404 psl. tome autorius pasakoja savo jaunystės dienų fragmentus studentiško gyvenimo fone VDU-tete, plačiai informuoja apie studentų korporacijas, jų įnašą besiruošiant rezistencijai ir sukilimui. Būdamas vienas iš 1941 sukilimo organizatorių, autorius smulkiai atskleidžia to sukilimo eigą. Knyga įdomi, skaitoma lengvai, daug iliustracijų. Vienas priekaištas — nepateisinamai daug gramatikos ir korektūros klaidų. Knyga paties autoriaus išleista 1994 m. Viršelis dail. A. Sutkuvienės.

KAZIMIERAS PALČIAUSKAS 1941-1944 KAUNE. Tai Antano Dundzilos spaudai paruošta knyga apie buvusį Kauno burmistrą K. Palčiauską, kurio prisiminimai, paimti iš įkalbėtų juostelių ir liečiantys jo veiklą vokiečių okupacijos metais, joje labiausiai ir vyrauja. Yra taip pat ir įdomių anuos laikus nušviečiančių epizodų bei komentarų. Knyga 96 psl., išleista 1994 m. Iš vinjetės knygos viršelyje galima spėti, kad leidėjas yra Vydūno fondas.

MŪSŲ VYTIS, 1994, NR. 3/4, Akademinio skautų sąjūdžio leidžiamas žurnalas. Redaguoja Vytautas P. Mikūnas. Žurnale daug įdomios medžiagos, susijusios su lietuviškosios skautijos gyvenimu ir veikla.

VARPAS, Nr. 29, 1994, Varpininkų filisterių leidžiamas žurnalas, redaguojamas Antano Kučio. Šiame 198 psl. numeryje gausu straipsnių, kurie įvairuoja nuo politikos bei su ja susijusių komentarų iki kultūrinių klausimų ir net poezijos.

AUKOS Į LAISV[illegible]ONDUI

Įvairiomis progo[illegible]askutinių laiku prisiuntė aukų: [illegible]Račiūn — $1072; dr. Kazys [illegible]ozaitis $1000; Eugenija Pak[illegible] $164; M[illegible] rius Sodonis — $10[illegible] Rocių — $50; Algis Raulu[illegible] $33; k[illegible] V. Cukuras — $25; V[illegible] Mačel[illegible] $24; Juozas Ardys — [illegible] V[illegible] liauskas — $20. Nuo[illegible]

A.A. Agnei Kižienei,

Čikagos Lietuvių Fronto bičiulių narei, mirus, jos vyrą dr. Juozą Kižį, dukras Audronę, Gintarę ir Astą su šeimomis ir sūnų Juozą nuoširdžiai užjaučia

Į laisvę fondas, Į laisvę žurnalas ir visi bičiuliai

APIE *KAUNO LAIKĄ*

Praėjusių 1994 m. rudenį Kaune vėl pradėtas leisti laikraštis *Kauno laikas*. Jo pagrindiniai atgaivintojai buvo Kauno miesto savivaldybė ir Į laisvę fondo Lietuvos filialo nariai Vidmantas Valiušaitis, Jonas Kairevičius ir dr. Kęstutis Skrupskelis. Laikraščio redaktorius yra Vidmantas Valiušaitis, jo pavaduotojas dr. Kajetonas Čeginskas.

Tuo tarpu laikraštis išeina dukart savaitėje. Jo ekonominė padėtis dar gana sunkoka, nes miesto savivaldybės prižadėtos paramos gaunama mažai. Be to, šis naujas laikraštis yra puolamas Kauno mieste įsitvirtinusios *Kauno dienos* (buv. *Kauno tiesos*), o neretai ir kraštutinių dešiniųjų, kurių nepatenkina *Kauno laiko* ramus, korektiškas tonas ir pozityvi linija, primenanti prieškarinėje Lietuvoje dienraščio *XX amžius* tradicijas .

Savo turiniu ir išsamiais komentarais *Kauno laikas* įdomus ne tik kauniečiams, bet net ir užsienio lietuviams, kurie, pavyzdžiui, Amerikoje jį oro paštu gauna per 7 dienas. Prenumerata užsieny gyvenantiems yra $45 metams. Galima užsakyti ir savo draugams bei giminėms Lietuvoje. Tokiu atveju prenumerata yra 80 lt, arba $20. Adresus ir čekius, išrašytus *Kauno laiko* vardu, galima siųsti laikraščio atstovui Amerikoje Alfonsui Pargauskui: 8908 Butterfield Ln., Orland Park, IL 60462.

Į LAISVĘ FONDO LIETUVOS FILIALO TARYBA

1994 gruodžio 13 Kaune įvykusiame metiniame ĮLF Lietuvos filialo narių susirinkime, vadovaujantis statuto taisyklėmis, buvo išrinkti keturi naujos filialo tarybos nariai: **Jonas Kairevičius, Vytautas Kubilius, Kęstutis Skrupskelis ir Vidmantas Valiušaitis.** Kitus tris filialo tarybos narius, pagal statutą, išrinko Į laisvę fondo taryba JAV-bėse. Jie yra: **Vilija Aleknaitė-Abramikienė, Kęstutis Girnius ir Juozas Tumelis.**

REIKALINGOS KNYGOS

Į laisvę fondo knygų archyve nebėra šių anksčiau išleistų knygų:

Juozas Girnius — Žmogus be Dievo ir Tauta ir tautinė ištikimybė.

Juozas Lukša-Daumantas — Partizanai, I, II ar III laidos.

Juozas Brazaitis — Raštai, I tomas.

N. E. Sūduvis — Vienų vieni, I laida.

Lietuvoje šiuo metu yra būtina knygomis paremti J. Lukšos-Daumanto vardo gimnazijos Garliavoje biblioteką. Tad asmenys JAV ir Kanadoje, kurie turėtų šias, o taip pat ir kitas knygas ir norėtų jas perleisti, prašomi jas siųsti adresu: Į laisvę fondas, c/o Alfonsas Pargauskas, 8908 Butterfield Lane, Orland Park, IL 60462.

1994 METŲ „Į LAISVĘ" RĖMĖJAI

Dr. K. Ambrozaitis, B. Baleišytė, K. Bružas, dr. J. P. Kazickas, dr. P. Kisielius, J. Kojelis, prel. J. Kučingis, dr. V. Majauskas, V. Maželis, J. Mikonis, V. K. Naudžius, E. Pakulienė, B. Paulienė, A. Raulinaitis, V. Sinkus, A. K. Šmulkštienė, dr. R. Šomkaitė, V. Vidugiris, V. Volertas, dr. P. Žemaitis, LFB Čikagos skyrius.

GARBĖS PRENUMERATORIAI

V. Akelaitis, R. T. Alinskas, J. Ambrizas, E. Arbas, M. Bajorinienė, A. Balsys, dr. A. Baltrukėnas, K. Baltrukonis , Br. Barisas, V. Barisas, Br. Bernotas, J. Bežys, A. Bražėnas, dr. N. Bražėnaitė, dr. Z. Brinkis, K. Čepienė, dr. S. Čepas, dr. A. L. Čepulis, M. Čyvas, V. Čyvas, dr. A. Damušis, J. Damušis, K. F. Dočkus, A. V. Dundzila, St. Džiugas, I. Eitmanienė, J. Gelumbauskas, J. Girnius, dr. A. B. Gleveckas, F. Ignaitienė, P. Kaufmanas, R. Kaunienė, V. Kazlauskas, M. Kevalaitis, kun. M. Kirkilas, A. Kižienė, L. J. Kojelis, J. Končius, V. Krikščiūnas, kun. V. Kriščiūnevičius, I. Kudirkienė, St. Kungys, A. Kulnys, dr. Č. Kuras, V. Kuzmickas, S. Laniauskienė, V. Laniauskas, dr. V. Lelis, J. Lukoševičius, I. Mališka, V. A. Mažeika, A. Mažiulis, J. Mikaila, dr. B. Mikonis, D. Mikulskytė, V. Montvilas, B. Neverauskas, K. Norvila, kun. J. Pakalniškis, M. Palūnas, A. Pargauskas, J. P. Pažemėnas, V. Petrulis, B. Polikaitis, A. Prapuolenytė, dr. Z. Prūsas, K. Račiūnas, A. Radžius, V. Rastonis, dr. P. P. Rasutis, dr. A. Razma, L. Reivydas, V. Rociūnas, J. V. Rugelis, kun. K. Sakalauskas, J. Salys, G. Sirutienė, St. Skerienė, V. Skladaitis, St. Skripkus, M. Sodonis, dr. J. A. Stikliorius, A. Sutkuvienė, K. S. Šakys, A. Šatas, V. Šilas, M. Šilkaitis, dr. A. Šležas, dr. J. Uleckas, J. Urbonas, J. Vaičiulaitienė, J. Vasaris, J. Veblaitis, K. ir V. Volertai, V. Žiaugra, J. Žilionis.

Į „LAISVĘ" AUKOTOJAI

A. Balaišis, E. Barškėtienė, A. Barzdukas, T. Blinstrubas, Br. Burchikas, A. Damijonaitis, J. Daugėla, J. Gepneris, J. Gylienė, J. Gruzdas, D. Jakienė, K. Kazlauskas, kun. R. Krasauskas, Br. Krokys, K. Laukaitis, J. Lukošius, V. Milukas, M. Naujokaitis, dr. Br. Nemickas, P. Pakalnis, V. Palūnas, V. Palubinskas, B. Raugas, J. Rygelis, St. Rudys, R. Shatas, S. Slavickas, dr. V. Šaulys, dr. A. Štromas, A. Vakselis, A. K. Valiuškis, Kun. J. Velutis, J. Virpša.

Leidėjai ir administratorius visiems spaudos talkininkams taria nuoširdų ačiū.

Alp(LKA) 3082
1995
Nr.120(157)